

294.5922

వీరం-ఎమె

71,167

వమేశ్వర వచన రామాయణం

నారదాచార్యుని వచన రామాయణం

Cat-2922

వీరం-ఎమె
71,167

ఎమెస్కో పచన రాక్షాయుణం (వీడప సంపుటం)

రచన :

శరావధాని తోట వీరాంజనేయ శర్మ

195

యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ
మచిలీపట్నం - సికింద్రాబాదు

EMESCO VACHANA RAMAYANAM - Vol. 7

as retold by :

SATAVADHANI KOTA VEERANJANEYA SARMA

Cat - 12218

first edition :

FEBRUARY 1981

294.5922

publishers :

M. SESHACHALAM & Co.,

Machilipatnam - Secunderabad.

cover design :

B A P U

printers :

LEELA PRINTERS,

Secunderabad.

Price : Rs: 5-00

distributors :

M/s. ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS,

3237, Rashtrapathi Road, Secunderabad-500 003.

ద్వాదశాదిత్యమండలంవలె ప్రకాశించే

12 సంపుటాల ఎమెస్టో పచన రామాయణ ప్రాశస్త్యం

ఏనాడు వాల్మీకి మహర్షి అపార తపశ్శక్తితో వేదాన్ని రామాయణాల్ని కంటా ఆవిష్కరించాడో ఆ నాటినుండి ఆవిష్కన్నంగా రాధోపకాశంలో జ్ఞానామాలో ఆ కల్పవృక్షం వారతాన్ని పుణ్యమామిగా, కల్పమామిగా చేసి ద్విగంధాలను ప్రాకించి, ఇంద్రా ప్రాసరించి, అందుకే ఒక కవి "రామమేష్టం వాల్మీకిమ నెంచరెన్ని గతులన్ వర్ణించినన్ గ్రాంథే" అని అన్నాడు. మేలవా ఆ పవిత్ర కావ్యంలో ఈ మహారానికి భాసురున్నాం. ఈ సూక్ష్మ ప్రయత్నంలో ఒక వివక్షణమైన మార్గం ద్రాక్షుటం జరిగింది. మేలకి మేలం ప్రమాణంగా వాల్మీకి రామాయణానికి వాల్మీకియే ప్రమాణంగా అనువాదంలోనే అవవాడులు వదాంతం చేయబడినై. యవతథంగా అనువదించినా స్వతంత్ర కావ్యంవలె చదువరులు అనందం కలిగిస్తుంది. ఎన్నో గ్రంథ గ్రంథులుపున్నై. ఎన్నో భాషాభర విమర్శలున్నట్లు పైకి కనుపిస్తాయి. వచ్చిన కథలేవనై. ఒకచోట శంకరు ఎక్కడో పరిహారం పుంటుంది. ఈ చిక్కులన్నీ ఇందులో వికటియబడినై. తైలవారవలె అవ్యాహతంగా రచనా ప్రోత్సన్న ప్రవహిస్తుంటే వదిలి నేలలు, కేదారంబాలు, నల్లరి, ఎర్రని, రేగవ మామలు, నిస్సార సిద్ధపయోగ ప్రదేశాలు సన్యత్యామలంగా మారి పలానుభవంతో ఇహార సుధలు తమంతో రేమేకోరి పరించి వనై. ఈ రచనా విన్యాసం సరికొత్తది. పండిత సామరభేదం లేకుండా శ్రీ శకు వివక్షణ లేకుండా అందరికీ రామాయణ కల్పవృక్ష ఫలాంశు అందిస్తుంది. ఏ అనుమానం వచ్చినా ఈ రామాయణం ఆ పుట్టంలో చూసుకుంటే తెలుస్తుంది. ఇంతకు భార్యం రెరియని ఎన్నో రహస్యాలు వెలికి తీయబడినై. ఉదాహరణకు దశరథుడు ముగ్గురు దాస్యాలను పాదులం నాల్గి కాగలెందుకు చేశాడు? వారి వర ఎందుకు చర్యబద్ధమైంది? తానెవరి ప్రతగా ఎందుకు ఆరాధ్య అయింది? సీతా పరిత్యాగంలో రాముడు అన్యాయం చేశాడా? ఇంకా ఎన్నో ఎన్నో - ఈ బృహత్సార్యం ఎందుకు సంకల్పించామో వదిలి చదువరులు సాక్షులు గండి.

స్వామి! భవత్కృపాప్రదంసంగతి అరవసంపుటంబునున్
భూమి భవార్థదేవు పదముల్ స్పృశింపంగనుంచినాను శో
భాయనూనమట్లుగను, పావని! ఏడవ సంపుటంబునున్
దాసుర పంచితాశి భవబంధహరంబుగ వ్రాయఁబూనుమా.

త్రాగివున్న హేతువుచే నీగు విడిచి, వారిపట్ల తనకున్న చసపు
కొట్టి, అర్పయి క్తంగా, సాంత్య హర్షకంగా వున్న మాటలతో, చల్లగా
మెల్లగా, “స్వామీ! నిల్చున్నా మీరు అననందై అభివసించు. నీవుకోపంతో
వచ్చినట్లు మీ అనుగ్రహపాత్రుడు అంగదుడు చెప్పగా విని వచ్చాను.
పూజ్య ప్రారంభ కీర్తనందలో కోపకారణం ఏముంటుంటే? మీ ఆజ్ఞను
తిరస్కరించిన వారెవరిక్కరున్నారు? నీ రసదాసువుల దహించే వహ్నిలో
మిడుతలుపడి జూకిన అయినట్లు మీకవకారం నయి మీ దాసుని కోరిన
నీమదెవ్వరిక్కరున్నారు? మా బ్రదుకులు రామానుగ్రహపాత్రములే
కదా!” అని ప్రశ్నించింది.

కారతో సామిది సుగ్రీవుడు సమయభంగం సలుపటం చెప్పుట

“ఏమీ భర్తృహితైక భావో! ఏమంటున్నావు? నీవెందుకు
వచ్చావో, అరడెందుకు రాలేదో నాకు తెలుసు. వంచకులైనవారు వంచ
కులపట్ల ప్రయోగించిన కృత్రిమ వినయాత్తం అగత్యుల్లేపన మా మీద
ఎందుకు ప్రయోగిస్తావు? కీర్తనలోని వారంతా రామానుగ్రహపాత్రు
లైతే, నిర్మిమి త్వరగా రామునివాగ్రహంవచ్చినట్లేకదా? నీకు వల్లంవంత
పాటుతుందని విమోచనం మిచ్చివున్న వాకితై నా తెలుస్తుంది. అయివంటి
వాడు ఇక్కడ వుండబడే ఆడున చంపాడు. నేను వచ్చాను. వచ్చి నన్ను
కలిసినవారులేరు. కారణం అడిగినవారులేరు. నా రాకను నేనే తెలుపు
తున్నాను. ఆ తెలవటం లోకం పాటుతోరాక విచరీతం రావటంలో
భీతితో క్రోధులు పారిపోయినై. వారుదె నా, వారి కొడుకు అయినందున
అంగదుడు వచ్చి నా సంచేశం కొనిపోయి నీ చరికి వినిపించాడు. అప్పు
టికి అతడు రాలేదు. మరిమంటుదె న చూసుకుంటుని అగ్రహారం మీద
కొంతవరకు మంత్రుల కూర్చి మంత్రాంగం వెంగలెట్టాడు. ఎందుకో
పాపం. అయోధ్యా రత్నసింహాసనంలో, అనుచరులు, రాజాదిరాజులు,
వంశాధిపతులు కొలుపుతీరగా, అనుజులు చామరాలుకొని వీచగా లోక
కల్యాణార్థం రాజ్యపాలనంచేస్తూ, అర్థులై వచ్చిన అర్థులను ఆద
రిస్తూ, అసాధ్య కార్యసాధనకు ప్రార్థించే దేవతలను తృప్తిచరచే నా

అన్న, దిక్కురేనివాడై, వీనుడై, అభముల్లాగా, 'నీరు చేలు చేసేం కనుక మారు చేలుచేయు' మని అడిగినట్లు అడిగించుకున్నవాడు ఇక్కడ పుండబట్టి వచ్చాను. నిన్నుపంపి ప్రాచారక్షణ చేసుకో చూస్తున్నాడా? నా అన్న నీ పుగనివంటి నీచుడుకాదు. అపరాధియైనా ఆయన అనుగ్రహించే నన్ను పంపాడు. నేను మాటచారినరాను. చేతలవాడను. నీవుపోయి అతని పంపు. ప్రాణ భయంచేదని చెప్పు. రాజ్య తంత్రంలో పారం ముట్టిన చూతో చెలగాటం మానుమని చెప్పు. ఈ దాసులగరంలో అర్చనచగినవాడు ముగ్గురే వున్నాడు. ఇప్పుటిద్దరే. ప్రతిభావంతుడూ, ప్రాజ్ఞుడూ అయిన వారి చురజేంచాడు. వాడుకైన అంగదుడు ఒకడు. చూడో మనీషి మాటలి ఒకడు. నీవు చెప్పిన మాటలు అతడే చెప్పవచ్చు నుగా. అతని కింత భయమెందుట? రామోద్రేకంలో కన్నుమిన్ను వాసున్నాడు.

పానసత్తుడై పాలన వార్యం పరిత్యజించాడు. అహంకారంలో అర భర్త విడుల అనాదరించాడు. అనర్హులైన కూర్మిని హనుమ మాట తప్పజేరరించాడు. అసంచానికిబదులు అన్నను చెనకి అనరం తెచ్చు కున్నాడు. అందరు వినంగా నీతాన్వేషణ చేయిస్తానని చెప్పాడుకదా? అన్న శరచ్చాల ప్రారంభం సుమా అని గడుపు పెట్టాడుకదా? ఆ విషయం నీరు తెలుసుకదా? ఇప్పుడు నాతో పర్కిన శ్రీరంగనీతులు ఆతనితో నీవు చల్ల రేకపోయావా? ప్రస్తుతం ప్రాచంమిడికి తెచ్చుకుంటే చలిరక్షణార్థం వచ్చావు వాని ఆవసరం గుర్తించి అరణ్ణి హెచ్చరించాడా? ఆతడెంత ముఖపానం తుడ్తో, వ్యసనలంపటచిరుడ్తో, రామశరవిడ్తుడ్తో, నీచా అంతే అయినావు. ఉదవారికి ప్రత్యుదవారం చేయకపోలే ధర్మహాని వస్తుంది. భర్తం చెడగానే కామం చెలితలలు వేస్తుంది. అరం వ్యర్థమవుతుంది. అరరామవలిషుడూ, సర్వభర్తపరాయణుడూ, అయిన నమసి వంచించి భర్మహాని చేశాడు. తక్కిన రెండూ ఇక మీరు దక్కవు. ఈ మాటలు నేనన్నవి రావు. నన్ను పంపురూ అన్న అన్నమాటలు. అరంచేసుకో. ఇప్పుటికి అన్న మీ తేమంకోరే వున్నాడు. కార్యచారిజేపై వచ్చావు. నీ పుగిడు అపరాధంచేసి, అది సమర్పించటానికి నిన్ను పంపి, అనవసరంగా అడుచానితో అధిక ప్రసంగంచేసే దౌర్భాగ్యయోగం నా తలపెట్టాడు.

అతడు ఇకరాదు. వచ్చిన సేవ అలోచించి మా అన్నను ఎం చేయమంటావో చెప్పు. పృథ్వీరాజునామం చేయవద్దు. నేనిక్కడ నిలువలేను. ఇంక నియమం నాకు లేకపోయినా, అన్న పోనిచోటికి నేను ఇంత వరకూ పోలేదు. నేటికి ఈ అమిత్ర పుత్రుని మిత్రత్వ వారణంగా అది కూడా జరిగింది. నాకై అన్న ఒడంబడికనుబట్టిగా చూస్తుంటాడు. లకతోనో, నికతోనో వెంటనే ప్రత్యుత్తరమిచ్చి నన్ను ఉంటున్నాను. అని అగిపోయాడు.

తార సామిత్రిని సమాధానపరచుట

పురుషారాం పూర్ణ స్వరూపమైన రామచంద్రుని మూర్తి సామిత్రి మాటల్లో తార సామిత్రిని పరచేయబడింది. అరాంగినిపాసి ఆయన పొందుతున్న దాద అర్థమవుతుంది. అక్షయినిలో అన్నగపున్నరామదేవదో, తమ్ముడుగా భావించిన రామని హృదయంలో అక్షయిదేవదో అవగతం చేసుకుంది. పని పక్కంచెడిన సీతిలో పుండని గ్రహించింది. రామచంద్రుని కార్యంలో వానరపతి కేవలం నిమిత్తమాత్రుడే అని తెలుసుకుంది. మైత్రీపంగం వాచుండా, ప్రమాదం వాచుండా, ఉపయోగకరమేమిట గూర్చి యోచించింది. రాజనీతిలో తలపండిన తార అజీమురూపవలె అశ్రువులు రాలుస్తూ “రామానుజా! నీవాడిన మాటల్లో లేశం కర్పించరాని, కృత్రిమంరాని, ఉత్కర్షణరాని, అర్థవంతరాని, అనర్థంరాని లేదు. అంతా యధార్థం. అన్ని దోషాలకు పరిహారం అంజలి. అది మీకు పచ్చాత్మా పాగ్నిలో పరిశుద్ధమైన సమర్పిస్తున్నాను. కోపం ఉపసంహరించు. కోప వాంఛ వదిలి. అత్యంతుపుంజేరాని అననుకూలపరమంరామ. మీ పనిపట్ల శ్రద్ధాభక్తులు కలిగిన మిత్రుని ప్రమాదపాటు క్షమించండి. ఇలా హీనతలో సామాన్యులు సర్వే దోషాలను బలపెంచుతూనే సజ్జనులు క్షమిస్తారు కాని కోపగించుకుంటారా? నీవు కాంతి సర్వాలకు నిలయమవు. అన్ని ప్రాణులపై ఆగ్రహించవద్దు నాయనా! నీవన్నమాట మాటికి నూరు వారం సత్యం. మీ అన్న కోపం, శక్తి ఎరుగుదును. వాలం కడచి పోవటం ఎరుగుదును. మీరు చేసినమేరగుదును. మిత్రుడు చేయవలసిన పని ఎరుగుదును. రామబలంతో కలిగే దివారం ఎరుగుదును. వానర పతి వనితాలోయై ఒడలు మరిచిన సంగతి ఎరుగుదును. నిగ్రహ-

మూర్తివైస నీకు, “స్వరతంత్ర పాతకులు, రామానంద్రుల, మధుసూనుల చిత్తం చేశరాల పాత్రాల దిక్కు చూడడు” అని తెలియదు. మహర్షి ఇంద్రియబలాకృష్టులై కాని కార్యాలెగ్గోరనివారని నన్ను గూర్చి నీవన్నది నిజం. ఇటువలెకం లక్ష్యాహితులమైనాం. చరణ స్వభావం గల కాళావృగాలు నియంతరించి ప్రవర్తించటం వలన రాక్షసకదా? మోహం ముమ్మలమై, మదిరాసానం మత్తు అధికమై, స్వస్థిహీనతలో గడుపు గడచించే కాని బుద్ధిపూర్వకంగా సమయభంగం నల్గురేడు” అని సమమోచిత వాక్కులలో శాంతపరచి ఇంకా ఇట్లన్నది. “రఘువంశ శీమలా! రవికుల రత్నమా! రామానుజా! మీ కార్యం కోసం పూర్వమే యత్నం చేశాడు. సతీనంగునంలోయిచ్చెనా, నలువవలసినవాని చేయటం మరచిపోలేదు. బంధంతులు, రాక్షసాదులు, కలుపుకు కోటానుకోట్లు, పర్వతవాసులు, బంధువులు, సరిలాశయచరులు, కార్యసాధన కళా పాఠీయులు క్లిష్టంధరు చేయబంటున్నారు. అంతరంగంలోచల అన్య దాకలుంటారని చూడంగావచ్చి నిల్చున్నావు. సాక్షాత్కారం చేసుకున్నావు. నీకు మేం అన్యంమెట్లవుతాం. మిత్రసమం. బంధువులం. మమ్మల్ని చూస్తే పాపంరాదు. అన్యతాభవమైననీకు ఆనలేరాదు. లోప లికిపోదాం” అని అహోనిందించి. “అమ్మా! నీవు కొంతనిజం చెప్పావు. ఆ నిజంకూడ నీ కుగనిశ్రేయస్సుకోరే. అంగమమే కొంత చెప్పాదు. అంతా నేనవగతం చేయవచ్చును. కవులకోసం దా ప్రపంచించటం హను మంతుని హెచ్చరికలో మధులోచేసినవనిరాని, మునుష్యులలో చేసినవని రాదు. మనసుండిచేస్తే మారాదా ప్రపంచించేవాడు. తప్పుచేయటంరవ్వు. అది సమర్థించడం అంతకన్న రవ్వు. అయినా అడుచానవు. అజివీడి అర్థించావు. నాచే జరుగకూడని కుట్రలన్నీ జరిపించాడు. ఆ కుట్రాదా ముగించిపోరాడు. వద” అంటూ, ముగ్ధులలో వెదకులు గొట్టుకుంటూ అమెను అడుగమించాడు సామెత్రి.

సుగ్రీవుణ్ణిచూసి సామెత్రి నిష్ఠురంగా పలుకుట

రామానుజునిముందు రస రాజసీతి కరాజయంపొందటంలో కారణ తలచిరిగింది. కాకుటన్నపెనంలోచేడ నీటిబొట్టులాగా అమె అలోచన అంతా అవ్యక్తం బంది. వచ్చినన్నటు వదనంలోపున్న చెలుగుమాసింది.

అవమానధారంతో అంతిపురిలోనికి నడిచింది. పగగొన్నవ్యక్తికను
పించినప్పుడు కాలుచేసేదిమి త్రం భుజంగంబోయినట్లు ఆమెచెప్పింది,
అగచరచరిచిచూచి రెండడుగులు వెనుతగ్గి, అభరణోజ్జ్వలాంగుడై,
దురయుడై, పక్షిసన్నుతుడై, దివ్యమహాంబుడై, దివ్యహుడై,
మృదుతర్కనతుడై, సరీసమాప్యతుడైపున్న వానరేశ్వరుణ్ణి చూసి,
కన్నులుజేపిరించి, కనలున అనహ్లా: నీ ఒక్కసారిచూచినందుకుసిగ్గుతో
తలక్రిక్కయిత్రిప్పుకున్నాడు. తన్నుచూచి తలక్రిప్పినియ్యన్న అయకాం
బుడ్రునిపోరిన అక్షయనికని కనులుమూసుకున్నాడు. అప్రతిహతరేణుడు,
అగ్రహాదిభుట, పురుషసింహుడు, రోగి, వహ్నిప్రదాపీప్తుడు, మూసిన
కన్నుల్లో కనిపించగానే, వ్యధిలేంద్రియుడై, హరివల్లభంలాగా,
హేమానసించి ఇలపెడకాడు. చంద్రుని చెండునందే సక్షత్రాంవరె,
బహునక్షత్రైన అంగనామణులు తమతమ అననాలపైనుంచి క్రిందికి
దిగారు. అర్జునమారంరో చేతులుజోడించి వడకుచూ, తడిలరి,
నోటబూటకక, గ్రుడ్లప్పగించి నియ్యన్న సుగ్రీపుణ్ణి అక్షించి,
“మిత్రప్రసాదిత రాధ్యాశివారీ! కృతఘ్న పత్రవర్తీ! నేనెందుకు
వచ్చానో నీరు ఇంతరుముందే తెలుసు. వచ్చినానీ, నీరు తెలిసినవని
వదలి నామాటలు నాలు కనుపించావు కనుక వినిపించి పోరాను. సత్యవాది,
కృతజ్ఞుడు, విజిలేంద్రియుడు, కరుణాహృదయుడు, అనిజన సంతోష
కార్యకారి అయిన రాణి రోకింరో పూజ్యుడు. మేలు చేసినవారికి మేలు
చేస్తానని చెప్పి, ఇచ్చిన మాటను విరదంచేసే దారిదురుకంటే పాపి
షిషిదో పలుకు మాపునట్ల దొంకిరే నూరు మాపుల చంపిన పాపం
పస్తుంది. అపుష్ట అధర్మం చెడిరే, దేవూరాపుల చంపిన పాపం పస్తుంది.
మార్గంరప్పి మిత్రునికట్ల అన్యతం అకిరే తననేకాక తన వారసుకున్న
వారిని కూడా చంపుతుంది. ఉపకారం చేసిన వారికట్ల అపకారతుల్యమైన
ఉదాసీనం వహించిన వానికి వభయేవిరి విచించిన శిక్ష, స్వయంభువు
కృతఘ్నుణ్ణి జ్ఞాపించరావని శాసించిన సంగతి నీరు తెలియుదురాని,
కృతజ్ఞులకు తెలుసు. బ్రాహ్మణుని చంపినా, కల్లు త్రాగినా, దొంగి
రించినా, గురువార కూడినా, సువ్రతం చెడినా, ప్రాచుర్యైత్యం చెప్ప
బడిందిరాని, కృతఘ్నునికి నిష్కృతి చెప్పబడలేదు. చూ అన్నచే మేలు

ముందు పొంది, మేలుచేస్తానని మాట ఇచ్చి తప్పించును, మానహీనుడవూ, బుట్టిబడవూ, అనాద్యుడవూ, కల్లరివి నీవు. నీవు కృతములివైతే ఇంతవరకూ చూపదినను అన్నేంచువనికి ఎందుకు పూనుకోలేదు? తృణచ్చన్న కూపానివనీ, చుండూకకుర చన్నగమనీ, గోముఖవ్యాఘ్రమనీ అమాయకుడైన నా అన్న అర్థం చేసుకోలేక మోసపోయాడు. ఏవరి, దైన్యంతో ఏదేని నిన్నుగని జాలినంది, భక్తి వినిరిత్రతిహారి, వారిని వదిలి, పాపకర్ముడా! సంప్రాపిత రాష్ట్రాని చేసిన రములలి మాట పాటించని నిన్ను నీ అన్ను చీరబంపురాడు. వలిపోయిన చారి ఇంతా మూతపడలేదు. నీతో మూయిం రలచుకుంటే ఆ సంగతి చెప్పను. కావా సమయపాంసంచేసి ద్మహాధిక్ష కోడకో. మేమైనిన్నర్థించ రాలేదు. కబండుని హిరవచనం నమ్మి వచ్చాం. పావని పల్కాలు మెచ్చాం. నీకు మాట ఇచ్చాం. ఇక నీ మైత్రిని త్రోసి వచ్చాం. నిన్నిక త్రాగుడు రక్షిస్తుందో, చార రక్షిస్తుందో లేల్చుకో. నేను పోతున్నాను. జరిగిన సంగతి ఆ ధర్మమూర్తిలో, బాయానియోగ క్లేశభిన్నునిలో చెప్పురాను. అయిన చిత్తం, నీ అవ్యష్టం" అని వెనుదిరిగి చరచర రెండడుగులు వేళాడు.

తార సౌమిత్రిని శాంతపరచ యత్నించుట

కోపరస మనోజ శనివారియైన సౌమిత్రి గతునగలిచాచి తార నిం దినఖేదంలో గుండెదడ్రో, రాట్టుపాటులో అశ్రుముఖియై అడ్డంగా నిల్చుంది. "రామానుజా! అగ్రహం మాని నా మాటలు శాంతంతో విను. ఇది మిత్ర ధర్మం కాదు. సౌమ్యభావుడవై నీ నీకిది తగదు. మీ సోదరుల అవమానించి నృత్యువును కోరి తెచ్చుకునే అల్పబుద్ధులు ఇక్కడ ఎవరూ లేరు. నీ మిత్రులు అక్కతజ్ఞులు కాదు. ప్రాచుడూ, బుట్టిబడూ కాదు. హతకుడు కాదు. అసర్వవాది కాదు. అన్నిదుర్లభమైన మహారణంలో రామానుగ్రహం చేర నిరీక్ష రాజ్యాస్థి, సమస్త సంపదలనూ, కుట్రనూ భోగభాగ్యాలను పొందాడు. దిమ్మరిల స్మరించనిరోజు లేదు. మీ మేలు మెచ్చనికాలం లేదు. మీ మేలుకురవలేదు. బహుకాలం దుఃఖభాజనుడయిన రక్షిమానుడు మీలను గ్రహంతో అపారమభావపొంది గడుపురానలేదు. కావవళడం గాదేయుడు మృరాచీవామాబంధంలో చిక్కి జడేంద్రకాలంపడినిముసాల్లాగా భావించలేదు.

చంద్రప్రచంద తపోవిభవపుడయిన విశ్వామిత్ర మహర్షియంతటివాడే స్మర పరతంత్రుడయి, స్వీయనియమం, చాలగమనం గడించకపోలే ప్రాకృత జనుల సంగతి ప్రత్యేకించినటుకవలసిన పనిలేదుకదా? చాళరతీ! దేహ ధర్మం దేహికి విధరాని బంధం. దానిపై మనసుపెట్టనేరాదు. పెరితేదాని ఇచ్చానీసంగనే నడిపిస్తుందిరాని స్వేచ్ఛలో వర్తించడు. చేసిందిదోషమే! నీవుదాన్ని త్షమించు. మీరు శరణాగతరక్షణ విరుదాంతీకులు. అందుకు వేరే నిదర్శనం ఎందుకు? నీమిత్రుడు రవిపుత్రుడే సాక్షి. నీదుపొసి మీరు పెంచినమొక్కను కొడవలితోననే కోపంతోకోయవద్దు. దానరహి త్షమా రుదేరానిశ్శిష్యుడురాదు. అజ్ఞానంలో చేసిన అపరాధం సునిశిత మేదానం పన్నుదొవ్వ నీవుక్షమించారాని, లొందరపాటు చెందవచ్చునా? అతనికి మేంకాని, రాజ్యంరాని లోకసామాన్య ప్రీతిపాత్రాలే. రామచార్యం కంటే అధికం చూత్రంరాదు. అపసరసుని నీ అగ్రజుడు దానిస్తే వదలడానికి వానరనాథుడు సర్వదా సంసిద్ధుడే. ఇంకొకటి చెప్పరా విను.

సుగ్రీవుడు కవులకు వార్తపంపిన సంగతిసామిరికి తార చెప్పట

లోహిణిలో చంద్రునివలే ఆహారంలో రావణుని జయించి రామునిలో సీతను రవిపుత్రుడు చూచుస్తాడు. శంకమాను. లంచానగరం శత్రుప్రదేశ దుర్లభమైంది. నూరుదేలకోట్లు, నూరుదేలకోట్ల ఆయుధంబలు అమరవరులు లంచారక్షణలో నియుట్టలై పున్నారు. చాళ్యుని చంపక దశగ్రీవుని చంపటం సాధ్యంరాదు. లోదురేక దానరహి ఒక్కచేతికిగే పనేనా? అపారబలసత్తుడు. అపంద తస్యంబున్నడు. అమ్మర శివపూజా దురంధరుడు. త్రైలోక్యనిర్మితుడు. ఈ సంగతి ఇంద్రపుత్రుడు నాకు వినిపించాడు. కనుకనే వానరజలాన్ని రప్పించడానికి వార్తపంపాడు. ఆయనపెట్టిన గడువు నేటితో ముగుస్తుంది. కొందరు వచ్చారు. కొందరు వస్తున్నట్లు వార్తలందిస్తే. అదరూ ఈ రాత్రికి సమావేశమవుతారు. చాళ్యుని చెండుగొని రామదర్శనం చేయవచ్చని అగాడు. అంతేరాని మరపుతోరాదు. కొందిరాం నీదిక్కడనిరిస్తే కోటానుకోటి కోట్ల క్రోతిమూక నిస్తునేమిస్తూ నిలుచుంటుంది. ఆకినమాట అబద్ధమో

నిజమో అగి నీదేమాడు. రామానుజా! శాంతించు. నీ జ్వాలానలముల్య నేర్రాటచూచి కపిరాజు. శాంతలు చేద్దవ్వును. మాకు పూర్వంపున్న శంకనున్నీ పొటమరిస్తాంది. నీ ముత్రుణ్ణి చర్చనచూపుల లేర్చునుంటూ వీనంగాచేసింది. “వనచరనాథమహిషీ! నీవన్నదంతా వాస్తవంరావచ్చు. నీవునున్న కోపానికి అనుకూలమైనట్లు శాంతానికి అనుకూలం నీ బుద్ధి రాకుని అనిజేపించావు. గురుతుందా? చురి? ఇప్పుడు నీ బుద్ధి! భర్త ప్రాణం రాపాడటంకోసం పడినంత రావత్రయం నా అన్నపట్ల పడదే? ఏదో కల్లదార్ల మాటలల్లి జరగబోయేది జరిగినట్లుగా చిల్లి నే సామిత్రి శాంతుడవురాదా? తెలివితోనో, తెలివితోనో, ఆత్మని బుద్ధితోనో ముదాక్షర న్యాయంగా జరిగింది. దానికి చిలచలూ, జలవలూ కలిపించి, అనుకూలం అందులో ప్రవృత్తింది. అక్షరాలూ, వచనాలూ చదువుతున్నావా? వ్రాసిన రావ్యంలో లేని అంశాలు కవి దలవంతంగా వ్యాఖ్యానించి బుద్ధి మందుల బుర్రలు చెడగొట్టినట్లు, అనుకందనీ పోకరుపొందనీ పలుకులతో మళ్ళపెడచూస్తున్నావా? నేనడిగే మాటలకు సూటిగా సమాధానం చెప్ప గలవా? చేతనయితే చెప్పు.

అతి సంసారం అభయక్షణం అపునా? కాదా? దావ్యతగలవాడు దావ్యతారహితంగా ప్రవర్తించవచ్చా? ఆత్మదాంభులు హితంచెప్పితే త్రోసివేయటం భర్తమా? నాఅన్న రాధార్యం చేశదేవాలకు దానాలు పంప గలవాడు ప్రక్కన పదిదారం దూరంలోవున్న వారికి దానంపే తెలివి ఎందుకు తెచ్చుకోలేదు? నేను వచ్చి ఎదుట నిలిచినా ఇంతవరకు నోరు విప్పి నున్న చలరించలేదు? కానై తపో బుద్ధి చేసిన పనిచెప్పక అమిదానితో అధికప్రసంగం చేయించవచ్చా? అనిచినవాడు, దానవిచ్చిన వాడు, పుత్రదారంబొందినవాడు ఆతదా? నీదా? అత్తకు నీచెల్లి చేతలలోని వాదా? అయితే ఎప్పుడయినాదు? మూకెప్పుడు మాట? ఇచ్చాడు? అదిలా జనుల సందాహుతు ఇంత దుష్కరచార్యంచేస్తానని మాటరాయవచ్చా? అందులో నకల లోరాధిరాముడు, సత్యసంధుడు, అమాయకుడు, ఉపరారి అయిన నా అన్నరా? తల్లి! తాదాపీ! నీప్రేమభర్త ప్రాణాలు ఇంతవరకు మీదే అవమానించబడిన అధాగ్యుని అన్నే రక్షించాడు. దానికై నీ ప్రార్థనతో పనిలేదు. ముందు జరగవలసింది అయినే నిర్ణయిస్తాడు. నేనీక

నిమిర్రమాత్రుడను. ఇంద్రజాలియను జన సామ్రాజ్యాన్ని కనుగొన్నగలడు కాని, మరో ఇంద్రజాలిని డెప్పించలేదు. ఇష్టబీజే వృక్షగా కాల యావన జరిగింది. ఆతురతతో అన్న ఏడురు చూస్తుంటారు. చూచి చక్కచెట్టుకోలేని వాళ్ళుంరాం అని మీరు తెలుసు. స్వీపుచెప్పే సమాధానం ఏదైనా వుంటే అన్న సన్నిధిలో చెప్పు. ఆయనకున్న శాంతం నాకు లేదు. తప్పుకుంటే నాచాలిని నేనుపోరాను" అని నిష్కల్పంగా పనికి సామిత్రిచ్చారంపైపు నడిచాడు. అంతవరకు కళకళలాడుతున్న భవనం కళాహీనమయింది.

సుగ్రీవుడు లక్ష్మయిని తృప్తిపరచుట

తా నయి తర అయింది. రవిమరుగున ముచ్చెఘటలు పోసివై. వచ్చినవాడెవడో, తారవివరో, కానెవరో తలపునపారింది. తాను చేసింది తప్పుని తెలిసింది. సామంసాగలేదు. దానం పనిచేయదు. భేదం అసాధ్యం. దండం తలకుమీరినవని. రాంచన కదితచిత్ర మాల్వ్యాంబురాలత్యడించి, మదం మసిచేసి, ముత్త మాయంకావించి సామిత్రి చరణంపై సాగిం పడ్డాడు. అవరాధిని. శ్మశించునుని చేడుకున్నాడు. అవహృతచర రాజ్య శ్రీలు మీరు ప్రసాదించినచే అని మొరపెట్టుకున్నాడు. ఆ అలిలోక పరా క్రమపంతునకు; ఆ అదర్శకార్యాచరణునకు; ఆ దయా పాదోధికి; ఆ దివ్యాత్మ్య విద్యా చేడునకు ప్రతికారంచేసి ఏవరు బ్రదుకురాడు; నామిత్రుడు అనాయాసంగా అవనీజను పొందురాడు. రావలుడయిన రావణుడు ఆయన బాడాగ్నిలో అహుతి అవుతాడు. అందుకు అవంతె నా శంకించ జనిలేదు. అగ్నిలో వాయువువలె అవనరించి నీ భున్నావు. నేనుచేసే సాయమెంత; నేనెంత; కేవల నిమిర్రమాత్రుడే. ఆయన చేయబోయే దశకంధరకంఠరి పాటన యుగంలో ఓరి సామాన్య పరిచారకునిగా గ్రహించి నా జన్మ ధన్యం చేయి. ధరణీమహా సప్తరాష్ట్ర వీరి శరపాతంతో దారితం చేసిన మహాబలునకుపీఠకోటి లేరిచూడరాని విక్రమశాలినిచాలిని వదించికోదండ దాటికి చేరుసాయం ఎందుకు; దనుష్టంకారమాత్ర రామితార్త గ్రహణునకు కోరి సాయం కావలెనా; మిత్రుడుగా స్వీకరించాడు కనుక నాకాగౌరవ ప్రతిష్ఠలు కట్టిపెటతలచి నిన్ను పంపాడు కాని శక్తి లేదురాదు. ఆయన వాంఛాంబుధిలో నేనాక దిందువునవురాను. పావహరిహారం చేసుకుంటాను.

“సామిత్రి, నీచా నాకొకడే” అని అన్న అమరాగ సముద్రుని వార్యంలో రంధ్రో పారాన, నా అవజ్ఞతా పంటిలం జెగనం చేసుకుంటా. సోదరా! వాళలకులుక రప్పచేయ్య ప్రాణి ఈ రోకంరో లేదు. నేన్నూ రాక బంగానో, విశ్వానందేతనో, జాలిలక్షణంవల్లనో భవద్దాసుడు ఇంచుకంత తప్పిదంచేసే ఉంట్లవ్యదపురాదురాని శివెద్దుడపురాదా? నీవన్నది ఏనే వారికి చతుషవార్యాలేరాని, నాకది అప్పుతదొక్కలు. నాలోని బలహీనత నశించేసి కర్తవ్య నిభుణ్ణిరావించినై. చుడుదందదందనం రప్పించినై. ఇప్పుడు నా హృదయం ప్పలు కడిగిన ముత్తెంపరెనుండి మిత్తుని దివ్య మంగళ ఎగ్రహం దర్శిస్తుంది. నా కేసుని నా స్వామి రాదుప్రభువు ఆదేశం పంపించాడు? ఈ విశ్వాంభరం ఆయన లభివతి. అల్పమైన ఈ కిక్కిం పరో ఆయన దాంధించించేమిటి? ఆయన లలింఛటం, నేను తీర్చుటా? పాపం కా నీంచుగాక. అజ్ఞానువ రి రవిపుత్రుడు. ఆయనను సంశృప్తి పరచే బహిరక్షయైన పదార్థం నావద్దలేదు. ఆ కృపాంభో రాశిచరణనీమతో ఆత్మార్పణం చేస్తాను.” అని సముద్రంతుపాసులో పొంగినట్లు చక్కా ర్తాపంతో పవిత్రమైన హృదయం పొంగగా పల్కాడు. హాసుడుదాదుల హృదయం ఆనందసాగరంలో ఓలలాడింది.

లక్ష్యయిడు సుగ్రీవుని ప్రశంసించుట

చరాచారో నుంచి దెలుగులు చిమ్ముతూ మహిమీదపడే అల్ప భాగాలవలె, సామిత్రి నేత్రాంచలాల్లోనుంచి ఆనందాక్రలు చిందినై. అన్న గుణగణాం ప్రశంసతో ఆగ్రహం అంతర్నితమైంది. అంతః పారి శువ్యంతో, పవిత్రదానభావంతో, కర్తవ్యదీక్షతో, శాంతులు చిమ్ముతూ ప్రకాశిస్తున్న సుగ్రీవుణ్ణి ప్రియామూర సామిత్రి అలింగనంచేసుకున్నాడు. ఆగ్రజానీకీ, ఆరణికీ అభేదాన్ని భావించుకున్నాడు. “పూజ్యవా! నిజంగా నీవు భస్మ్యుడవు. నీ మిత్రుడు రమువంశభూషణుడు ఎంత నేర్పరియో చూచావా? తప్పు చేసిన నీ అన్నను వచించినట్లే, నా వాగ్దానంతో నీలోని అహంకారాన్ని వచించాడు. అధర్మ వ్యవసాయాన్ని ఆయన సహించ లేదు సుదూ. నీవిప్పుడు పునరీ వితుడయినావు. గ్రహము క్త రవి వింబం వలె నీవు సహజ ప్రకాశుడవైనావు. వినయవంతుడవు, విదేకిది నీవు అందగాపుండటంతో సనాతుడయినాడు అన్న. నీ ఆర్జనం, నీ ప్రవాహం

నీ విశ్వాసంచూస్తే, దాని రేనిరోపం వనచరలోకానికి వీరింది. ఇక నీ సాయంతో రాజుని కడుచంగంలో రాజుచంద్రుడు నిర్జిస్తాను. సమర్థులై ఆర్కటోషం అంగీకరించగల వినియమంపన్నులైనవారు నా అగ్రజుడూ నీవు కన్న నేనింకెవరిని చూడలేదు. శౌర్య బలరాక్షసులలో నా అన్నయ సమీకృత నీ చెరిమి దైవతంత్రంలో సమీకృతించింది. దుంగా రానికి విరుద్ధమైంది. పహ్నికీ వాయువు తోడయినట్లయింది. హులికీ కైలాసవానప్రస్థులయింది. వర్షం గలించి శరతువచ్చినట్లు చెడు కాలంపోయి చుందిరాలం చూచి ఆనన్నయింది. పెచ్చినందుకు కృతార్థుడనైనాను. ద్విగుణీకృతార్థాహారో, సోదర ద్విజీయులమై అన్న సన్నిహితానికి పోదాంబడ. అన్న అగ్రహం సన్నిహితించింది. అన్యదా కలంబవదు. విరాంతువాసంలో ఎంత చింతాపగుడు అన్న పున్నాడో, చునంపోయి భారతకల్పించుచాం" అని సామిత్రి సంతోష ప్రసంగం సలిపాడు.

మళ్ళీ చూతలతో కప్పులకు చార్తపంపమని హనుమతో సుగ్రీవుడు చెప్పుట

గ్రీష్మ వీష్ణానికి త ప్తమై పసివాళ్ళు వాకినపైరులకు పరోదకిం వలె సామిత్రి పర్విన సరస వచనాలు ఉరుగుతున్న వనచర లోకానికి అమృతాస్వాదనయింది. చుండుమాపుతం వీచి అలరించింది. తారా చుమాంగదుల సంతోషం హారంముట్టింది. అమాత్యులకు ఆనందం పెల్లి విరిసింది. హనుమ ధ క్తిపారవశ్యంలో ముసుకచేస్తున్నాడు. అహో! దైవరీతి దురవగాహం. శత్రులలో ప్రమాదం, చురుకైనలో ప్రమాదం! ఏదీ ఎందుకు జరుగుతున్నదో తెలియదు. కీడు శంకించిన కిష్కింధా వాసులు సమ్మోదనముద్ర వీచి విహారం చేస్తున్నారు. హతాశుడయి, అగ్రహోదగ్రుడయి అరుగుబోతున్న సామిత్రి కార్యసిద్ధికలవాడయినాడు. అసువులు అరచేతనుంచుకున్న అంబుజా ప్త పుత్రుడు ధ క్తప్రేస్తులలో ప్రథముడయినాడు. నలుగురిలో నిలువపెట్టి నిరు తర చేసినందుకు పగతో కుంచించుకున్న తారలో మాయానువనికి ఏ త్రవడి రామలక్ష్మణమూర్తులు రంగస్థల ప్రదేశంచేకాయి. సూర్యసుతుడు చేరుచుకట్టుకుని ఆజ్ఞావిమన్వట్టు

శరంపంచి నిల్పాడు. హనుమంతుడు అణిచివేయడంలో, పూర్వనిమిత్త నేత్రాలతో రామచరణ పీఠికపై యోకించివున్నాడు. అంగమడు రాముని పాటిపల్లవ శిరఃస్పర్శకు పాత్రుడవ్వనాడు. ఏకాంతవాసుడయిన రాముడు అక్కడ ఉలాపున్నాడో, అది సజ్జనులకు శుభంకాలం. దుష్టనులకు అశుభ కాలం.

బ్రహ్మగ సమ్రాట్టు వాయుసుతునివంక చరించాడు. ఉడలుసురచి ధ్యాసనిష్ఠుడయి యున్నాడు. “అష్టవిద్రూపా హనుమా !” అని పిలిచాడు. సమాధి చాలించి సామిరి సముపేక్ష రియైనాడు. “వానరీమూల అన్నేషణమా, రావణ సంహారానికి సంవిల్కం చెబాను. హిమవంశం, మహేంద్ర వింధ్యలు, తైలానమందర తైలాలు, తరుదార్కా శాంతు లతో సాగరగర్భంలో పున్న పర్వతాలు, బర్హిమాతాద్రులు, జలజాప్త నిలయం, పద్మరాజవనం, అంజననగం, సర్వవిర్భ్రష్టమైన నల్లరగిరి, మన్యూరి, మేరుపు, ధూమ్రగిరి, చుహుళం, మొదలైన పర్వతవేషుల శాసనములు, అశ్రమముల, సవీనదముల వసించే వారిని. శేషభూమిలో నంచరించేవారిని, భీమబలులు, మైదేయపాయులు, దుర్వార మహా జవులు, రామరూపులు, శార్యసాధనచణులైన కపిపుంగవుల, సాదు దానభేద దండోపాయాలతో సర్వరం రమ్మని వార్తలు పంపించు. పూర్వం దూరం పంపాం. అయినా మళ్ళీ చందచేగులైన వారిని పంపించు. రామాసత్తులూ, సోమరులూ, వీర్యసూత్రులూ, అయిన కిపులకు ముందుగా కణుపపెట్టు. అష్టాష్ట్రంలో ఎవడు సుగ్రీవాజ్ఞ లిక్కరిస్తాడో వాడికి బ్రతుకులైతెం వట్టిపోతుందని నిశ్చించు. రావణుని గరువు పది దినాలు మాత్రమే. నూర్లు, వీలు, కోట్లుగా వనిముఖులను, ఆరాళయానందనే వాళ్ళురాక, రావులు తెలిసిన తరుచులను చూచా పంపు. గడచినకాలం కలిసిరావారి. కాలయాపనం ఇకరాకూడదు.” అని ఆదేశించాడు. ఆ మాటలునిని హనుమ ఇంకవాడంక వాచయ్యాడు. తలవేణం రాజ శాసనం ప్రకటించబడింది. వార్తాప్రతికలు నిశ్చించబడినై. దూతలపేర్లు ప్రకటించబడినై. పరాకాలుగాలిలో రెపరెప్పలాకినై. మంగళహార్యా రావాలు మ్రోగినై. కిష్కింధ శార్యకర్తల సంచలనంతో గ్రక్కడలి పోయిరిది.

వాసర సేనలు విజ్ఞింభన పచ్చుట

స్వర్గంలో చింతామణి పీఠంపై వజ్రపాణి కొలువు తీరాడు. సవి
పుట, దండనాథులు, సేనాపతులు నియమితాసనాలలో నియుక్తులై నాడు.
గురుదేవుడు గురువు ప్రార్థనాసమయేద ప్రభువు ప్రక్క ఉపవిష్టుడయి
నాడు. సుహృదులు ఉన్నతపీఠాలను కైకొన్నారు. అన్నసలు అనుమతికై
కాచివున్నారు. అష్టదిర్బాలకులు అమాత్యులై ఉచ్చి ఆసన స్వీకారం
చేశారు. నారదమండుకులు పీఠాధిపతులై సుహృదులందరినూవూ ఆసీనులై
నాడు. దేవేంద్రుడు గండమ్రోగించాడు. నారదుడు లేచి సభవంక చూచి,
వినయంతో “సదామనముః” అని అనివాదంచేసి “అమాత్యులై న సభా సాధు
లారా! నేటి సమావేశం ఎందుకోర్పుల్లోగా వివిరిస్తాను. శ్రీ సుహృద్భైష్ట
మాయామనుష ఏగ్రహాడయన రాముడుగా అవతరించిన సంగతి
అందరకు వివరమే. ప్రతిపక్షిలై సదాసపులకు నాయకుడయి దేవలోకాన్ని
అల్లకల్లోలం చేశాడు. దిక్ష్వుడును అపరాధినించి సింహాసన సోపాన
పంక్తి కాదించాడు. మునులను వాదించి యజ్ఞయాగాలను పాడుచేయించి
పాదార్పణాలు అందరుందా చేశాడు. ఎవడో మీరు చెప్పగలరా?” అని
ప్రశ్నించి అగాడు. మహాసభలోని వారందా “రావణుడు. లోకవిద్రా
వణుడయిన రావణుడు” అని అలచారు. “అప్పుడు కదా. ఆ ప్రమాద
కారిని అంతంచేయటానికై, పటుపట్టి రాముని పట్టచంగం చేశాము.
అనంతరం ఆడపులకు కూడా పంహం. ఆక్కడ మహావ్రాతులైన భర
దూషదాది రాక్షస సమాస్రాన్ని చంపించాం. క్షింభన చేర్పాం. మిత్ర
పుత్రునితో మైత్రికూర్పాం. ఇప్పుడు సుగ్రీవుడు రాడు వార్యారియై
కపుల రమ్మని కిలుకు చంపాడు. ఎవలెవరి హంశలతో ఏ వాతి సృష్ట
మైందో వాకువారందా వారి దివ్యరేణుకలను ఆ వాతికి అను
గ్రహించాలె. రావణవధ దేవకార్యం కాని, మానవకార్యం కాదు. దేవ
నాథుడూ, దివ్యాంకులూ, తమ విధులను కాము నెరవేర్చుతారు. రాముని
అరణ్యవాసకాలం సమీపించింది. అది ముగిసేలోకం చూస పసికూడా
ముగించాలె. ఆ విషయం చెప్పటానికే మీమ్మలం రప్పించింది. రావణ
చారులకీ విషయం తెలియరాదు. రహస్య గోచనం అవసరం. ఇక ఏది

నిర్వహణ కోసం అంతా అదృశ్యులుకందు. నం కిములును లేచేవేళ అయింది. అతని మాటారంలో లోపం రానియ్యకుండా చూడండి" అంటూ నారదుడు అంతర్విచక్షణ వహించాడు. ఆ వెంటనే అంతా అదృశ్యమయింది. దృశ్యం మారింది. చంద్రాసమదక్షిణ దండవలన చేతి దండం వంటి సుగ్రీవుని అజ్ఞాతాదిశలకూడదాంబుడ వ్యాపించింది. వాయువ్యత్రుని సంకల్పబలంతో చాముచే ఆ వార్త కవుల రిందించాడు. అందింది సుగ్రీవుని అజ్ఞ. చేతువలసింది చాచువార్యం. అహో! అశ్చర్యం. నేల ఈసింది. అతాళం వారింది. సముద్రాలు సలంకోసం సంకుచితారై నై. వీరుంచులు, ప్రాచీనసంచారం, విహంగగ్రేవే విలాసం. పృథ్వీ విన్యాసం. ప్రాచీనసర్వగర్జనం. సృష్ట్యంతరంలో జలప్రళయం. సృష్టి కుద్యలో క్షవంగ ప్రళయం. అదృశ్యం చాచునకే కాని పాపదునికి గోచరించదు. క్షిప్తంభు వశయోజనాల పరమ విడుదులు విస్తరించ బడ్డాయి.

అంజననిరాశురైన అగచదులు అంజనాద్రినుంచి మూడుకోట్లు వచ్చారు. అస్తావంతనుంచి హాటిక దేహులుప్రవగులు పదికోట్లు వచ్చారు. గిరీశాలయనుంచి హరికేశసర్పదులు రెక్కోట్లు వచ్చారు. శీతశైలం నుంచి కందమూలాలు రినే కవులు పీచేలకోట్లు వచ్చారు. వింజయల నుంచి కోటి, గంధమాదనంనుంచి కోటి పంచకం అంగారరావులు హరి పరులు వచ్చారు. క్షీరదారికి తీరగులా, నాగేశరదుజులా, కీపులు రెండు కోట్లు వచ్చారు. ఇంతా సరిదవనీ కందర కాననచదురైన శాఖామృగ శ్రేణులు రెక్కట మిరి దిక్కులు పట్టకుండా రామరాక్షాసం వచ్చారు. అడవుల్లో వుండే కవులను పిలువదోయిన చూతలు మహేశ్వరుడు మహా భర్తం చేసిన ప్రదేశం చేరుకున్నాడు. ఆ సవనంలో అహతి చేసిన అజ్యుధారలచే రచిసిన ప్రదేశంలో పుట్టిన కందమూల ఫలాలను సుగ్రహించాడు. అవిమితి నే నెలలరరది పిత్తిపానయండవు. అన్వేషణ వార్యంలో అవసరం రావచ్చని కొడువలేకుండా చూచుకుని రవిపుత్రు నికి కాదుకగా కొనివచ్చారు. "మీ ఆజ్ఞ సర్వే సర్వత్ర చాటబడింది. అతారంగా వానరులు పరుసలుకట్టి వస్తున్నారు. అప్పుడే మూడువంతులు వచ్చారుకాదు. ఇక చూకేమాజ్జ" అని నిద్రున్న చూతల ప్రీతితో

సక్కరించి నిలయులు చేరవలసిందిగా నిర్దేశించాడు. వారు సంతోషంతో సాగిపోయారు.

సుగ్రీవసామితులు కపిసేనకూడి రాముని చేరబోవుట

సుగ్రీవుడు సామితి చేయకొని గిరిశిఖరం మీదికి కొనిపోయాడు. అంగదాదులు అపసరించి వెళ్ళారు. శిఖరాగ్రంచేరి “సోదరా! సామితి! మాచాచా రామచంద్రచార్యార్థంగా వచ్చిన వానరసముద్రం? కంటికి కను పించినంతవరకూ కట్టలేకనుండిస్తా” అని అన్నాడు. “రేపిసారూచి లక్ష్యమును దిక్కుని హృదయం పంపదించాడో, ఆయన అజ్ఞ అంతర్యంతం అని చెప్పుచున్నాడు. “ఇక్కడ వని చక్కదిండి కనుక అన్నను వర్షించటం అవసరంకదా” అన్నాడు. “అంతకంటేనా? మీ అజ్ఞుడికి అన్యధాత్వంకదానా? ఇప్పుడే ప్రయాణం చేస్తాం. క్రిందికిపోతామేమో” అంటూ గిరిదిగి, రాజసాధం చేయున్నారు. పరిహారాలు పరిష్కరించగానే, ప్రస్రవణ గిరికి ప్రయాణం కిక్కిరిస్తే సేనలకు తెలుపుమని సహజంలో చెప్పింది. చామలతో, రవిప్రభుడు సకలకల్యాణ పరిహారాల రామాయ ప్రదేశం చేయబోతున్నాడు. సరిలాభరణ భూరత్నై సమస్త పూజా ద్రవ్యాలను సమకూర్చుకుని నిర్భంగా పుండుదని చెప్పింది. పొం”దని అనరిచ్చి, “మీటా శీఘ్రంగా రం”దని సామితిలో సాన్నిధ్యమందిరం చేయబడుతున్నాడు. అంగనలు సింగారించుకుని నివరల్లా రాజ ప్రాసాదం చేరారు. రవిసుకలక్షణాలు స్నానం ముగించి, అహ్నిరాలు తీర్చి, బహిఃప్రదేశానికి వచ్చారు. చతురంతయానం నిర్వహించి తెమ్మనగానే వాహులు ముందేరెచ్చి పుందిన మణులు రావినటంగు పల్లకిరెచ్చి ముందుంచారు. సుగ్రీవుడు సామితిని చేయకొని అందులో చేర్చించి రామకూడ అసేనుడయ్యాడు. చేరీ భాంబారాలు, శంఖావాహులు, లీలగలా ఘోషాలు కలిసి, దిక్కురిశ్రవణ బహిరంగా దిక్కుసారి మ్రోగినై. చేరీ విమలు స్పృహచలనాలవేసి, “శీఘ్రమేవ సంకల్ప చార్మసిద్ధిరస్తు. విజయం భూయారే” అని అభిర్భవించారు. మునుది ముక్తమయవలు బసికి బశ్మిచార్మై తోటలు చెరిగించి “మా రాజరూ, రామునూ, సర్వమంగళ, సర్వమంగళాలను ప్రసాదించా” అని బిగిస్తూ, హారతులై, లక్షతలు పూలతో కలిపి కలపైచల్లారు. కూటలు శక్తవామలై, ఉభయ

పార్శ్వాలరక్షించగా, దూర్భదర్శకులు బంగళాపొద్దుల చాచాకర్రలు ధరించి ముందునుడువగా, శృంగారాంగనలు చాచురాలుపీవగా, రాజ భటులు శ్వేతాతపత్రం పట్టగా అనందలక్ష్మి అవతరించినట్లు ప్రస్రవణ గిరికి ప్రయాణం చేశారు.

తమ్ముని పంపిన దాశరథి దినమొక వత్సరంగా కాలంగడుపు చున్నాడు. ఆ నాటి సాయంచేక కొండపైకి వచ్చి కూర్చున్నాడు. ఏకాంతవాసుడయిన సీతాకాంతుని హృదయంలో సీతాకాంత మెలగింది. ఎన్నో ఊహలు నుక్కుతిరిగినై. “తమ్ముడుపోయి పదిదినాలయింది. ఓహరి అవరించాడో లేదో. కోపంతో ప్రంగిపోతున్న తమ్ముడు నన్ను యోచిత ప్రసంగం నరిపాడో లేదో. ఇన్ని దినాలు తమ్ముడు నిష్కార యంగా పుంటాడా? జ్ఞానం నన్నువదలి పుండలేనివాడు ఇన్ని రోజులు పున్నాడంటే కార్యసాధన యర్హం కొనసాగుతున్నదని లోస్తూంది. దక్షిణనేత్రం స్పందించి కుభం నూచించింది. కుభదాత్రతో సోదరుడు రావచ్చునని అనివిస్తూంది. ఉన్నత పంశంరోపుట్టి, ఉన్నత విద్యలు నేర్చి, ఉన్నతావయాలు కలిగి, ఉన్నత రోదరులతో నొప్పి, ఉన్నత దాంపత్యం కలిగి, కలలోకూడ కలుషవభం చింతించని నాడు అనూహ్యంగా అవతారం జరిగిందంటే చెప్పనియం ఎంత బరీయమయి దాట రానిదో, ఎంతచిత్రమైనదో అవగతమైంది. త్రివక్త్ర పేరు తెలిపిరే కాని, అరచిన్న ప్రదేశం కాని, అక్కడికి చేరేమాగ్గం కాని ఏమాత్రం ఎవరూ చెప్పరేం? తెలిసిన మిత్రుడు కూడా దాచావెందుకు? తన కార్యసాధనం కోసం అలాచేసాడా? అతడు కావ్యుంగలవాడు కాదని హాసుకు చెప్పామి కదా? ఇత ఎందుకు వచ్చినట్లు? గురుకు వచ్చింది. చోటు తెలిసినంతమాత్రాన ప్రయోజనంలేదనీ, సీత జ్ఞేయవార్త తెలియటం ముఖ్యమనీ అన్నాడు కదా? ఆ మాటలో ఎంతో అర్థం వుంది. శత్రుక్షయం జరుగుతుందే కాని, సీతా వర్తిగ్రహణం జరగదు. ఆ అన్నేషణ కార్యం పూర్తిచేసానని మాట చెప్పాడు కనుక సంశయించవలసిన పనిలేదని చింతిస్తున్నాడు.

దిక్కులన్నీ ధరామాళితో కలిసిరిక్కున్నై. స్వప్నంగా తెలియరాని ఏదో భయంకర కలకలారావం చిగుడిస్తోంది. మధ్య మధ్య

మూర్ఖులైతా, మంగళవాద్యాల కర్ణగోచరపుచున్నై. లేచినిలిచికిక్కిరి
చానగర మూర్ఖులైపు చూచాడు. సముద్రం మూర్ఖులుమా పొంగి చెలియరి
కట అతిక్రమించినట్లు వస్తున్న వానరసైన్యం కానిపించింది. బంగారు
పల్లకి సూర్యమండల కాంతిని బరిహసిస్తూ వస్తుంది. చెనుచెంట చిత్ర
చిత్రాలంతారాలతో పసికి పనితనంకల మేనాలువస్తున్నై. అటూ ఇటూ
రానెరింగిన వారు కొందరున్నారు. ఆ వానర సమూహానికి దూరంగా
హనుమంతుడు గదాచారియై కనిపించాడు. క్రమంగా ఆ వానర యాత్ర
రానున్న పర్వత ప్రదేశాన్ని లక్ష్యంగా చేరవస్తుంది. కాంచనచతురంజ
యానం పర్వత పాదంచెంతరు వచ్చింది. అందులో నుంచి రవిచంద్రు
ల్లాగా రవిగుర లక్ష్యములు దిగారు. రాముడు క్రిందికి దిగాడు.

శ్రీరాముడు సుగ్రీవునికి నీతిని తెలుపుట

క్రిందికి వస్తున్న శ్రీరాముని పాదాలపైపడి సుగ్రీవుడు “పాహి
హం రామశ్రథో పాహిహం. రక్షహం రవివంశమండన! రక్షహం.
అపరాధిని. ఆరుద్రుడు. ఆదరించు. అనుగ్రహించు” మంటూ కన్నీటి
చారలచే కాళ్ళు కడిగాడు. భర్తాభయదాన శ్రవణమైన హస్తంతో లేవ
నెత్తి ఆరింగనం చెబుతున్న రామవిభుచరణ సరసిజాలను వానరీవానర
శ్రేష్ఠులు క్రమంగా స్పృశించి భయభక్తులతో ప్రక్కకు తగ్గి నిల్చున్నారు.
అపారంగా వచ్చిన అగచర సముదాయాన్నిచూచి హర్ష పులకితగావ్రు
డయినాడు. భానుజుని చూచుకుంటే నియమించి రామ రామీనులు అసీను
లైనారు. అంగదబాంబవంశములు ఆపోవని చూపులతో సోదరులనూ,
అంతవాదయున సుగ్రీవుడేచూస్తూ కొంచెం ఎడంగా చూస్తున్నారు. పావని
రాముని పదములను దగ్గరగా మోరాళ్ళు పుంకిపై చూపుండి ఛాగన
సమాధిలో చుగ్గుడయినాడు. అంజనేయరత్నీలు రావాయుడేపులతో
కిందికిక్షణావరోధంగా అసీనులైనారు. అందుచేని కపిసైన్యం పుండిన
చోటనే పుంకి ఆ త్రిమూర్తులచూస్తూ వుంది. సీరాచరి చురుకుమండ్ర
ద్యనితో “మిత్రమా! రవిపుత్రా! భర్తార్థరామాలను విభజించి, తగినట్లుగా
పులిరక్షక తెరిసి పొందేవాడినే ప్రాజ్ఞులు, ప్రాకృతులు ప్రభువుగా నేవి
స్తాడు. భర్తార్థాలనుచూచి కేవలం రామంతోపడి కాలం గడిచేదాడు
చెట్టుకొమ్మ చివర నిద్రించి నేలదికి మేలుకున్న పురుషుని పోలురాడు.

అటువంటివాడు రాజైనా తరాజుగా చూస్తారు. శత్రువులను మర్రిస్తూ, దుత్రుల సమర్థిస్తూ మెలగి త్రివర్ణపలం పొందే రాజును ధర్మం అశ్రయిస్తుంది. అతని పాలనలో ఈతిదాదలుండవు. అకాలమరణాలుండవు. అపహరణంవారుండరు. అవిసేతివరుండరు. రాజద్యేషులుండరు. భ్రమప్రమాదాలు మానవులకు తప్పవు. సకాలంలో చెలిసి సరిచేసుకొనుటయే యోగ్యుల లక్షణం. కార్యానుకూలకాలం వచ్చింది. ఉద్యోగానికి పుష్కలమందటం మంచిది. సభ ఏర్పరచి సచివులతో మంత్రాంగం నలుపుచాం" అని అన్నాడు.

సుగ్రీవుడురామునితో వానరుల రప్పించుట వలించుట

“రాజువంశా! ఇప్పుడు మంత్రాంగంతో పనిచేడు. చేయవలసి సంతా చేసే నీదర్శనాలం వచ్చాను. భోగలాంబుడనయి పూజ్యుని దుత్రుని కిచ్చిన గడుపు ఉండేమిటి చేయరాని అపరాధం చేశాను. ఆ పాపలోపం పది రోజులలోనే చేరిపోతం చేసుకున్నాను. చతుస్పముద్ర ముద్రితమైన విశ్వంలోగల కపులకు వార్తలు పంపాను. వారంతా చేవగంధర్వ పుత్రులు. మోరదర్శకులు. రామరూపులు. కాంచనహర్ష విజ్ఞానవిశారదులు. మహేంద్రవరాక్రములు. హాటక విద్య సుందర హీనులై ల మందిరులు. తమతమ నేనంతో నూర్లు, నూరుబేలు, నూరులక్షలు, అయ్యుతలు, శంకువులు, అప్పుడములు, భర్తవహుభర్త సుఖ్యాంశాలై నీ కార్యం కోసం వచ్చారు. రావలుడయిన రావణుని ఉగ్రరచంలో ఉసురులుకొని నీ చేయిని, మామూలను నీ అంక పీఠిపై నెలకొల్పారు. నీవు ప్రేమతో నీ దుత్రునికి హర్షిస అవశానం సద్వినియోగం చేసుకుంటావని నేనించులో నిమిత్తం మూత్రమే. మీ సోదర శరణాపారే సర్వం సాధించుతే. నా అక్షానం నశించింది. కిన్నుల పొరలుకొన్నై. నీ పాద పరాగం బద్ధిశ్రీహార భోమహరినై జీవితభేషం పూరిస్తాను. నా జీవంతో ఈ సర్వస్వం నీవిచ్చింది నీకే అంకితం చేస్తున్నాను. ఈ అంతరూ కర్తవ్య, భర్తవ్య నీవే. నీ పరివారంలో నేనొకటి. నీ అక్షాపాలనం నాకు నాకొరివిభేలనం. నీ దర్శనం నాకు ముక్తి కాంచాచరణ సృష్టనం. నీ నేప నాకు త్రిరుక్మత్రోవ. నీవుచేసే ముష్టదైత్యుడు సంహార సవనంలో ప్రుక్కునవుతాను. రామప్రభా! అనుభాసించు. పనిగొను..”

మంటా సుగ్రీవుడు ఖత్తి తన్మయము మళ్ళీ రాముని పాదల వ్రాలాడు.

రాముడు సుగ్రీవుని అభినందించుట

అసలే శ్రీరాముడు శరీషకు సుమసుకుమార మానసుడు. ఆత్రత రక్షణుడు. కరుణావయోధి. పుటంపెట్టిన బంగారంవలె షడ్భాస్వరంతో పదిత్రుడు, ఖత్తితో దాసిందే మిత్తునిలో ధరతుణ్ణి చూచాడు. పరమా సందంబొందాడు. తనకిప్పుడు సరుగురు తమ్ములనుకున్నాడు. చిరు హాసంచేసి, “మిత్రభక్తుడా! రేచి నా సరసను కూడో. నీవు విరాగివయ నీ మిత్రుణ్ణి సరాగుని చేస్తున్నావా? నేను సరాగుడనే కనుక నా వాళ్ళు నాలాగే వుండాలి. సామాన్యులకు గృహస దర్శనంకంటే మించింది రేవు. నా మిత్రుడవై నీవు సన్మ్యునిస్తే సీతా, నేనూ, నా తమ్ములూ నిన్ను చూడవలసివస్తే, షడ్భాస్వరేంద్రులెన్న పరమూలాలే తిన పెడ రావా? మేం అమోఘ్యలో వుండగా నీవువస్తే మేముచ్చే అతిథ్యం కింద మూలాదురే అని భాయంచేసుకో మంటావా? ఇంతకూ చాలా రుమా దేవుల అనుమతిపొంది వచ్చే అంటున్నావా?” అనేనరికి అందరూ ఘర్కున నవ్వారు. అపుకోరేక సుగ్రీవుడు కూడా నవ్వాడు. “భాస్కరుడు చీకటిని చీల్చటం చిత్రమా? లోహానికి ఇంద్రుడు వర్షించి సంతోషం కూర్చటం చిత్రమా? కాత్రిని చల్లచేయటం చంద్రుడు అసహజం కదామా? నీ వంటివాన్ని మిత్రులకు మేలుకూర్చుట అసంభవమా? మిత్ర పుత్రసాయంతో నేనిప్పుడు జైత్రుడనైనాను. నీవు నా మాట దాటనని మాట ఇచ్చావు కనుక నీదిచ్చింది మళ్ళీ పుచ్చుకో. నీ వంటి వాన్ని పాంనానికారం చరిహరిస్తే ధర్మదేవత పాదాలు విరుగుతే. లోకంలో నష్టమింకూ, సన్నిత్రులకూ కడుపు వస్తుంది. ఈ కార్మంలో నీవు ముందు. నీ పెరుక మేం. నిన్ను వాగా అలంచేసుకునే చెలిమి చేసాను. నీ కోరిక తీరింది. నా కోరిక తీరమింది. సీత వాడైతెస్తానని మాట ఇచ్చింది నీవు. కనుక నీ మాట నీవీ చెల్లించు. నా మాటను తమ్మునిపై పెట్టానా? సీతాన్యేషులో రావణ రంధ్రాన్యేషు కూడా చేయించు.” అని రాముడు తన పాత్రను అభినయించాడు. ఆ సరస భాషణలకు అందరు ముగ్ధులైనారు.

వాసర సేసలు శ్రీరామునికడు వచ్చుట

అంతలో అరాళం చూచువాసరయ్యుండి. శీవ్రాంతుండం లేజం
 చూసింది. దిగిగంచాలు చుంతయ్యెనై. శ్రీరాంతున నడినవ సరియ్యగర
 పరివృత విశాల విశ్వంభర కంపించ సాగింది. భూదర భేదర, వనచరు
 రై నల్లవగులు, రామరూపులు, కర్క శరేణులు, జలదరపులు, రతుచారులు
 పరులు, నిరతిరదాచులు, పద్మశేసర పీఠులు. పదిదేవకోట్లు కనుమూసి
 తెరిచేలోపల రామచంద్ర చరచారవింద రజ సృర్యతో పాపనయిన ప్రదేశం
 బిందించుంటూనిండాలు. భీషణరోషులు, శాత్రవ దూషణులై సారరంత్రి
 సుషేణులు పదిదేవకోట్లసేన భటింపగా వచ్చాడు. దురుజనకుడుచురుకుకోటి
 సహస్ర సంఖ్య కపులు కొలువగా ఎత్తెంచాడు. కరుణకింజల్క రంజిత
 తనుడు, ఉదయార్క నిభవదనుడు సహస్రసంఖ్యలుమీరి కీచానీకినికొలువగా
 కేసరివర కేసరి హనుదురంత్రి వచ్చాడు. ఋషిర ప్రతిపక్షయను గవా
 షిరు కోటివేల కపులు సేవించగా చుడెంచాడు. సుభవారి నిర్జిత
 బాముదయన భూముగ్గురు రెండుకోట్ల రుక్షపరులుచుట్టిరాగా అరుడెంచాడు.
 వనసురు మూడుకోట్లు, నీలుడు పదికోట్లు, గవయుడు అయిదుకోట్లు,
 దరీములుడు ఏడుకోట్లు, మూటితో గజుడు, నాలుగుతో అన్నిజలు, ద్వివి
 దుడు, మైందుడుచెరి రొమ్మిడికోట్లతో వచ్చాడు. వాండవంతుడు భల్లూక
 సహస్ర అడుసరింపగా చేరవచ్చాడు. గంభూదనుడు అయ్యత సంఖ్య
 రోనూ, రామకన్యకృష్ణ సంఖ్యరోనూ, కారేయుడు పద్మసహస్ర సంఖ్య
 వనేచరులు చరిదేక్షింపగా వచ్చాడు. ఇంద్రవాసుడు పదకొండు కోట్లతో
 రాగా, రంభుడు పన్నెండుకోట్ల కపివారంతో వచ్చాడు. రెండుకోట్లతో
 దుర్యుధుడువస్తే, నలుడు శరణక్షకోటి సంఖ్యలో చరిముఖులొని
 వచ్చాడు. దక్షిణుభరంబా శరణులు తన చూచాచేరురు తగినంత వాసర
 సేనలో వచ్చాడు. ఇతర ప్రదేశాంతుంది వచ్చిన వనదులసంఖ్య చెప్పి
 టం సావ్యంచాడు.

మ్రొక్కేవాడు, రాసుకరిచ్చేవాడు, కరసృర్యచేసేవాడు, కాగరించే
 వాడు, దూరహారాంతుంది రతురాకలెరిపేవాడు, వృణారెర్రి వచ్చానుని
 సూచించేవాడు, కింకిలాచావారో, సంజ్ఞురొ సుగ్రీవునికీ కృతజ్ఞతలు

తెలిపేవాడుగా వైవాహికమందిరంవలె యారాయాత దానరసంచార సమూహీకృతమై ప్రస్రవణ భర్తృతం నేత్రోత్సవం కావించుచుంది. వచ్చిన మహా యోధవరుల మేరుమేరుగా రుక్మరామునకు రవిజుతు విశదపరచి, పల్లవగ ప్రముఖులతో “మీ మీ పరిచారాన్ని కొనితగిన స్థానాలను నిర్ణయించి నేను ఆనవెద్దేవరకు విశ్రాంతి తీసుకోవలసిందని చెప్పి ముదలయ్యెదాడు.”

శ్రీరామునికి సుగ్రీవుడు తన సేనలను తెలియచెప్పట

సుగ్రీవాజ్ఞచే దూరాగతులయిన కపివరులు తమకు నిర్దేశించిన విడిది బట్టలకు తినివిశ్రాంతి పొందారు. అనంతరం సుగ్రీవుడు రామ చంద్రునిచేచి “రామ! ఇహ! మిత్రహాసంగా వచ్చిన నా అత్తమ్మిహ! అవచ్చు. వృద్ధుడని విధేదం లేకుండా నీ కార్యంలో పనిగాని జన్మ చరితారం చేసుకోవడానికి నామాట పాటించి స్వరాష్ట్ర స్వస్థుల స్థానియ ముల పేదరి దానరాసీకం పెచ్చింది. వీరంరా సప్తగ్ర శక్తిమంతులు. అపత్రగతులు. దురుదారాలు. సంభితక్షములు. ప్రశస్తయులు. కామ బూద సంపాదిత స్వామికార్యమరంభులు. గగనజలధాతీ సంపాదులు. మదకు త్రిష్ణుని, మాటమీరని మహాత్ములు. నీ కోసం, నీ సేవకోసం అసంఖ్యాకంగా వచ్చి పున్నారు. ఈ వనచర మహానాకరు కర్ణధారిని నీవు. నీ ఇచ్చావీసంగా సమీపించు. నేను ఈ పల్లవగ ప్రభువుల చట్ట అత్యుక్తిరాని, అసత్యం కాని చెప్పలేదు. చెప్పిన దానికంటే చేప చెందుగా గలదారు. వీరికి విధి ఏదో విధించు. నా పని ఏదో ఆజ్ఞా పించు” అని చేతులుమోక్కి, నిరంజంచి నిలుచున్నాడు.

ఇనవంశుడు ఇనజాని చెంతకు చేరుకుని చేతితో నిమిరురూ, “నెచ్చెరీ! నీ సామర్థ్యం దళదిశల ప్రస్తుతమైంది. నీ విధేకం మిత్ర కోటికి విశదమైంది. నీ మిత్రవర్తం మిన్ను ముట్టింది. నీ సంకల్ప సమయం విజయ సూచకమైంది. నీ ఈరాక, హారరావణుని గుండెకు రాక అయింది. నా అధానికి పున్నదిరాక అయింది. మారు భావిన సునుపోక అయింది. భూర్నం పీఠా నాతో చెప్పినదే సరియైనదాట. ముందు సీత సతీవంగా ఉందో లేదో, ఎక్కడ ఉందో, ఏ స్థితిలో ఉందో తెలుసుకోవటం ముఖ్యం. అందుకు అన్నేషణం అవసరం. ఆ పనినీనే

అర్జునాపు. నేనుగాని, తమ్ముడుగాని తగం. నీవు సర్వలోక సంచారివి. భూమ్యంతరిక్ష పాతాళాల్లో నీ వెరుగనిదోటులేదు. వచ్చిన వానర పుంగు పుల్లో ఎవరెవరు ఏ పనికి అర్హు లో నీవెరుగుదువు కాని మాకు తెలియదు.. కనుక కార్యభారం నీమీదస్కంఛాలపెనేడింది. సీతాసమాగం అయ్యేవరకు సకల సైన్యానికి, మాకు నీదే సర్వాధికారివి. నీ సంకల్పంలో విర్బలం లేదు. విజయంతథ్యం. అవసరమేరాదు. పన్నే మేంకూడా తోచినమార్గం చెప్పి రోడ్డుమారాం. ఇదివరకు నాకు దుర్రుడు ఒకడే పున్నాడు. అతడు గుహుడు. నాకు మొదటివాడూ, చివరివాడూ అతడే. ఇప్పుడు ఇద్దరై నాడు. వాడుదక్షిణ భుజాలవలె పుంటాడు. నేత్రద్వయంలాగా ప్రకాశిస్తాడు. విజయాసంతరం ఆ స్థానాల్లో మీరు రాముని హృదయంలో చెరగని ముగ్ర చేసుకుంటారు. ముందు చేయవలసిన పనికూర్చి నీదే నిర్ణయించు" మని అన్నాడు. సామిత్రి "అన్న రెండు మాటలు, రెండు మాటలు కల వాడురాదు. ఆసున చెప్పినట్లు చేయటం మన విధి" అని బలపరిచాడు. అంతా "రామచంద్రునకుజై. రవిపుత్రునకుజై." అని ఆనందకోలాహలం అందిరమంది గావించారు.

సూర్యసుతుడు తూర్పుదిక్కుకు వినతుని నియమించుట

ఇంద్ర ధ్వజంలాగా ఇనజారు లేచి, మేఘ మోపుతూ, అద్రి తుల్యుడూ దిన వినతుణ్ణి ఆహ్వానించాడు. సముద్రం చీల్చుకుంటూ తిమింగిలం వచ్చినట్లు దోసరానీకినిని పాదులుచేస్తూ వచ్చి సమస్కరించి నిలుచున్నాడు. "సూర్యచంద్ర ప్రసాదంతో ప్రవృద్ధమైన వనచరనేరా! వినరా! నీవు తూర్పుదిక్కు వెదుకు నిమిరం వెళ్ళు. రావణాగారానూ సీతాస్వామి పున్న చోటులని అడుమానించే ప్రదేశాలనూ ముందుచూడు. అపై నైలరానన నదీ సదాలను వికవకుండా వెదుకు. సరయుపును, గంగను కౌకిరుని, రుదోహరిణిని, సింధుపును, సూర్యజను, యమునను, సరస్సు తిని నెరుకు. కాలమహా బ్రహ్మహార, చేగవరి, విదేహ, మళవ, కాశీ, మగధ, కోసల మొదలైన మహానగరాలను, పట్టణాలను, గ్రామాలను పరిశీరించు. సముద్రగర్భస్థ నైలాలు, మందరాంతర్భాగాలు, ముక్తి దులు, ఓన్నకర్ణులు, పుగ్రలోహములు, వికపాదులు, జవన త్కులు, పురుషాదులు, కర్ణ చూడులైన నదులుండే చోట్లు నిర్భయులై అన్వే

నించారి. ఆ తర్వాత నౌకలలో ప్రయాణించి ఏడు బంచాలలో, యవ, స్వర్ణ రూప్యకం అనబడే వీపులుచేరి ఆ పరిసరముల అన్నింటినీ ప్రాలు మాలికతేటంచా రోయింది. అది గదవంగానే శోజనది వస్తుంది. అదిచాటి నముద్రంలో ప్రవేశించి, వీవిపాలు, వీవిపకల్పాలు చూడండి. నముద్రంలో రాక్షసులు బ్రహ్మవరంతో చాయాగ్రాహాలై జీవిస్తుంటారు. ఆ ప్రదేశాలు ముందుగా తెలిసి అంబరమార్గంలో అకిగమించండి. అటుపై పక్షిగృహం చూడండి. సుందేహులీనే దైత్యులు కొండ చివర్లలో ప్రేలాడుతూ బ్రహ్మలేఖంతో భాస్కర గమనాన్ని అడ్డగిస్తుంటారు. ద్రాహ్మణులచ్చే అర్హ్యప్రదానంతో హతులవుతూ, మళ్ళీ జీవిస్తూ వుంటారు. అదిచాటి, ఓరోదం చూడండి. నముద్ర చుట్టూలో ఋషభం అనే పర్వతం వుంది. దాని చూచి, సుదర్శన సరస్సుకు చేరండి. పిమ్మట మళ్ళీ అంబుచి వస్తుంది. అందులో బదరాసలం ఉత్పతంగా వుంటుంది. ఆ ప్రదేశానికి పదియోజనాల వరకు ప్రాణికోటి చేరదు. ఆ అగాధానాపారంలో భయంకర జీవులు ఆ దేహికి ఘోషపెడుతూ వుంటాయి. ఆ వనచి తరిస్తే పదమూడు యోజనాలదూరంలో స్వర్ణగిరి వుంది. అక్కడ దేశికస్నం అనంతుని చూడండి. ఆయనకు కేతువుగా కనక రాశికేతువు వుంది. అది మూడు కొమ్ములతో పూర్వదిగవడిగా, సుత్తులకూ, దేవతలకూ చుట్టూనించింది. అపే ఉదయగిరి వస్తుంది. అది శతయోజన పరిమితి కలది. యోజనోన్నతమయింది. దశయోజన శృంగం సామనసం అనబడేది వుంది. పూర్వం వాచునుచు ప్రభవ పాదం దానిపైయోపి ద్విరీశుపాదం మేరుపర్వరానికి చాచాడు.

సూర్యుని జంబూద్వీపంలో ఉత్తరాయనగతుడై ఆగిరి శృంగం పైకి వచ్చి దక్షిణదిశానులకు దర్శనం ఇస్తుంటాడు. ఆగిరిలో చాలా విల్పాదులైన మహర్షులు, వైభావసులు వుంటారు. దాని ప్రక్రి సుదర్శన స్థితి వుంది. ఆ ద్వీపవాసులకు పూర్వభద్ర శిఖరంపైకి రవిరాగానే మెలుకు వస్తుంది. ఆరాంతి అరుణవర్ణంగా భాసిస్తుంది. భూమికి, భూనివాసులకూ, సృష్టి ప్రభవంలో విభేదవ్యారంగా రాతి పోకలు నిలుమించటంచేరా, సూర్యగమనం ఆదిశ సుందే మొదలు కావటంచేరా అవ్యయై పూర్వదిక్కు అనబడింది. అదిచాటితే దేవతలుండే

చోటు వస్తుంది. అక్కడ సూర్యచంద్రదీప్తలు ప్రసరించవు. అందు లేని చీకటి నిండివుంటుంది. అంతవరకు చూసవులు పోగింపు. అపై అసాధ్యం. అంతవరకుపోయి సీతామాతను, రావణుని వృత్తాంతం తెలుసుకుని చూసారోజులలో చురలిరంకి. సమయాతిక్రమణం చుర చానికి కారణం. సిద్ధపాద్యులై, కీర్తిపంతులు కండు.

దక్షిణ దిశకు హనుమదాదుల పంపుట

ప్రాణిగాన్వేషణకు వినతుని నియమించిన పిమ్మట, అగ్ని పుత్రుడైన నీయనీ, వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుని, బ్రహ్మపుత్రుడైన జాంబవంతుని, గజ, గవయ, శరగుల్మ, శరారి, సుషేణ, ఋషభ, గవాక్ష, ఋష, మైంవ, ద్వివిద, గంధమాదన, ఉల్కాముఖ, అంగ వాచలనూ పిలిచి “వాసురశ్రేష్ఠులారా! ప్రధానమైనదిక్కునకు ధిమ్ముల పంపుతున్నాను. తూర్పు, పడమర, ఉత్తర దిక్కులు వార్యలోపం లేకుండా, శంకకు రావీయకుండా పంపటం జరుగుతుంది. ద్రోహి అయిన రావణుని నివాసం లంకా ద్వీపం. కనుక కార్యసాధకులుగా మీపై భారం మోపి పంపుతున్నాను. ఇది లంకా మీ మీద ఆభార పడి వుంది. రామ రవి పుత్ర చరిత్ర స్వర్ణాక్షర లిఖితం వాచారె. మీరు పోవలసిన మార్గం చెప్పురా వినండి. మహాగహన సంకీర్తనం, భయం కర కాలాహికుల సంకులం అయిన వింధ్య జర్జరం, సర్వచాణ్డీ, గౌతమీ కృష్ణదేవీ, వరదా, మేఖలా, ఉత్కలా, దశార్జున, అశ్వవంశీ, అవంతీ, విదర్భ, మహిష, ఋషిక, వంగ, కళింగ, చోళ, దండక, గోదావరీ, ఆంధ్ర, పుండ్ర, చోళ, పాండ్య, కేరళసహ్యాద్రిలను శ్రమ అనుకోకుండా సీతామాతను అన్వేషించారె. వాడేరి, సులయాద్రిలను గాలించండి. మల యాద్రిపై దివ్యఋషిశృంగుడైన అగస్త్యులవారు వసించారు. ఆమునకు సమన్వరించి, ఆశీర్వాదానుగ్రహాలుపొంది, రాద్రుపర్వ దర్శించండి. ఎల ప్రాయంగల సతివతిని కలిసినట్లు, చందనవన సంభస్మిపై ద్వీపసహస్ర యుతమై జలధిని చేరుతుంది. అదివాటి పాండ్య దేశవివాటం అన తగిన సస్యశ్యామల ప్రచేదాలనుచూచి అంబుజితీరం చేరండి. దాని తరించే మార్గం అలోచించండి. ఆ సముద్రంలో మహేంద్రకైలం అగస్త్యుని అనుగ్రహంతో మునిగిమునగనట్లంది. ఆ గిరిపై యక్షచారణ గంధ

రామలు విచ్చూరూ సంధిస్తుంటారు. పర్వదినాల్లో చేపరులు కొలువ
 ఉండ్రుడు సేవించుచున్నారు. ఆ జలనిధి చుట్టూ దాగంలో మూసపులకు
 అగస్త్యుడై శతయోజన విస్తీర్ణమై, దశయోజనాయతమై లంఠా ద్వీపం
 వుంది. అచే మనవైరి, రాహుచారి, సీరాఘోరి రాజేనుడుండే ప్రదేశం
 అక్కడ ప్రతి అణువా ఖోదించాలె. ఆ ద్వీపంచేనే మార్గంలో అంగరత్త
 అనే రాక్షసి చాయాగ్రహణశక్తితో భారద్రాచాన్ని పోగొంటుంది.
 లంకలోలేదని నిశ్చయంగా తేలినప్పటికి, యోజనమూరంపోలే పుష్ప
 గిరి వుంది. అది చేపరా సంచారయోగ్యమైంది. దక్షిణాయనంలో కనక
 శృంగాన్నిరాస్తూ కిషుంహితుడు, రజత శృంగాన్నిరాస్తూ కిషుం
 విరోధి ప్రభావస్తారు. కృతముద్రా, భూకలా, నాస్తికులా ఆ పర్వతం
 చూడలేదు. మీరా వైలానికి ఖరంవంచి మ్రొక్కిముందుకు సాగింది.
 పచ్చాల్లాడుకు మూరంలో సూర్యవంతపునే పర్వతం వుంది. అది పైమృ
 తం. అక్కడ కంఠమూంపలాలు ఆరగింది, తేనెచెగ్రోలి పక్షిశ్రమ
 పామంగా విశ్రాంతి పొందండి. ఆరుద విస్తీర్ణంకు కుంజర పర్వతం
 చేరండి. అమరా టోగజతిపురం వుంది. ఆ సగరంలో రహస్యా
 గారాలు ఎగ్గోపున్నై. అక్కడ పరిశీలించి, ఋషభాచలంపైపు నయ
 నించి ఆ గిరి ఖోదించండి. పద్మశ్యామం వర్ణంగల చందనం అక్కడ
 లభిస్తుంది. దాన్ని చూడండి కాని ముద్దవద్దు. బ్రహ్మవైయాష కుప్ర
 గ్రామణి శిశువులనే అయదుగురు గంధర్వులు రాజలా ఉస్తుంటారు.
 అక్కడ పుణ్యకర్పణ నివసిస్తుంటారు. వారికి ప్రదక్షిణించి పొంది.
 దాని రత్నాత పితృలోకం వస్తుంది. సజీవంగా మర్త్యులు అక్కడకు
 పోలేరు. లంకపరకు మీకు సాద్యం. అపై అసాధ్యం. నేను చెప్పినదే
 తాత మీకు తోచినవి చూడా పరిశీలించండి. సగరపుత్రులు యజ్ఞశ్లోం
 నిమిత్తం భూమిని ప్రక్కరించినట్లు జానకీమూరకై సర్పం పీడించండి.
 నెలలోజాలు గడుపు. చూచానన్నవాని తలనే చూస్తాను. చూడలేదన్న
 వాడి రంక్రిస్తాను. మీరు విక్రమసంపన్నులు. సద్యశజాతులు. సద్గుణ
 దాతులు. కృతయర్హులై జానకీ క్షేమోదంతం తీసుకునిరండి. మీరు
 శుభం కలుగుతుంది. మీరు పొంది.

సుగ్రీవుడు సుషేణుని పడమరదిక్కు పంపుట

బ్రహ్మ ప్రదేవానికి కపిలోక బ్రహ్మను నియమించి, పశ్చిమదిక్కుకు పంపగా, అరిష్టభయంకరుడూ, మామూ, చారాజనకుడయిన సుషేణుని వానించాచు. విసమ పురస్కృతిని పుట్టింది, శౌర్యదర్శనహనాట పరీతులైన మరీచి సుతుల మరీచుల అక్షింది “ప్రవగమల జలవిమల లారా” మేలు పశ్చిమాదిముఖం వయనించండి. కాదగినంత పరివారం కైకొనండి. చేసేది సీతావతి చార్యం. కనదోయేది లోకమాత సీత. తోచినసీతగా వాచుండా క్రమపద్ధతిలో చెప్పినవిని వివరంబు చేయండి. ముందు సురాష్ట్రం, దాక్షిణ్యం వీరుచేసాలూ, పురాణ ప్రసిద్ధులైన జనపదాలూ, పున్నాగ, పొగడ, మొగిలి రాంచారాలూ, పశ్చిమంగా పారే నదులూ, మునివాటికలూ, కొండలూ, గుట్టలూ, మరుభూములూ, శిలామండలాలూ, కోనలూ, గుహలూ చూచుకుని పడమర సముద్రం చేరండి. దారికిరీ సతేకరీవనంలో, గానుగతోపుల్లో, కొబ్బరితోటల్లో విశ్రాంతి పొందండి. ఆ ప్రదేశాలన్నీ వెదకి మరుచీపురం, జలీపురం ఆపంబీ, అంగలోపం, పరికించి సింహునది సముద్రంలో కలిసేదోటు వెదకి, హేమగిరిచేరి, అక్కడగాంచి, పారియాత్ర పర్వతానికి గమించండి. ఇరవైనాలుగుకోట సంఖ్యలో కనకవల్లులు, సత్యగిరిపులు, కాసు చూపులుంటారు. ఆ గంధర్వుల దారివదలి, అక్కడి మధురఫలాల పుణింపక స్థిరమై వెదకండి. అపై వజ్రధరం కనండి. సూరామధం వైశాల్యం గలిగి పక్షి పృక్ష లరాగుర్మ సంభరితమై వుంటుంది. అది నడచిపోగా, జలవిచరురు భాగంలో చక్రవంతులై లం వుంది. అందులో సహస్రావరచక్రం విశిష్టకర్మ నిర్మితమైఉంది. అది మేధకందనినిరాణం. దాన్ని రక్షించే హేమగ్రీవుడనే దానపుణ్ణి చంపి మురారి శంఖ చక్రాలు పొందాడు. ఆ సామకిందరాల్లో జాగ్రత్తగా దానకర్మను, రావణుని వెదకండి. అరవైఅయడల ప్రదేశం ఆక్రమించిన పరాహ పర్వతం స్థాపు పొంది. సముద్రంలో వుండి మానవమర్మభం అయింది అది. ఆ పర్వతంలో ప్రాప్యోతిషపురం నరకుడనే రాక్షసుడు పారిస్తున్నాడు. కరువార పర్వసావర్ణ పర్వతం చూడండి. అక్కడే చేవతలు ఇంద్రుని

అనిపించెను. దాన్ని మేలుపఱచును చూచి అంటారు. దాని కవతల అర్థమేల కొందరున్నె. అవన్నీ చూడముచ్చటగా వుండు. ఆ కర్వత పంక్తి నుండి ఉత్తరమేలు కర్వతం వుంది. ఆ కర్వత శోభను మెచ్చి “ఇచ్చట నివసించేవారు రెండుమాత్రులు కనకవర్ణ రమణులై ప్రభా శిష్యా”రని పిల్చినిపియును వర్ణించుచు. మీరందుచేరగానే నువ్వర్ మూర్తురాదు. విద్యావికృత ముచ్చటలు ప్రముఖులు, నిర్మలలు అవక సంధ్యాదేవ సప్తాక్షుణ్ణి నేమించవస్తారు. పదిమేల అనుచు చూరం అర్థముగా వ్రాసినారోదోలు వినరును అస్తాత్రి చేరుచుంటాడు. ఆ కర్వత శిష్యులలో విశ్వకర్మనిర్మితమై వివిధాలంకారభారితమై వసుమంతేశ్వరం వుంది. స్త్రీగిరి మేరుగిరుల అంతరంలో నువ్వర్ ముందు, చిత్రదేవికదూ, దశశుచూ లును రాకవృక్షం లోచనోత్సవం కావిస్తుంది. కపోనిడుకూ, చర్మిష్ఠుకూ, బ్రహ్మచర్యుడైన మేరుసావరి అనే యిది రసం చేరుచుంటుంటాడు. ఆయనకు మ్రొక్కి రావయిని గూర్చి, హాటర గూర్చి, ప్రార్థించండి. నిశాంతంలో సీర జాప్తును అన్వేషించి అధిగమిస్తాడు. లోకం రివిరావృతం అవుచుంది. ఇక అంతా అగమ్యం, అగోచరం అవుచుంది. కనుక మీరు అస్తాత్రి వారాదోలు పెడకొనండి. మీరు వ్యవధి నెలదిగాలు. గడువు మీరి పవటా రావట్టు. ఆశ్చర్యస్కరిస్తే ఆక్షణమే ఆరడు వచ్చును. మీరు దూరదర్శకుడుగా, అభినేతగా, చూచుచు నుషేయను వుంటాడు. ఈయన నేర్వకల్లో సీరానతి జాత తెలిపి శ్రీరామానుగ్రహపాత్రులు కంకి. నమయ్యాదికంగా ప్రవర్తించే అవకాశం మీకిచ్చాను. పోయిరండి” అని వారిని పంపించిపెచ్చాడు.

సుగ్రీవుడు శతవరిని ఉత్తర దిక్కునకు పంపుట

అనంతరం, బంనిరి కబరియైన శతవరిని రక్షించాడు. “యమకటాక్ష సంవత్సర భవిష్యత్తేన వినచు యూధంరో ఉత్తరదిశగా నీవుపోవరా. ఈ కార్యం చక్కజేసి రావచంద్రుని తృప్తిపరిస్తే, దురదము బుండ్లు, అర్పణలును, కృతకృత్యులను, ఉత్తములను వుండగలం. మనసు పూర్వమే ప్రియం చూర్చాడు. ప్రతిప్రియం చేయటం మన విధి. జన్మ చరితార్థం అవుచుంది. ఉపకారం చేయనివానికి ఉపకారంచేస్తే జన్మ

సాధ్యం వస్తుంది. ఉపచారికి ఉపచారం చేయుటం కూర్చి చెప్పే దేముడిని ఇద్దరు మనుష్యులలో పుంచుచు నిరూపింపబడం, రావణరంధ్రా న్నేషణం చేయండి. ఎల్ల ఘాతాలకు ఈయన పూజ్యుడు. అహితజనపురం జయుడు. చిరుకాచయోనిని. భగవత్సముడు. మిరుదారి చెప్పరాదనినది. మేచ్చు కూరనేన పులింద, ప్రస్తర చుప్ర భరత చుటకాంధోజ యవనశర, దాహిక అరట పారవటం కలు యుగిత చేశాలా, చీనమరుడు చీనసీహార దరదప్రాచేయవంధగాలా, చేపచాట, రోప్ర చద్రక వనాలా, సోమా శ్రమం, రాకం, శ్రద్ధామతురై చెదరింది. చిట్టట, సుదర్శన వర్మతం, దేవనభాగ్రీ చూడండి. ఆ రచ్చార సూర్యాచందూరం, అగ్రావం, అనై వారినిశ్చేజం, సర్వకూన్యంగా పుంటుంది. ఆ ప్రదేశంబడి తైలాసనగం చేరండి. చింతిషవంకం కడగండి. కనకమంజరితం, పాంచురాలాధం, కల్పారేందీవర తైరవ సుమనోహరం; హంస బక చక్రవాకసంభరితం అయిన సున్ను కిన్నుల చిండుపు రావిస్తుంది. అచ్చరమచ్చెకింటలు అనుదినం సాయంత్రం విహారంకోసం వెస్తారు. యజ్ఞలు నేమించగా కుబేరుడు అందులో క్రీడిస్తాడు. ఆ చోటంచా నెరుకండి. ఆపల క్రాంచా ద్రిలో ప్రవేశించండి. అనివరం దుష్ప్రవేశం. ప్రమాదం లేకుండా వెద కండి. దేవార్చిరులు, అక్కనసులు, దివ్య మహర్షులుంటారు. వారికి దూరంపంచే నడుస్కరించండి. మిగిలిన గుహలు, చుట్టు మిక్కిలి రెక్కలు మిలిపున్నై. అక్కడ పృథ్వీయంచపు. ఆ ప్రాంతంలోనే కాదు నైలం, మానససరోవరం పున్నై. అవి మానవులు చొరదాని చోటలు. పార్శ్వ దాగాలలో చెదరింది. అక్కడనుంచి మైనాకం, సిద్ధాశ్రమం చేరపొంది. మయమందిరం అంచాలు చిండుతుంది. హయగ్రీవతై నతంగన లుంటారు. వాంఛిల్యాదులు, సిద్ధలక్ష్మణులకు డడంటారు. వారంతా పండనీయులు. వారిని తానకమ్మ క్షేమదార్త అడగండి. వాంఛిల్యాలున్న చోటికి దాపులో వైశాన సున్ను వుంది. అందులో రాజహంసలు విహరిస్తుంటై. కుబే రుని ప్రేమదాహనం సార్వభౌమం కరిణులు కొలువగా నిత్యం చరిస్తుంటుంది. ఆ చోటు చూడతగినదే. ఆ సరోవరం చాటితే అవతల స్పష్ట చంద్రదివాకరమూ, సతారకమూ, నిష్కమోదమూ, నిశ్కణ్డమూ అపు తుంది ఆరాళం. అక్కడి ముసులు స్వయంవ్రతులు. సూర్యునివలె

వెలుగులుచిమ్ముచూ విహరింతుంటారు. వె లోదమనే వీరు కనువి స్తుంది. చాని కీరుదైత్యుల వెలుగుబొరలు బరిసేపుండు. వంగి కలుసుకున్న వెదుళ్ళ సాయంతో అటులటు ముసులు చాని తరించుతారు. వుణ్య పురుషులకది ధోగమాయగా పుత్రుల బురుడేదాలు ప్రసిద్ధి పొందినై. అక్కడ నమలు, వనాలు, సరుములు బంగారు రంగులో పెన్నెలు చిమ్మరించురై. అచేముక్కల రంగులో రేణువులు నిండిన బసుకలిన్నెలు నయన ఒర్బం తరిగిస్తాయి. నిండుకు, పూలకు కొడువరేకులచా ఎల్ల బురుదు నిండి పులుగుగుంపుల రికల ధ్వనులలో, చల్లనిగాలుల కొల్లగా పీచుచూ కోర్కెలచెట్టులాగా అక్కచిచెట్లు బురుగురై. కొన్ని చెట్లు కోర్కెల సే, కొన్ని రికలకాల చీలరి న్నెలు. కొన్ని చంబుల నహా గమానకీ రహస్య ప్రదేవాలపురై. కొన్ని సర్పములు నేవ్యాలయలే, కొన్ని భాషణాల మాకు నలు. అధిల భారమనోహరంగా. మండహాస నోభిళంగా మగువలు వాయంచే వాదిత్ర స్థనాలు రికానందంగా విస వచ్చు. వారి సాబగుసోయగలు తనవెచ్చు. ముదిచీడు కానివెడూ, ముదితరేవడూ ముచ్చటతైనా లేదూ, అక్కడ కానరాదూ. అది చాచిపోయి పుత్రులంగా ఉదధిలో నోమురైలం చూచంది. స్వవాసులనే అది దుపిడియం. రుగిగల లోరింలలో అయినకాలిలో అన్ని పెనుపులు చూచినదే రు అక్కడరేచిపోయినా అరైలరై కాళంలో అధిలం కాన బురుచంది. ఆ భాధరంపై బ్రహ్మ విష్ణు విష్ణులు అధివెసింది పుంటారు. ఉత్తరకురు భాములకు ఉత్తరంగా పోవడు. చేవరలు కూడా అచట ప్రదేయం అర్జులుతారు. సోమ ఒర్బరానకీ చేతులుమాడ్కి చులలంది. అవల ఎముండుందో ఎప్పురి రెరియ సాధ్యంరాదు. అదె వార రెరి సే మా కామచంద్రునకు అనందం. అంతకంటే నాకానందం. మీరంరా తిరిగివచ్చి నా చేత అర్పితురై ముగనంతోషాలను పొందండి. మీరికి వెళుండి" అని అనరిచ్చాడు.

సుగ్రీవుడు కార్యభారం హావనిపై పెట్టుట

అన్యేషభారం అర్జునియమించి హనుమంతునిప్రత్యేకంగాఅహ్ని నింది ప్రయదూర చంక్కించాడు. "వానరుకులాగ్రడే ! నేను చెప్పేది

ఎమెస్కో వచన రామాయణం

అజగా భావించవద్దు. సిన్నాజ్ఞాపించే అర్హత నాకులేదు. నీవు అజమానానివి నన్ను అనుసరిస్తున్నావు. అంతేకాని నా ఆధిక్యంకాదు. అ గౌరవం చేతనే చెప్పి సాహసీస్తున్నాను. నీ యేదాబలం ఎల్ల నే అపూర్వ మిత్రత్వం లభించింది. నీహెచ్చరిక వల్లనే రామానుజునిచే రాపాద బిడ్డాను. ఇకముందుకూడ అన్నమాటను నిలబెట్టుకోటం నీవల్లనే జరగలి. నీవు నిపుడు కప్పిననిప్పువు. అగ్ని జలాకాశంబుల నీవు చొరరాని ప్రదేశం లేదు. నా మిత్రునికరానికి ఎలా తిరుగులేదు? నీ సంకల్ప గమనాలకు అలాగే తిరుగులేదు. నీ వాక వారణ జన్మిడవు. బ్రహ్మాత్మం నిన్ను బంపించదు. చురణదేవత నీ చరణసీమకురాదు. సచరాచర జగత్తులో నీకసాధ్య వచార్థంలేదు. రామకార్యార్థం రూపాంతరంపొందిన వాయుదేవుడవే. నీకు సాటి నీవే. శేతోజవలాఘవ గమనాల్లో నీ తండ్రియే కనుపిస్తాడు. అంతళ్ళ కులటుంది బాహ్యమైన శేజించూచినా భూతకోటిలో పోల్చదగిందిలేదు. మనోజవుడవు. మూఠకతుల్య చేగుడవు. తిరేంద్రి యుడవు. బుద్ధిచుంతుడవు. వరిపుడవు. వాతాత్మజుడవు. వానరయుధ ముఖ్యుడవు. అస్తోకపరాక్రమకక్తి, గుణదోష విచారణయుక్తి, దేశకాల పరిజ్ఞాన ప్రవృత్తి నీసామ్యు. కార్యసాధనకు నిన్ను పొంగదటం నా అని మతంకాదు. అది నీయట ప్రోక్తేదారి. ఒకచో పొంగితే అనుచుంటే, నా ప్రస్తుతి సమాప్రాంశంకూడ కాదు. మునుంచిన్న రావంవల్ల నిన్ను నీవు తెలుసుకోలేవు. అది గురుతు చేయటమే నేనిప్పుడు చేసినవని. అంతా నీకు తెలిసిన విషయమే. ప్రత్యేకంగా చెప్పారగిందేమీ లేదు. రాము చేయని సాధించి మరలరెచ్చే పుషాయం నీచే చేయాలి. ఆ ధారం నీపై వుంచాను. ఇంతకాలం నా అన్నదానినుండి ఎలా రక్షించావో, ఇప్పుడు కూడా నా మిత్రునికిచ్చిన మూట దక్కించి అలా రక్షించు" అని అన్నాడు. విన్న మూఠతి విషయ విశ్వాసాలు విరియిస్తూ, "వానరేశ్వరా! వారివలె బలవంతుడవురాలన్నా, అంతకుమించిన విషయ విచేకవంటు డవు. ధర్మవటుడవు. విశ్వాసహాస్రదవు. ఎన్నడూ నా మాటను కాదన లేదు. నేనొక మాట చెబుతా. రామకార్యం అంటే స్వామికార్యం, సకార్యం. దానికింత ప్రస్తావం అక్కరలేదు. కార్యధారం నాపై ఉందినా వే అధికారం నాకు వద్దు. అది యువరాజు అంగతునికి అప్పగించు"

అని అన్నాడు. అందుకు సుగ్రీవుడు హర్షంపెరిచుచ్చి అంగదునికి అడ్డాది కారం అప్పగించాడు. అమాత్యులు హనుమంతుని ప్రశంసించారు.

శ్రీరాముడు హనుమంతునకు తన ముద్రిక నిచ్చుట

రామచంద్రుడు మౌనంగా కార్యక్రమం గమనించాడు. కపినేత ఇందరు కపిశ్రేష్టులుంటే కార్యధారం హనుమంతునిపై పెట్టటం అలోచనకు రావచ్చింది. “నిశ్చితాడుడు సుగ్రీవుడు. కార్యసాధనంలో నిశ్చితాధుడు గాడుప్పటి. ఇది ముహూర్తానికి నిశ్చయం. పూర్వకృత కార్యా లచే, పేరూ, సమర్థులంకరిగి, ప్రభువు చెచ్చినబంటు రాబట్టి కార్యఫలం ఇతనిచేతనే కలుగుతుంది. అందరితో చేసిన భాషణం ఇతనితో చేసిన భాషణం చేయగ వుండటమే ఇందుకు కారణం. ప్రభువు చేసిన పొరపాటు వెలిది రారుండ తెలివితో తప్పించాడు. పరిచయ ప్రారంభంనుంచి పరిశీ లిస్తున్నాను. అనుబంధం అధికమైనకొలది హనుమ అగాధమూర్తిగా కనుపి స్తున్నాడు. ఎందుకో నాకు కూడ ఈ చూడదగునీవల్లనే జానకి వార్త తెలుస్తుందని విశ్వాసం కలుగుచుంది. మనుష్ర్షుడోధం వ్యర్థం కాదు.” అని భావించి మరొకరూరు ఆపాద మనకం పీడించాడు. ఆ చూపులో “నా సర్వశబ్దా, నా సర్వశబ్దా, నాభవిష్యత్తు నీ ముదనే ఆచరించుచున్నా” అన్నవాచం నిండింది. తన కార్యార్థంపోతున్న పాపని విజయమై రావారికనుక, తనలోని శబ్దంను అతనిలో ప్రతిక్షేపించాడు. సాధర పూర్వకంగా చగ్గరగా రమ్మన్నాడు. సన్నిధియైన హనుమడు స్వర్ణించి “పూజ్యుడా ఇదిగో ముద్రిక. దీనిపై నా నామాక్షరాలున్నాయి. ఇది నీలకు శంకా నివారణంచేసి నీవు నా దూతవని సమర్థం కరిగిస్తుంది. చేతపోలే చెప్పవలసిన చాటుమాటలు చెప్పుడు. అయి హృదయం తెలియక ఏ ఒని చేయకూడదు. ఈ కార్యానికే కాదు, ఏ కార్యానికైనా నీవు సమర్థుడవని అర్థం చెప్పింది. నీ చూడమానే అట్ల ఈయచేతపోలే నేనీయగలనా ? నీకు మా అడ్డానుగ్రహణతో చనిరేడు. నీ సంతర్పణం చిత్రరంజనం. రిచుగురేనిది. ఈ ముద్రిక చూపించిన నిమిత్త సీత పుత్రసంపత్తివేషంగా వాత్సల్యం పలికిస్తుంది. అయి చెప్పిన వాక్యాలయిన “అన్నీ ఆ డిధంగానే నీ ఒతి ఆచరిస్తాడనీ, అదై నిన్ను నిరంగ్రహిస్తాడనీ, అంతవరకు కష్టం

నైనా కాచి చేచివుంటును" నా బట్టలుగా చెప్పి. ఆమె విదయనా అనవారి నే అందుకుని రా. ఆ చిహ్నం ఆమె సజీవంగా వుందనీ, నా యర్హతకోసం నిరీక్షిస్తున్నదనీ, నాకు శాంతి, కార్యోత్సాహం కలిగి వుండి. ఇదిగో ఉంగరం. గ్రహించు" మంటా బడిచేతి అనామిరాంగుని నుంచి సవరత్నస్థగిత రాంబనాంగునీయంతనీ, అంగుష్ఠ, తర్జనల మధ్య బట్టుకున్నాడు. హనుమనయనాలు నిమిరిచాలై వున్నది. హాస్వల్యం అంజరిపుటించింది. రాముడు ముద్రికలో చారకం, జగచ్చారకం, సంసారసాగరో చారకం, ఈ షషవ్రతరాబ నివారకం, మోక్షలక్ష్మి విటాక్షభారతిం అయిన టంబారక తీసి పూరించి, కోటానుకోటి భక్త కోటుల రామిచార ప్రచారగా వీడించి అంజరిలో వుంచాడు. హనుమ రాయం సహస్ర ధానుమందలోదయ ప్రధాధానుపమైంది. అమూల్య రచ్చాంగునీ రంజితమైన అంజరి కనులకట్టుకొనబడింది. మూర్ఛంపై పెట్టుకొనబడింది. మురుగేరమై రామదండ్రవద పంకజాల చెంర ఖరః పురస్కృతంగా చేర్చబడింది. జడ చైతన్య విశ్లం పులకరించింది. నాకు నా వానరలోకం భక్తిలో మరవబడింది. రామలక్ష్మణ సుగ్రీవనయన మేఘం అనంబాస్కరం వర్షించింది. ముఖాంతరాలం ప్రకృతిస్థలై వుంది.

వానరులు సీతను వెదకడోపుట

రంగనల దృశ్యం మారింది. సుగ్రీవుడు సువర్ణరథం రిలించి "రవివీరులాదా ఇది మీ మీ నియత కార్యార్థమై పొంది. మానం గడవకుండా రండి. ఘాతార భుజలవారై రెండి. సీతావలరీ ప్రియం హార్పించి. మానవ కార్యం వానరం చేరదన కీ రిహించండి. విజయా ఛపి." అంటూ ఆదేశించాడు. కడలి పొంగులాలినట్లు కపివృంగపులు కార్యోన్ములులైనారు. వినయము ప్రాగ్భూతా, బద్ధిమదిశలు సుషే ఋదూ బయనించారు. శరవరి ఉత్తరంగనూ, అంగమిడి, హనుమ, రామి, బాంబవంతుడు దక్షిణదిశలు బయలుదేరారు. పావని నిర్మలా కాశంరో చిక్కల సమయ చందమామవర వానరుల మధ్య వెలిగి పోతున్నాడు. ప్రశ్రవణిగిరి వర్షం కురిసి వెలిసినట్లుయింది. పరిమిత

కపిసేన రష్య అనంభ్యాక వానరాసీకం అద్యశ్యమైంది. రలదిన చని నిర్విఘ్నంగా, ద్విగుణీకృతంగా జరిగినందున, హావని చేరి చుట్టూ సగా అంగుళీయం అనవాయగా మిక్రూడిచ్చినందున, రస యెడ రామ చంద్రుడు ప్రసన్నుడై సందుకూ రవిపుత్రుడు బతుపుడించుకున్న బాటసారి పగిది నిట్టూర్చి 'అమృత్యా' అనుకున్నాడు. అమాత్యులను కిష్కింధను సాంనాథం చేపించి, రామసేవకు తానక్కడ నిర్విఘ్నంగా ఉన్నాడు. రామ లక్ష్మణులు రవిపుత్రుని సాంగత్యంలో దుఃఖించురచి పరమాన భవిష్యత్తులను గూర్చి చేయవలసిన కార్యం కూర్చి చింతనచేస్తూ, మధ్య మధ్య మాటలి ప్రస్తావనలెస్తూ, ఆతని కార్య సాధకుడుగా చూస్తూ, సగరవాసుల పరిస్థితులు తెలుసుకుని సదిపులద్వారా సవరిస్తూ కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. అన్నేషవార్తం వెదలిన అగచరులు "సీతను నేనే తెస్తా, రావణుని నేనే నాశనంచేస్తా" నంటూ, ఓచ్చా వచనాలుచేస్తూ, మిడుతల దండువలె చెలరేగు వ్యాపించారు. అరుస్తూ, చంపు కరుస్తూ, అమ్రులు మ్రోగేలాగా కూర్చూ, రోకలు యిడిపిస్తూ, సింహగర్జనలుచేస్తూ, వరు గులుబీస్తూ, ఓచ్చాహం ఓరకలు చేస్తుండగా అన్నేషణం చేయసాగారు.

"ఇందరెందుకు శ్రమ? మీరించే వుండంకి. నేనొక్కడనేపోయి దైత్యుని చంపించి సీతమ్మను తెస్తా"నని ఒక వానరమండే, "సీతల్ల ఏమవుతుంది? నేను పోతాను. నన్నుచూచి రావణుడు ఆపులించి సీతమ్మ జాడ చెప్పరాదు. అమెను చంపిగొని ఆరాశంమీద వస్తా"నని దేరాక క్రోధి అంటాంది. "మి కోరలుచూ నే క్రోధి వారిరే అవమానం కలుగు చూంది. చెప్పినంత చేయటం కష్టం. నేనుపోయి నిర్ధాతంవంటి నా పిల్లి గ్రుడ్డుతో మ్రుక్కడి రక్కసుణ్ణి మూర్ఖురొ ముంచి, రెండు వచ్చేచోకు జానకమ్మను తెస్తా"నన్నాడు ఇంకొక కపి. "అ దుర్బాధుడు అంత తేలికగా లొంగురాదా? భూమిని, హిరణ్మి, ఆరాశాన్ని కలంచి, గారించి, నిగ్గులేర్చి, నావంతో రావణుని కంఠం చుట్టి, సీతమ్మను చంకనుపెట్టి శతయోజన దూరాన్ని జవంతో అవతరించి తడి ఆరేలోపం తరలెరులుని సమక్షంలో వ్రాలురా"నని వల్కాదొకడున్నాడ ప్లవగుడు. ఈ విధంగా తమ వీరికలు మెచ్చుకునేట్లు కవులు గర్వప్రకటించేస్తూ కదలిపోయారు.

సుగ్రీవుడు తాను భూమి చుట్టిన విధం

రామునకు చెప్పుట

ఒకనాడు విశ్రాంతి సమయంలో రాముడు రవి తనూజునిచూచి “మిత్రమా! నీవు వానరులను పంపుతూ దిబ్బిర్దేళం చేశావుకదా? ఇంత ఓడుండలం ఎంచుకు చూచావు? ఎవరైనా లోకంలో ఏదో కొంతభాగం చూస్తుందటం జరుగుతుందిచాని అవసరం అంతా అణువణువూ ఇంత స్పష్టంగా, గుఱదోష సహితంగా, దిగంతాలవరకూ నీవు చూడటం వింతగానే వుంది. కదానందంగా నీవు చూచింది శ్రవణానందంగా మారు ఆగాధ వినిపిస్తావా?” అని అడిగాడు. ఆ ప్రశ్న విని సుగ్రీవుడు “మిత్రదా! ఆగాధ తలచుకుంటే గుండెల్లో బరువు వస్తుంది. “అంత కాలం అడల్లో ఎలా గడిపామా?” అని ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. మళ్ళీ జన్మ ఏ లిసటనిపిస్తుంది. అనాటి సంచారం ఒకందుకు జరిగినా, ఈనాటి అడుక్కోని ప్రయోజనరూపి అయింది. చెప్పరా వినండి. మన నేర్పూ ప్రారంభంలో “చారితో ఎంచుకు వైరం నీకువచ్చింది”దని నీవు అరిగినప్పుడు దుండుతి చరిత్ర చెప్పాను కదా : ఆ సందర్భంలో నన్ను బాధించి మెళ్ళగొట్టిన సంగతి కూడా చెప్పాను. పట్టించుకోవడం పాటిపోతున్న సన్న చాలా దూరం వెన్నంటి రహిమాను. ఆతని బాధించి రప్పించు కొనటం కోసం నన్ను సరించి వచ్చిన సదివుంతో కలసి జరచేచాలకు పాటిపోయాను. ఎవరూ అతనికి భయపడి ఆశ్రయం ఈయలేదు. అప్పుడు నాలుగుదిక్కుల్లో వుండే రాజుల కడకుపోయి నా కష్టం చెప్పు కున్నాను. వారు అదరించలేదు. అనుకూల ప్రదేశం నిమిత్తం అప్పుడు అవసరమంతా వెదకాను. ఎక్కడున్నా తెలిస్తే వారి ప్రాధాన్యతీస్తాడు. ఆక పూర్తిగా నశించింది. ప్రాచార్యగమే మేలనిపించింది. ఆ సమయంలో భూమిని సన్నుచూచి మరంగమహర్షి శాపంవల్ల వారి ఋణముక పర్వతానికి రాదు. వచ్చినట్లయితే వాని కిం ప్రక్కనై పోతుంది. అది ఇప్పుడు నాకు స్ఫురించింది. ఇంతవరకు, అడల్లోవున్ననిన్నెట్లా పుర్తరించాలా : అన్న ఆలోచనా పథంలోనే వున్నాను. గత్యంతరం రానని సమయంలో స్మృతికి వచ్చింది. బ్రదికివుంటే శుభంవదయ వచ్చు” అని చెప్పాడు. అది విని నాకూ ఆ సంగతి గురుతువచ్చి

అయ్యో! భరితంలేని బాధలు పడవలసివచ్చింది. ఇకనైనా దరణి దరణిగా తలచుకుంటున్నాను ఇక్కడకు వచ్చాను. తనది నీ అదరాసు గ్రహించు పొందేవరకూ ఇక్కడనే ఉంటున్నాను. అప్పుడు చేసివ చూడవలసింది ఇవన్నీ చూచాను." అని చెప్పాడు.

విసతాదులు సీతను కానక వచ్చుట

సీతాన్నేషణకై పోయిన వనచరులు, దుర్గాలు, అడవులు, నగరాలు నదులు, సరస్సులు, నదము, పొదలు, అడవులు వగలెల్లా పెదనీ, రాత్రి చేక ఒకదోట గూచి, కందమూలాలు, చింట్లు భక్షించి ఉదయం యథా ప్రకారం నెరుచుచూ దిగంతాలవారా పోయారు. ఎక్కడా సీత జాడ తెలియలేదు. చేసేదిలేక, దిగులువది, భయపడి చెడుదిరిగి నెల ముగినేసాటికి, తమపు వడమర ఉత్తరదిశలకు పోయిన విసత సుషేణ శతవలులు తమ సైన్యంతో ప్రస్రవణగిరి చేరారు. ప్రభువునుగాంచి తమ విర్యుటనాడుకవారు విన్నవించి జానకీదాడ తెలియలేదని తెలుపు తున్నారు. సుగ్రీవుడు ఈ దిక్కులో అయిదాడ తెలియదని ముందే తెలి సినవారు కనుక, వారినందరినీ యథాగౌరవంతో సత్కరించి అట్లు ఇచ్చేవరకూ స్వనలాలకు పోవద్దని కట్టిపెట్టాడు. ఉదాహరణ, వీరుడూ సత్వరం ముందేయడం అయిన మూలకీ దక్షిణానామకై పోయి గడుపు గడవినా తిరిగిరానందున, అన్నేషణలో అంతరాయం కానీ, రిడముట్టక పోవటంకానీ జరిగి పుండవచ్చుననీ, ప్రధానమైన దిశ అదే కనుక అదంతా రాక్షస రక్షితం కనుక, వాళ్ళంతా మూలకీలు కనుక మరొక భేదనం చేయకుంటూ, అన్నేషణచేయాలి. వయగా సముద్రం మూడుదోజ నాలు అంజుంచి అంతాస్థిం చేరాలి. అయిపుట్టంతా అక్కడే ఉండి కనుక అంశ్యం అయివుంటుందనీ, జానకీ వాస్తవ తెలియకుండా జగ ద్రాణమూరి రాదనే సమ్మరం ఉంది కనుక, నిరాశమని, దాశరథులకు దైర్యంచెప్పటా మూలకీ అగమనం కోసం నిరీక్షిస్తున్నారు. రాముడు గడుపు దాటినందుకు చింతపడలేదు. కాలం వ్యర్థంగా పోతున్నట్లుగా భావించలేదు. గడచిపోతున్న ప్రతినిమిషం సీతాన్నేషణలో నిర్దిష్టించు తున్నట్లు తలచాడు. అక్షయము చూడ్యంతరియెలు నింపిన వాయు.

తనూజని వానశాశ్వతం అత్కనమూదిలో దర్శించి అతడు ఆరాశంలో పోతున్నట్లు కనుగొన్నాడు.

హనుమంతుడు అంగదాచులలో వింఘ్నలో

సీతను వెదకుట

హనుమి రాకాంగద సంగటమై దక్షిణదిశ జయించి, చెట్లు చెట్లు, గుట్ట గుట్ట, పుట్టపుట్ట, గుహలు, శారదపులు, కొండలోయలు, నదులు, నదలు, భారంగ్రాలు విడువక పరిసీర్చు వింఘ్నాద్రికి చేరాడు. పండ్లు మెచ్చుతూ, నీరు గ్రోలుతూ ఆకలిదప్పుల పాపుటంటూ, అగడలు ఆచోటండా వెదకాడు. ఆపైకిపోయి, అరులు, భూలు, పండ్లు లేని చెట్లూ, నీరులేని ఏళ్ళూ, ఏడుగులు, మన్నలు, పులులు, సింగాలు, పక్షులు తినబడక పాడుకొనిన విశాల ప్రదేశం చూచాడు. అది ఒకనాటికాలంలో విపీరితా ముష్కమేళంగా, అగాధమేగ నదీజల పూర్తంగా, అనేక భయంకర మృగ సంకులంగా విహారవ్యాపారంతో వుండేది. కంటిమీదూరి జోడక పర్వతాముడైన తనకొడుకు ఆ అవనిలో రక్షిపోయి మరణించినందున అగ్రహించి శపించిన కారణంగా వానికి ఆ గరి జట్టింది. అక్కడ వెదకి నిరాశాపాతురై, మరొకచోటికి పోతుండగా, చాచుచాచుడైన చాచు తొరికి రారనిల్లాడు. వాడినిచూచి వనచరులు దృఢముషురై నిలుచున్నారు. ఆ రాక్షసుడు “ఎవరూ మీరు? చాచనిదృవకి నారంటిపదా? చంపుతా చూడు”చని ముగ్ధునిగించి మైచురిచాడు. అరదే రావణుడేమో అని చాచించి, అవాటున అంపించి అంగదుడు అరదేతో దవవపై చరచగా పండ్లూడి, నెత్తురుగ్రక్కి ఘాపరిచుడైనాడు. రావణుడంత దుర్బలుడు కావనీ, వీరు నానికం రాక్షసుడనీ కలది, ఆ ప్రదేశం అండా చూచి, మేరొక అవనిలో చాచ్చి అక్కడా తాద తెలియక పెరువృక్షం నీడచేరి అండా నిశ్రాంతి పొందాడు. దారిలో నిరుత్సాహం నిందిపోయింది.

అంగదుడు కపులను ఉత్సాహపరచుట

కాం దొడ్లుపన్నా కపులు కడకకమెడలక పున్న చోటనే ఉన్నాడు. వారి వదనార్లో కళలేదు. ఉత్సాహంలేదు. ప్రాణాశలేదు. చురం లేక పడిఉన్నాడు. అప్పుడు మహామరిమందుడు, సుమరిత్రాంతుడు,

అంగదుడు వారిని కాంచి “ఈవారయకలారా! దుర్గాలనుకన్నాము. ఘోర వరీ గిరీంధ్రాలనుకన్నాము. మనీషనీ గహ్వరాలను కన్నాము. కాని, సీతాకాంతరాని, రావణుడు కాని కానరాలేదు. మనం ప్రశ్రవణ పర్యతం విడిచి నెలవబడింది. ఇంతవరకు ఏమీ సాధించలేదు. మనం మనులనుని ప్రత్యేకంగా ఈ చిక్కు పంపాము. ఇనతామ చండరానుడని మీకు తెలుసు. విడివిడిగా మనం చెక్కర గుండ్లగా చని వెళుచుండు. తెలివి, ఉచ్చాహం, కైర్యం కార్యసిద్ధికి కారణాలు. అంశక, నిద్ర, శోకం, అకైర్యం పరిత్యజించండి. ప్రదేశ దుర్లభంగా వున్న ఈ అడవిని విడుగుకొనుటచే వెళుచుండు. వడంక చనిచేసే పరితంకువా మనంను వడంబు. ఇంతవరకు సంతాపించటం, కళ్ళ మూసుకుని కాలం త్రోయటంవలె, మా క్లాంధమరుదు రీక్షణంబుడని తెలిసి కూడా ప్రాలు మాటలకు సున ప్రాచార్యులు చేరు మనమే వెప్పురొనటం. ఇనతామకూ, ఇనవంశ్యు సహా విహితమైన కార్యం ఇది. గహ్వర చతుర్ది సుహితంగా భవిస్తే లేది కడంబి. లేకపోతే మనకందరకూ హితమైన కార్యం ఏదైనా వుంటే మీరు చెప్పండి.” అని అన్నాడు. ఆ మాటలు విని గంధర్వవర ముడు లేచి “అంగదుని వార్తలు మీరు సునంగవారు. హితం, చేలు సగు హుతునై, కడుక ఆమున చెప్పినట్లు చేశుంది. నేనామున చెప్పినట్లే చేస్తాను.” అని బుక్కి హుత్తున్నాడు. వారుమలేచి “వీరులారా! మనకి నిస్సృహ అటర్వావారం. ప్రభువు చెప్పిన ప్రచేరాలను ఎన్నో వెదుక వలసి వుంది. మనకొంత మాదాం. అంతా చూడలేదు. కాంం గడిచినా కార్యం సాధిస్తే చండనం కల్గుతుంది. కార్య శూన్యమై సరాలంలో చేరినా, చండనం కష్టమి. కడుక నిర్వేదిని ప్రచేరాలన్నీ చూడవలసిందే. స్వామి కార్యంలో చచ్చినాకీ ధై. రెండి.” అని అనగానే దివిల మంటూ కళ్ళులేచిదక్షిణంగా సాగిపోసాగారు. పోయిపోయిరతికశృంగం వేరారు. సత్తుల కర్మకర వనాలు సంశోధన చేరారు. అయానంతో అలసి పోయారు. దక్షిణకరో దక్షిణపోయారు. ఆకలితో అటమడించిపోయారు. అతికష్టంతో కొండదిగి, బయలుగాంచి ఒక విశాల వృక్షచ్ఛాయలో సేదదేలి, మళ్ళీ కర్మకరోహణంచేసి వింధ్యలో వెదకకలచిన చోట్లన్నీ విడవకుండా వెదకసాగారు.

హనుమదాదులు ఋషి బిలం ప్రవేశించుట

హనుమంతుడు చారాంగమలగూచి, సింహశార్దూలాలుండేగుహలు, ఆ పగులు, శిలలు, ధుమలు వెదకి, లొండకొమ్మను చేరేసరికి గరుపు చాటింది. అగ్రోన్య నికటతలవర్తులుగా, మైందద్వివిదాంగదగజసుషేషణ గవయ గవాక్ష శరభ గంధమాదనులను నిర్మలై లజ్జాలావృతమైన శమన దిశను గలుగు చేశాలు రోయగా ఖర్చిపాళలు అంతరంత రెక్కుచై సొమ్మసిల్లి సీక్సకోసం వెదకుచుండగా, తీగలచే కప్పబడి, దానపులచే రక్షింపబడుచున్న బిలం చూచాడు. ఆ బిలంలోనుంచి తపిసిన చెక్కలతో, పద్మపరాగ రత్నాంగవారై, క్రౌంచసారసహంస చక్రవర్తి పక్షులు వెలికి రావటం చూచాడు. చేయవేగి చరిశించాడు. ప్రమాన సంహన సురభి శంగా పుంధిహదా చొరకశ్యండామిరి విస్మయ వ్యగ్రచిత్తుడై నాడు. దాహ పీడితుడై న కప్పలందరూ ఆ బిలాన్నిచూచి జీర్ణ నిశ్వాసంవడలారు. వన కోవిదుడై న పాపని కప్పలరాంచి “పక్షిబాగాంలో పున్న మనలన్నీ చూచాం. తానకీమూర తావ తెలియరాలేదు. అకలిచప్పలతో అలసిపోయి పున్నాం. ఈ బిలంలో నుంచి బలసిత్తాత్పక్షెలతో జలవిహంగాలు వెలికి వస్తున్నై. లోపల కూరమో, సరసోన్నీ, రటారమో తప్పక పుండుంది. బిలములంలో పచ్చని పృషెలున్నై. మనం ఈ బిలంలో ప్రవేశించి కమపార నీరు గ్రోలి, చరిక్రాంతులమై చుట్టి వచ్చాం.” అనగానే అందరూ అగాధ ఘాదివరం లోచరి ప్రవేశించారు. పథమధ్యంలో, సింహశరభ శార్దూలాది వీరక మృగాలనూ, సారంగ శశమార్జులాది సామనత్త్వాలనూ, బహువర్ణ పక్షిసంతతులనూ, కాంచి, అమ్మలం పొందారు. వాయువేగమనో ఘోరాలు కుంతిరంబాగా, లొండరలొండరగాపోతూ, ఒక రుక్మీలు ఇంకొక రుక్మీ పట్టుకుని, దిక్కు తెలియక, లక్ష్యంలేక, అలసటతో మతి రప్పి, జీవిరాశిలూని, చేపదొరగి జలాధ్యులై యోజన దూరంపోయారు. ఆదేశం ప్రకాశాధిరామంగా, పావనప్రభములు, కాంచనచ్చాయములు, రాగరంజిత ములు ఐన కర్ణిరా రసాల తమాల చంపక నాగవంజుల కటక పున్నాగ రతులతో వెలుగొందురూంది. రజత స్తబధాలు, రత్నరీసాలములూ, లలిత యక్ష్మ భూషణ భూషణాలూ, విభూరజకృత చేదికలూ, తరుదారుణ విలస నాలూ అయిన బంగారు వృక్షెలమై బంగదురంగు పక్షులు నిండుగా నిండి

పుంక, పసిడిచేపలా, పసిడి రాజేళ్ళూ, నిర్మలజలంతో ఈడలాడుతుంటే కన్నుల కరపులీరున్న రాసారాలు కనుపించినై.

ము తెములతో హరిసజాలతులతో అపరంజిగవాడెలు ఎంతలీసగా, పసిడి, వెండి, మణులతో శిల్పి చాతుర్యం పెల్లెవిరియించే సగ్గుచ్చశ్యాంతో, హేమప్రాసాద సంతతి కనువిందు చేసింది. ఇవడపు చెట్లు, మణి సృగితకాంచనానలాలు, అపరంజిరేరు జీనులు అమరించిన హేయములు కనుపించినై. స్మర రజత కాంస్య భాజనాలూ, అగరు చందన బదాలూ, భక్ష్యభేదాలూ, ఫలాలూ, పానీయాలూ, కీడుతీయని చేనెలూ, దివ్యాంబర కంఠభాజన సమూహాలూ, అందండు అగ్నివలె వెలిగే పసిడి రాసులూ, కప్పులు చూచారు. నిరాశా నిస్సృహల సమీప అశ్చర్యవతులైనారు.

హనుమంతుడు స్వయంప్రభతో సంభాషణచేయుట

ఇంచా ముందుకుపోగా, చీరకృష్ణాజినాంబరచారిణి శ్రీ మూర్తి గోచరించింది. ఆమెనుగాంచి త్రస్తవిత్తులై అగచరులు డూరడూరంగా నిల్చున్నారు. హనుమంతుడు సమీపించి, భయభక్తులతో శ్రదాపూజచేసి, “అమ్మా! నీవెవరపు? ఈ బంగారం, ఈ విలం, ఈ మణుల మండికాలు ఎవరివి? మేం ఆకలి చప్పులతో అసురునురై, కన్నులు చీరట్లుప్రసంగా, ఈ విలంబోసుంది తడిసిన రెక్కలతో పురుగులు వస్తుంటే జలార్థం ఇండురో ప్రవేశించాం. ఇక్కడి ఈ వింత ప్రకృతి కని సిద్ధిరపదాం. ఈ ప్రదేశమంతా బంగారుమయంగా వుంది. వజ్రలు, వృక్షలేరాక, జల చరాలు సైతం బంగారంతో మెరిసిపోతున్నై. ఏ మహాత్ముని రహస్యం వల్ల ఈ అనూహ్య జగత్తు ఇక్కడ నిర్మాణమైంది? తాజేళ్ళూ, చేపలూ కలిసి తిరుగుతున్నై. నిన్నూ, నీ మహిమనూ మారు తెలిపి, విరాగులైన తపస్సులకు ఇహలోక సుఖ కారణాలైన విచిత్ర వచార సంప్రదం పెందురు కావలసి వచ్చిందో ఆ వివరంకూడ వినిపించుమర్పిర్చి భక్తుల చేయవలసిం”నని ప్రార్థించారు. ఆ మాటలు విని సమాధి చారించి ఎదురుగా నిర్బీన హనుమంతుని ఎగాదిగ చూచింది. “కపీశ్వరా! నీ విషయ విధేయతలు నన్నంతో అలరించినై. నా అనుభవంలో ఇంత గాంధీర్య

ఎమెస్కో కవన రామాయణం

...కు కడిని కాంచలేదు. మీరు జిర్జిహాసంతో మిక్కిలి సోలి
...న్నాట. కమ్మని భలాలు భుజించి, కడుపార నీరుగ్రోలిపిద్రాంచి తీర్పు
కొనండి. చిక్కడకం వృత్తాంతం తెలుపురాను" అని భరి జలాలను
సంకల్పమాత్రంగా సమహర్షించి.

స్వయంప్రభ పావనికి ఋక్ష దిల వృత్తాంతం తెలుపుట

ఆ యోగిని అపారకరుణతో అగచాడు ఆకలిదప్పుల నుండి
విముక్తులై నారు. చూసుకుంటుడు ఆమెను నమిపించి నిల్చున్నాడు. సాధు
నిష్ఠ, సర్వభార హితార్థిక, సాక్షిల అంజనేయుని కని "వాసర
పుంగవా! చీనిని ఋక్షదీలం అంటారు. పూర్వం దైత్యులకు విశ్వి
కర్మగా ప్రసిద్ధిగాంచిన మయదనే దైత్యవిభుడు చీనిని సృష్టించాడు.
అతడు దివ్యసహస్ర వర్షాలు రమస్తుచేసి చాతను మెప్పించి, దనుజ
గురువైన కురుని స్వావలేయమైన శిల్పమంతా వరంగా గ్రహించాడు.
ఆ వరదలంతో అపురూపమైన ఈ దిలం కల్పించి, చీనిలో సర్వ
రామేశ్వరుడు కావటంచేత, అందానికీ, అమవదానికీ, ఆనందానికీ పొత్తు
కలిపే ఈ చారువనం చేర్చాడు. దిహారాలం ఇందులో భోగాలు అనుభ
వించాడు. దికిప్పుడు దేవదానవులకు యుద్ధంలాగా, ఇంద్రుడు వజ్రా
యుధంతో మయుణి వధించాడు. అనంతరం ఆయన కుమార్తె హేమకు
సంక్రమించింది. ఆమె సృష్టరగీర విభారద. నాకుకూర్చే చెల్లి. ఇదంతా
ఆమె ఆ ని. నేను బ్రహ్మచారిణియై యోగసిద్ధి పొంది ఇక్కడే చీని
కాపాడుతూ, తపం చేసుకుంటుంటాను. నా పేరు స్వయంప్రభ. మేమసా
వర్తికి ప్రేమపుత్రికను. ఈ దిలవృత్తాంతం, మావృత్తాంతం ఇది. మీరు
అహోరహానియాలగాని సుఖులైనారు కదా? ఇక మీ వృత్తాంతం తెలు
పండి. నేనూ వింటాను." అని అన్నది.

స్వయంప్రభ మానుమంతుని కపులవృత్తాంతం అడుగుట

ఆ యోగిని చెప్పిన అశ్రుకగాధ అంతా విన్నాడు. ఆమె కోరిన
ప్రచారం రాము పెచ్చిన కార్యం యచాతవంగా. క్లుప్తంగా, మామతి
చెప్పసాగాడు. "అమ్మా! మహాతపస్విని! ముక్కుర్ని మృత్యువువాత
మంచి రక్షించావు. రాజులలో పేరెన్నికకన్న దళరథ పుత్రుడు రాసు

చంద్రుని చాక్షుర్థం వచ్చాం. అయిన తండ్రి పంపగా, అనుజానితో భార్యతో దండరాటానికి వచ్చాడు. అయినలేని సమయంలో మాయాది యైన రావణుడు అయెను బొంగిరించి కొనిపోయాడు. అయెను వెదకుతూ, యుక్తమూకం చేరారు. అక్కడ వానరవతి సుగ్రీవునితో చెరిమి కరిసింది. మిత్రసహాయార్థం కడిరాటా పంపగా అయెను వెదకుతూ వచ్చి, జిత్తిపాసలకులోనై, ఈ మాయాదిలంచొచ్చి నీ చేర రాపాద బధాం. మేమంతా నీకు కృతజ్ఞులం. నీ మేలుకు మారుమేలు చేయాలని కీశప్రవరులు కోరుతున్నాడు. దయతో సెందిస్తే చేస్తారు." అని చెప్పాడు. అయె చుందహాసంచేసి, "నాయనలారా! నాకు మీరు చేసే మేలేమంటుంది? ఎదికోరితే అది చేయగలక కి మారుంది. మేం సర్వ రామేశ్వరులం. నాకు కోరికలే లేవు. చారిత్రవృత్తి వచ్చిన మీరు సుఖంగా గృహంచేరటమే నా కోరిక. మీరేమయినా కోరికవుంటే అది నేను ఓరు స్తాను. చెప్పండి." అని అన్నది. అది విని కపులు పరస్పరముభావ లోతనం చేసుకున్నారు. విధి చింతన చేయరావడంతో హనుమంతుడు సదృశః ఫలితార్థంగా అయెను కోరుకొనతలంచి "తల్లీ! నిజంగా నీకేమి కాదా? కోరికగివవన్నీ ఇదివరకేపున్నై. వెగా కోరికనే ఇచ్చిందిన నుహాయాగింది. నీ వసుగ్రహిస్తే, మేమెరుకే లభిస్తాం" అని.

స్వయంప్రభ దిలంనుంచి కపుల విముక్తుల చేయుట

"స్లవగవుంగవా! అదియేదో చెప్పు. ఇప్పుడే ఓరుస్తాను. నంకో చం ఎందుకు?" అని అదరంగా అయె అకిగింది. హనుమంతుడు చేతులు జోడించి, "తల్లీ! మా ప్రభువైన రవిపుత్రుడు పంపుతూ మారు మానం గడువిచ్చాడు. ఆ గడువు ఈ విలంంలోనే గడవిపోయింది. మేమంతా గతాయువులం. ఈ విలంంబుంచి ముక్కుర్చి మళ్ళీ చెరికివేర్చు. మాత్రే మేం పోయేక కి లేదు. ఎన్నో మనులు చేయవలసి వుంది. ఏమీ చేయలేక ఇక్కడ చిక్కుపడ్డాం. మారు పూర్వం వున్న జవనర్థాలు కుంచించుకున్నై. మేమంతా నీ యనుగ్రహానికి పాత్రులం. మహా! నీ ఇష్టం. నీటముంచినా పాలముంచినా సరే. ఈ విల రహస్యం ఇన పుత్రుడు కూడా చెప్పలేదు." అని వేడుకున్నాడు. స్వయంప్రభ "వాపరు

లాదా క్రిష్ణమైన కోరిక కోరుకున్నాడు. ఈ దిలంలో ప్రవేశించి శరీరంతో పోవటం సాధ్యంకాదు. మాయాశక్తి పూరితంగా మయుడు కల్పించాడుకదా! అయినా వీనికి మార్గం చేరే పుంది. కిన్నులు తెరచి చూస్తూ పోరాడు. మీరంతా కిన్నులు మూసుకొనండి. నా యోగబలంతో ఇక్కడనుంచి మిమ్మల్ని ఉద్ధరిస్తాను." అని చెప్పింది. హర్షపురిత గాత్రులై, మృత్యుముఖులనుంచి సడీవంగా బయటపడ్డట్లు భావించి చేతులతో లెంతు కిన్నులు ఎవరికివారు మూసుకున్నారు. ఆమె యోగబలంతో నిమేషులైన కప్పులను భూమివరనుంచి ఉద్ధరించి "ఇక కిన్నులు తెరచండి" అని చెప్పి, ఇదే వింఛాశ్రి. ఇదే ప్రసవణం అనే జర్జరతం. అదే అంటుంది. మీ కోరిక సిద్ధించుగాక. నేనిక సృష్టలం చేరుకుంటాను" అని అంటూ అంతరానమైంది. కిన్నులు తెరచి కప్పులంతా, గతగాధ కలగా భావించి, ఎదుట ఘోరతరంగాభీలమూ, అపారమూ, అంగరీతమూ, పరుచాలయమూ, ఘోరమూ అయిన సాగరాన్ని దర్శించారు.

అంగదుడు గడుపువాటినందుకు విచారించుట

అనంతరం కప్పులంతా వింధ్య పర్వత పాదరంధ్రంలో కూర్చుండి, పూచిన తీగలూ, మూదల వనిజాలూచూచి "వనంతం రానుంది. ఛాల్లగుం గడుస్తోంది. ఎక్కడ తార్త్రీకం? ఎక్కడ ఛాల్లగుం? ఇచ్చిన నెల గడుచెక్కడ? మన బ్రదుకెక్కడ? కవిపుత్రుని ఆగ్రహం ఎక్కడ?" అంటూ ఆక్రోశించి స్మృతిహీనులై పడ్డారు. ఆ సమయంలో అంగదుడు వృష్టలూ, శిష్టలూ అయిన దాసర వీరులను నమిపించి వీరార్పు చూటలతో "ప్రవగపతులారా! మనకుందరం రాజశాసనంమేరకు రాను రాద్యాదులమై వచ్చాం. ఒక మాసం దిలంలో గలిందింది. కాలాతీతమైందని మనం నిష్కరం గుర్తించలేదు. ఇంతా చెడుకి రగిన ప్రవేళాలు చాలా పున్నై. మీది కార్యంమీరే ఆరోదించి చెప్పండి." అని అన్నాడు. అంతా మానంగా విని పూరుకున్నారు. మళ్ళీ "నీలకోవిదులూ, నమ్మిన బంటూ, హిరాదరణులూ, నను స కార్యనిర్వహణ పూర్వజాలూ, ఛాళిత నిరాక్రమణులూ, రాజాజ్ఞాని మీరంతా నన్ను పెద్దదేసి దాసకమృదు పెద కటం కోసం వచ్చారు. శక్తివందన చేకుండా శోధించాం. మర్చిపోవల్సి

మాయా దిలంలో మారి చావుతప్పి కన్ను లొట్టపోయినట్లు ఎటోడయట
పద్ధాం. ఇంతచేసినా అక్కరాబులయైనాం. మరలపోతే శకటికృతమ స
మల ముపుచాం. తీవ్రకరుష్రుని శాసనం తీవ్రం కదా? నాకు తోచిన
యోజన చెప్పుతున్నాను. ఇష్టమైతే చేయండి. కష్టమైతే మానండి. మన
కిందరకూ ప్రాయోగదేశం ఏకటే ఒరిష్కారమార్గం. అన్య మార్గం నాకు
తోచటలేదు.

అంగదుడు ఛేదోహమోర్తులు పర్లుట

మన ప్రభువు స్వదాంజేతనే రీక్షిండు. పైగా ఇప్పుడు కాజు.
రామపిల్లి చా రదు కొనిపోతుంటే అపరాధంమోపి అటుపుట తీపాదే
రాని వీడించుడు. ఆ విధంగా చావటంకంటే ఇక్కడ మనమేచచ్చే
మంచిది. ఇక్కడ మనంమాత్రమేచస్తాం. అక్కడితోపోతేధనవర సురాదు
లతోరలసిచస్తాం. అయిపు ఉన్నంతవరకు వాళ్ళయినా బ్రదుకుతారు కదా?
ఈ యువరాజు పట్టం ఇచ్చింది. నా పినతండ్రితాడు. గురువువ్రుడైన
రామచంద్రుడు. పూర్వ వైరంరలమటని సోయం దొరికినందున నన్ను
చంపితిమరాదు. నా అనంతరం బ్రతికినన్నాళ్ళు మిత్రులువగవటం
ఏందుకు? పుణ్యవ్రుడైన సాగరనన్నిభాసంలో ప్రాయోగదేశంచేసి
ప్రాణాలు విడుదాడు." అని చెప్పాడు. అనల్కులాడింది కిష్కింధా
కరుణరసం వాల్చిరిగా ముఖించసాగాడు.

అంగదుని వాక్యాలు ఆగచరులంగీకరించుట

ఎట్టలేకుండా తెచ్చరించుచుని కప్పులైక్వికంతంగా "మనరాజు
కఠోర స్వభావుడు. అన్యంరలచేస్తాడు. దయగలవాడైనా రామచం
ద్రుడు సతిదాసిన శోకంతో పుచ్చసేసంగా పూరుకుంటాడు. ఆయన
రృక్షితై మనంనందరినీ చంపుతాడు. అపరాధంచేసి ఎవడూ బ్రదుకు సన్ని
వానానీకీ పోరాదు. ఓడిక పున్నంతవరకు చెడుచాం. అయెదా ర్త
తెన్నే కిష్కింధమా, తెన్నుకపోతే నయమికి పోదాం." అంటూ అర
చాడు. చెబుచెంటనే రాదుచేది "ఏందుకు విలపిస్తారు? ఏందుకు భయ
పడతారు? క్షేమంగావుండే పుపాయం నేను చెబురా. ఇప్పుడు మనం

వచ్చిన దిలంలోనికి పోవాం. అక్కడే ఉండాలి. అహోహాసీయాలకు లోటులేదు. ఆమె మనసుంటే ఏంతో ప్రీతి చూపుతుంది. ఈ దిలం సంగతి సుగ్రీవునికి కూడా తెలిసింది. అందులోవుంటే రవిజాడురానీ, రాముడేరానీ, ఇంద్రుడేరానీ రాలేదు. ఏమంటారు? మన దుక్కడ సుఖంగా ఉంటాం. మన వాళ్ళందా అక్కడ సుఖంగా ఉంటారు." అని జర్కి రావడం చూపునట్లు.

హనుమంతుడు అంగదుని సమాధానపరచుట

అంగదుని హిరదోళ, కవులసమర్థి, రాచుని సమర్థురూ హనుమంతుడు గురులింగాడు. వయసులో చిన్నైనా వ్యవహారంలో అంగదుడు చాలి అంతరించాడని గ్రహించాడు. ముమ్మిండు రాచుని సాయంతో రవి పుత్రుని రాజ్యం అడహ్యతమవుతుందని ఆశించాడు. వచ్చాల్సి గుడాలూ, అష్టాంగాలూ కలిగిన మేధావిభవం, బలసంపద, మైత్రీ సంపాదనాచతురత్వం సర్వస్థిగావున్నవాడని మెచ్చుకున్నాడు. ఉత్తరజాతి సుధాంతునివలె దిసదిన ప్రవహనమవుతున్న రేణుగంబాణ్ణి, జనరీతులుగని, బుద్ధిలో బృహస్పతివంటివాణ్ణి, ఉక్రసీతిని చినేశత్రునివలె రాచుని మంత్రాంగానికి లల బగ్గెవాణ్ణి సర్వరాష్ట్ర విభావముని స్వామికార్యంలో విముఖత కలవాణ్ణి అంగదుణ్ణి సమీపించాడు. తారాంగముం చూడంటు అనుకూల ప్రతికూల వాచాలతో లక్షన భవనలు చెప్తున్న కవులను చూచాడు. అంగదుడు ప్రయోగించిన భేదోదాయం దాగా వని చేసిందనీ, కార్య భంగానికి కారణమైనదనీ విషయం, మొలకలోనే త్రుంచారెలాని ముదిరితే ప్రమాదమనీ, కోపంతోనూ, ఉపాయంతోనూ చూపిన వల్కులు బీషు ఘోషంగా, "అంగదా! లంక్రికి మించిన యోధుడు. లంక్రివలె కపిరాజ్యం పాలించే నేర్పుకలవాడవు. నీవు కూడా నీ లంక్రివలెనే లొండర కలవాడవు. నీవు పీఠంకా సర్వహరిశ్శంక్రుండునున్నవా? అస్తిర స్వాంతులు. గోడమీది పిల్లులు. పీఠ సమాధి సంబంధి ఎంతకాలం? పెద్దాం దిదల వదలి నిన్ను సమర్థిస్తూ క్రిందలో ఉంటారా? వాటికిం ఎందుకు? ఎందుకే విప్పి చెప్పరాదు. మహోద్రుదూ, జాంబవంతుడూ, నీ లుదూ సుగ్రీవుణ్ణి ఏవిధంగా విడువరో నేనూ ఆ విధంగానే అలెనిని

విడువను. నీ రాజనీతి చతురత్వంలో ముప్పుల్ని వెళ్లవలసికోలేదు. అది నీ తండ్రికేసాధ్యం కాలేదు. బలహీనుడితో పగ పెంచుకుని బలవంతుడు బ్రదుకగలడువాని, బలవంతునితో బలహీనుడు పగబట్టి బ్రదుకగలడా? రామునిదింటిలో సురక్షితంగా పుండవచ్చని చెప్పటం దినాదు. ఇది ప్రజ్ఞవంతులం. రాజాజ్ఞాచిక్రమం. ఇది నీదోటికి తగదు. ఇది స్వార్థం కోసం ఇతరులు నేర్పితే, నీవే రాజువైతే నీ చట్టహాస అదే ప్రయోగిస్తాడు. మీరు దిలంలోరాయి బృహ్మలో ఎక్కడ పున్నా లక్షణమిది ఉగ్రశరాగ్ని కింధనంకాక తప్పదు. ఇంద్రుడు మాయాదిలాన్ని వదలి మయజ్ఞ మూత్రం చంపి తెలివిలేకుండా చేశాడు. లక్షణమిది మీతో పాటు దీలాన్నిపూచా తగులపెడరాదు. ఆయన అత్తసాటవం మీకేం తెలుసు? రాముడంద్రుడే అతడు. హాసభేదం మూత్రమే. దిలంలో చాగి బలంలో పిసరంక్రిపై పగతెచ్చుకున్నావంటే, కాలక్రమంలో నీ దుర్బలత్వాన్ని, నీ అసహాయతనుచూచి, ఆయిద్యంపై చెంగలోనూ, అన్నోదకాలకు మొగంవంచి అధాంతరంగా నిస్సవదలి కవులంతా చెల్లాచెదరే పోరాడు. నీ శ్రేయస్కాములూ, హితులూ, బంధువులూ విడిచిపోతే, మరిచెడి నదాగతికి వదలే తృణంలాగా అయిపోరాదు. స్వామిద్రోహివైష నిస్సమగ్రీవుడు మన్నించిరా లక్షణమిది మన్నించదు. అతడు నీవట ఎంతో ప్రేమతో పున్నాడు. అన్నదమ్మలు భర్తాత్మలు. ముందుకాలంతో నీకివారం రాయండా శాస్త్ర సమైతంగా, బంధుహితంగా పౌరామాయల సమక్షంలో యువరాజు పట్టం కట్టించాడు. చుట్టెత్తై సుగ్రీవుడు ద్రోహం చేస్తే మేం మన్నిస్తామా? ఆ పూజ్యభారలు మన్నిస్తారా? ద్రోహాభింత జానీ, రామకార్యం పూర్తి చేసి కవులలో భ్యాతి పాత్రుడవుగా కీర్తినికై కొమ్ము." అని చెప్పాడు. ఆ పలుకులు కవులందా దినాడు.

అంగదుడు సుగ్రీవుని గుడాలను నిందించుట

ఆ బోధ అంగదుని మార్గం మార్చలేకపోయింది. అగ్రహం తెచ్చింది. హనుమంతునిచూసి "అర్హా! నీవు నా హితంకోరి చెప్పినవన్నీ విజం. నేనెవరిపై పగపెట్టుకోలేదు. రవి పుత్రుని గుడాలనుగూర్చి నీవు

నమ్మనంత నేమనదును. నీవాగ్రహిస్తే నిన్నేంచేయలేదు. నీవుచెప్పినట్లు
 గుంటాదు. నేను శక్తిహీనుణి. నీవునుహనువాపుడవు. నిజంచెప్పవలసివస్తే
 నీ మొగుంచూచి నాదేవతంక్రీడి చేతు చేశాడేకాని అయిన మాటలు విశ్వ
 సించిరాదు. అయినచో వున్న చుంచుగుడారేమిటి? సమస్తం, శౌచం,
 అశ్వవం, అశ్వశంస్వం, చైత్రం, పిత్రం అతనికి చేష్ట. భీషయుక్తు
 నైన అన్నవార్తను, మాతృదేవతవంటివాన్ని గ్రహిస్తాడా? విలంబోకి
 పోతూ బయట రావలదనుందే బండరాతితో విలంబునాని క్రిందకు
 పచ్చి జరిగిన సంగతి చెప్పటండా వస్తాడా? చేతిలో చేయలేని ప్రమా
 నంలేక, చని తీరింతరాత పానకు తుక్తై చార్యం చురచి, హెచ్చరించ
 వున్న సామిద్రిని అవమానించి, అడుదానిచాటున ప్రతికూసిగవాడు
 గువవంతుడా? కృతజ్ఞుడా? సత్యవ్రతుడా? చరాత్ముడా? విశ్వాన
 నాత్రుడా? అన్వేషతార్థం చుచ్చుర్ని పంపటం సామిద్రి వయంతోరాని
 ముద్దిపూర్వకంగా రామగనా? నేను నాలుడనే కావచ్చు. మీరు పెద్దరే
 కావచ్చు. నేను మీరంగీకరించిన యువరాజునేకదా? ఈ దండుకు నీవు
 చెప్పేవరకూ నానురక్తిని నాకిచ్చాడా? స్వామీ! నేనాతని నమ్మను.
 అరకు చలచిత్తుడు. చుష్కామి. చుమపానకుత్తుడు. పిత్రస్వామి.
 నేనాతని పాలనలో నిల్పలేను. మీరెంతరాలం నున్న రక్షిస్తారు?
 జీవించినంతరాలం చదుల అనుగ్రహంపై అచారపడివుండటం నాకు
 నష్టతంచాదు. ఎదో యుక్తిపన్ని నాకలగిస్తాడు. అతని విధ్వంస
 రాజ్యం అప్పుగించక నాకప్పగిస్తాడా? ఏతంక్రీ అవివంగా చేయలేదు.
 నా మనస్సులోని కావం అంతా నీరు చెప్పాను. నీవారని మిత్రుడవు,
 అమాత్యుడవై నా స్వతంత్రుడవు. ఇంద్రియజేతవు. నిష్కలడివి. ధర్మ
 వింతనుడవు. సత్యవాదివి. నేనింతవరకు రాజుపట్ల ద్రోహం తలపెట్ట
 లేదు. ఇకముందు తలపెట్టను. నేను జీవించి తల ఎత్తుకుని తిరగాలని
 త్యాగచెప్పటంచే మార్గం నాకు దొరుకుతుంది. అనకుర్తుడనైపోయి
 అతని మహాగ్రహానికి ఆహుతిరాను. గమివు చాటివస్తే ఇంటిస్తానని
 ముందే చెప్పాడు. కనుక అమాటచాటున అతని అధర్మవృత్తి ధర్మంగా
 నూరుతుంది. నాకై నేనే రామకార్యంలో ప్రాణవ్యాగం చేస్తే పుణ్యలోకా
 లైనా ప్రాప్తిస్తే. వనచతురాశా! నా నిర్ణయం ఇది. ఇకనేను రాను.

మీరు మీమీ గృహాలకు పోవచ్చు. నేరగా నేను ఆజ్ఞ ఇస్తున్నాను. మీరు స్వామిద్రోహ పాపంబులు. పాపి. అనకనమానుడైన నా పాపిని. నీరదే నాకడసారి పెందనాలు. కన్యాబహుత్తులైన రామలక్ష్మణులకు నా నమస్కారాలు అందించు. ప్రభుత్వము నా నిర్ణయం తెలిపి అనుచు చెప్పు. నాకులు బహుశా దేవులకు ప్రణామములు చేయవలెను. అంటూ అవేశంతో పోయింది.

అంగదములు ప్రామాదవేళం చేయుట

అంగదుని మాటలు భయంగానూ, యుక్తియుక్తంగానూ, హేతు విధంగానూ వున్నందున కప్పలంతా నిట నిట లెనారు. హనుమంతుడు అతని శంకాపదాలను విడిచి, శాంతింపజేసి రాధాస్వామియొద్దే వాడుకలను విడిచి ప్రతిభావం చేసి లోపల అంగదును పట్టుకొని మ్రొక్కి ప్రక్కనున్న చర్మం తెచ్చి అది ప్రామాదవేళ నిక్షేపించాడు. అప్పుడంతా గొల్లలును గోలకెత్తారు. అంగదునిలో పాప ప్రామాదవేళం తోచుచు, ఇంద్రుణ్ణి మ్రొక్కి, వికల్పములు చూపుచు. గతాన్ని గుర్తించి జూరని నష్టంబు, సాగరాల్ల కిరంత్ వక్షిణాగ్రాలుగా దర్శనమయి, ప్రాజ్ఞానంగా బాధించి, మరణావేషం, రామసేవానం, వికల్పములను, అసహన వధ, ఇతరములను, జానకి అనుచు, వారి సంహారం, రాముని తోటం, వానరుల విషం తలస్తూ గొంతెత్తి గోరుగోరుమంటూ విడువసాగాడు. జలదలు గర్జించినట్లు ఆ కప్పల తోట నం వింద్యాద్రి మాటమోగింది. ప్రక్కరి వైద్యం వహించింది. దేవ రాకం చెడుచు పొందింది. దేవరం అళు నేనున్నానై. రామచంద్రులు అశ్వాశాంతం చలకవలసి వస్తుందని ఇంద్రుడు కంపంలో క్షయం విష్ణు వృద్ధిలో చూచాడు. “ఇతరములు దీక్షించేసి చూచించాడు. కడుపుడు నీరు పోయాడు. హనుమ మొలకెత్తించాడు. రవిభ్రమం వలించాడు. తాం పంటలు తెచ్చింది. విహారప్రదంబం పీడ్చింది. సేవారహితానం ఇప్పుడేమిటి సంసార చక్ర కడముట్టిస్తాను.” అని అంతరానం చెప్పాడు. హనుమంతుడు కల్పవృక్షములను రామచంద్రులకు చెప్పసాగాడు.

సంపాతి అంగదాదుల చూచుట

కొందలు ప్రతిభస్మిస్తున్న గోలకు సంపాతి ఉరికిపడి తన్నులు తెరచి చూచాడు. కొంద బిలంలోనుంచి బయటికి వచ్చి చూచాడు. నేల చూచినట్లు వానరులు శోకిస్తూ, ధర్మ పాలనా ప్రపంచ దర్శనమై ప్రాయోపచేళం చేయటం గోచరించింది. ఇంత కషికాటికి ఈ అరాం మరణభారణం ఏమిటో తెలుసుకోవాలని బుద్ధి కలిగింది. కొంద దిగి వారున్న చోటికి మెల్లమెల్లగా చేరవచ్చాడు. పృథ్వుడైన నాకు అహం దైవం కూర్చాడు. లేకపోతే ఇందరిక్కడికి వెంటనే వస్తాడు? ఈ శ్రోతులను దినమొకటిగా తింటాను. దైవం దుర్బలలకు రక్షకవా? అకలితో పోనున్న నా ప్రాణాలను నిల్వటం కోసమే దగ్గరగా ఈ కప్పలను దైవం తెచ్చాడు అని దిగ్గరగా అంటూ నమిపించాడు. అది విన్న అంగదుడు భ్యాననిష్ఠుడై వున్న హనుమంతుని పిలిచి “అహార్థం వచ్చిన ఈ భయంకర పక్షిని చూచావా? సీరాన్వేషణం మాని శ్రీరామున తపశ్చరణం చేసినందుకు యముడు కోపించి ఈ పక్షిరూపంలో వచ్చాడు. మేం ప్రాయోపచేళ వీక్షలో వున్నాం. అస్త్ర శస్త్రాలు ధరించువాడవు కదా? నీవు తప్పించుకుని మాకు సహజమరణం కలిగేటట్లు చూడు” మని గట్టిగా అరిచాడు. “హావనీ! రామార్యం చేయలేదు. రాజాజ్ఞ నెరవేర్చలేదు. ఇంతలో ఈ రీతి దాపురించింది. జానకికి ఆ పాడు రక్తంనుంచి ద్రోహం చేసి, దొంగవల కొనిపోతుంటే ఆమె రక్షణకోసం జటాయువు అనే పక్షిరాజు పోరి ప్రాణాలు వదిలాడు. ఆమె కోసం ఆ మహాత్ముడు ప్రాణాలు విడిచిస్తే, ఆయన కోసం మనం ప్రాణాలు విడుస్తున్నాం. పేదహ దయలు కలిగి పను పశ్యమలైన జీవకోటి రాముని కోసం ప్రాణపరిత్యాగం చేస్తుంటే మనం కూడ శక్తివంచన లేకుండా తోడ్పడదామని నైలరానన నవీనచాలని పై వెడకి చివరకు జీవాంశానికి సిద్ధపడి ప్రాయోపవిష్టలమైనాం. ఇంతా చావుకు వగలెందుకు? జటాయువులాగా మనం కూడా దావటం మంచిది. మనకంటే జటాయువే అత్యుష్ణవంతుడు. మౌర్య యుద్ధంలో రావణునిచే అంతర పక్షిడై, రామునిచే దహన సంస్కారాలుపొంది పుత్రమలోకాలు చూరగొన్నాడు. అతనికి కాలనిర్వయం లేదుకనుక కషికల భయం వంటి భయంలేదు. కైకేయి వరాలు, దోశరతుని మృతి, రాముని అపర్యవసం,

జటాయువు చావటం, సీరావహరణం, సుగ్రీవాజ్ఞకంసి మనకు జీవన్మరణ సమస్య సృష్టించినై " అని చెప్పాడు.

సంపాతి అంగదాదులతో ఛాషించుట

చర్యకయనులై చావసిద్ధంగావున్న సమయంలో సంపాతిరావటం, అహారంగా రమ్మకై కొననెంచటం తలచి ఆక్రోశంతో అంగదుచావిన పట్కాయునిని సంపాతి సతరుణంగా వారితో సంభాషించసాగాడు. "ఎనిమిది దినాంకు రమ్మని పేరు వినాను. వాడు నాకు ప్రాణాలకన్నా అధికుడు. ఆతడు చురచించిన చార్త విని నా మనస్సు ఊచిస్తుంది. చంప రాటనిలో రావణునికీ, వాకికీ ఎందుకు సమరం జరిగింది? ఆ సంగతి ఎత్తి ఏమవుతున్నావు వాకికి నీరూ అనుబంధమేమైనా ఉందా? చెప్పు. వాస్తవా! ఈ పర్వతం నుంచి నన్ను దించండి. ఆతని సుగుణాలను మీ దోళ్ళ బహుకాలానికి వినాను. సీరావతి రంత్రి దశరథునికు ఆతడు నమిచెట్లా అయినాడు? జరకయని కరవీపుంచే దగ్ధపత్రుడను రావటంచేత దిగిరారేక పోరున్నాను. ఆ కతంతా వినాలని ఉంది. మీరు ఈ ముసంపక్షిపై దయపుండే మీరున్నచోటికి నన్ను చేర్చండి." అని పల్కాడు. అంగదుడు ఆ మాటలారించి, ప్రాణాపాయం ఎవడి వల్ల వస్తుందని ఎంచారో, వాడే తమ సాయంకోరటం భగవదనుగ్రహంగా భావించాడు. కిపులనుచేతించి "గృధ్రపతిని మీరేగి తీసుకొనిరండి." అని చెప్పాడు. కొందరు "ఇది రాక్షసమాయ రావచ్చు. రాకపోరే మనలను తినటానికిచేసిన ఎత్తు రావచ్చు. మీరు పోవద్దు. కోరి మృత్యువును రెచ్చుకోవ"దని అన్నారు. కొందరు "ముసలిగ్రద్ద చావ సిద్ధంగా ఉంది. మనలనేం చేస్తుంది? అంత మించిన నే చూసుకుంటుదు లేదా? భయం ఎందుకు? తీసుకురం"దని చెప్పారు. అంగదుడు "ఆ వృద్ధపక్షి మనంనేం చేయదు. దాని వాలకంచూస్తే మంచిదిగానే ఉంది. ఎలాగూ చావబోతున్నాం. అర్థి కోరినకోర్కె తీర్చి దమ్యంలం రావచ్చు"నని చైర్యం చెప్పాడు. వెంటనే కొందరుపోయి పక్షిని కొంత శిఖరంనుంచి క్రిందికి దించారు. శరీరంలో జవన త్వ పాట వాయి నగించి, జీర్ణావస్థలోనున్న పక్షిరాజునుచూచి "విహంగప్రేష్టా! నీ

వక్రిగిన విషయం వివరిస్తాను విను. బ్రహ్మతో సమానుడైన ఋషివరణాదనే పరీక్షుణుడు వానరవరిగా వుండేవాడు. ఆయన అనంత విక్రముడు. నమ్మజాలకు అవకాశం. మహాతపస్సంపన్నుడు.

ఆయనకు ఇరువురు కుమారులున్నారు. వారు ఉగ్రవరాక్రములు. దేవతలను కూడ లెక్కచేయరు. జ్యేష్ఠుని పేరు వారి. కనిష్ఠుని పేరు సుగ్రీవుడు. జ్యేష్ఠుడైన వారిష్టత్రుణ్ణి నేను. పేరు అంగదుడు. దశరథ పృథ్వుడు రాముడు. శంక్రి యాజ్ఞమేరకు ఛిర్యాసోదరయుతుడై దంపకలో వసించ వచ్చాడు. రామా, శమ్ముడూ లేనినయంలో జనస్థానంలో ప్రవేశించి రావణుడు ఒంటరిగా ఆశ్రమంలోవున్న ఆయన అర్థాంగి సీతను వంచింది కొని పోతుండగా, అమె ఆక్రందనం విని దశరథ పృథ్వుడైన జటాయువు తలవడి మోరంగా పోరు నల్పి కథాన్ని సుగ్రునూచం చేశాడు. మూలం లేక మాయాది రావణుడు మోసంతో రెండు లెక్కలు భగ్నంలో ఖండించి ఆరావూర్గాన అమెతో కూడా పారిపోయాడు. వెడకుతున్న సోదరులకు కొంత వృత్తాంతం తెలిసి ఆ పూజ్యుడు మరణించగా రాముడు సంస్కరించి పొందరాని దైతుంకాదుం పొందించాడు. విష్ణుడు రాముడు నా పినరంక్రితో చెరిమిచేసి, నా శంక్రిని వణించాడు. నేను హితుని సాయంలో బ్రథ్వుడైన పినశంక్రి ఆయన భార్య సీతను వెతుకగా కుమ్ము నియమించాడు. మేము దక్షిణదిక్కుంచా వెడకుతావచ్చి, ఇక్కడ ఋషినిం రో చిక్కి వెలువరికి రాలేక గడుపువాటాం. రాత్రిళ్లు చాస్కర దర్శనం రానట్లు చూరు సీతమ్మ దర్శనం కాలేదు. సత్యం నాటిపోలే ప్రభువు చంపురాడు. అందుకని మేం ప్రాయోగవేళం చేస్తున్నాం. అని చెప్పాడు.

సంపాతి కవులతో జటాయువు తనరమ్ముడనిరెలుపుట

అప్పుడు సంపాతి అంగడునిచూచి “వజ్రగచ్ఛాలా! నీవు పేర్కొన్న జటాయువు నా తమ్ముడు. రావణుడే హతుడై నాదని విని కూడ, చగ్గవక్కుడనూ, మిక్కిలి వృద్ధుడనుగాన భూరటన్నాను. లేకపోలే మిక్కిలను లేకుండా వైద్యుణ్ణి వణించి, తమ్ముని ముణం తీర్చి, జాన కమ్మును రామునిచెంత చేర్చేవాణ్ణి. ఇంద్రుడు వృత్రాసుర వధ చేయక

పూర్వం అన్యదమ్మలం చేం పున్నరం పంచెం చేయిరుని దివికెగని చందరీరం పంచరంచరా పోరున్న సమయంలో దివారదుమి గడుమిం దీకిరాగా, అ చేటికి తమ్ముడు తడుకోలేకపోలే, నా రెక్కలు పైన తప్పాను. అతడు తడింపబడి నా రెక్కలు కాలిపోయినై. తమ్మడెక్కడ పడినాడోరాని, నేను మాత్రం వింధ్యపర్వతంపై వచ్చాను. అప్పటినుండి ఇక్కడనే పుండటంచేత అతని వార నా చెప్పినలేదు. ఇంత కాలానిది నీ నోట నా తమ్మని వృత్తాంతం విన్నాను. రావణునిచే బంధితుడైనా, రామునిచే సంస్కారం పొందెడు కనుక నాకు కొంత దుఃఖోపశమనం కలిగింది. నాకెంతో మహోపకారం చేశాడు. మీరేదైనా నావల్లకాదగిన కార్యంపుంటే నాకు చెప్పండి. శక్తి పున్నంతవరకు, తెలిసినంతవరకు సాయం చేస్తా"నని అన్నాడు. "చెడిరాజా! నీవు చెప్పింది సత్యమైతే, నీవు నిజంగా జటాయువు అన్నదైతే, అతనిమీద యథార్థమైన ప్రేమ పుంటే, ఆ విహంగులికి ద్రోహంచేసి, రాముని అర్థాంగినీ కొనిపోయిన రావణుని వృత్తాంతం అంకా చూపచెప్పు. చేం ప్రీతికారంచేసి మీబద్ధరి యువం తీర్చుకుంటాం. నీ తమ్మనితోమొదలైన రావణవరకు నీతో పూర్తి అయిన పుణ్యం నీకు చక్కతుంది. కాలం గడచినా జానకమ్మి వారి కొనిపోలే చూకు ప్రాణాలు దక్కరై. లోకంలో మూసపుట చేయలేన బనులు వానరులు చేకరన్న కీర్తి, రాకు శమ పుత్రులఅనుగ్రహం మూకు లుపెనె. నీవు మా పారిటి పెన్నులిగా వచ్చావు. నీకు అహారం చేం రెచ్చిపెడరాం. నీకు చేం సమకూరుస్తాం. నేడచేరిచెప్పు"నని అంగడు తన్నాడు. ప్రియగుండెకు అంగడుడాతని చాక్కులుమీసి పొంగి, "నేను రెక్కలులేనివాడనై నా, జవసక్కులుడిగినవాననై నా మీరు వాళ్ళాబోయ్యం చేస్తాను. మీరు కోరిన విషయం పూనగ్రుచ్చినట్లు చెప్పరా. అదైత్యపడ కండి. నాకీప్పుకు జత్మిపానలురేపు. సావధానులు కండు" అని సంపాతి సాదరుతో చెప్పిపాగాడు.

సంపాతి వానరులకు రావణునిగూర్చి చెప్పుట

"వానరులారా! మీరు కోరిన రావణుని గూర్చి చెప్పరాదు. పడు నాల్గు లోకాంధూ, వాసుడుడు త్రివిక్రముడై మూడడుగులలో క్కాలిచిన

సంగతి, దేవదానవ సంగ్రామము, అప్పుడానికై కీరసాగరాన్ని ముఖించ
టము, నేను కనులార చూచాను. అప్పుడు నేను దేవరంకెంట్లో సాయం
చేశాను. కల్పాంతాలు గడిచినై. పైగా పక్షహీనుజ్జీ. ఇప్పుడు ఇరవ
లపై ఆచారము జీవించవలసి వస్తున్నది. ఒకసారు ఆహారంకోసం
కొండపైనుంచి దిక్కులు చూస్తుండగా, రావణుడు ప్రాయంలో వున్న
దాన్ని, కనులవెంట నీరు దొంతరలై రాబురున్నదాన్ని, పెనుగులాడు
తున్నదాన్ని, ఉదరిపైనున్న ఆభరణాలను చీసి క్రిందికి పడజేస్తున్న
దాన్ని వానిపోతుండటం చూచాను. గిరివిభరంపై వానరకీరణ ప్రసారం
వలె, మేములో మెరుపువలె ఆమె వాణేయం అతనిపై ఎగురుతుంది.
ఆమె “రామా, లక్షణా” అంటూ ఏడుస్తోంది. ఆమె ఇప్పుడు మీరు
చెప్పిన సంగతులవల్ల నీర అడుచుంటున్నాను. ఆ దైత్యుని సంగతి
ఎవరికి. విశ్రాంతిని చొరగింది. కుదేరును కమ్మింది. పేరు రావణుడు.
అతడుండేది లంక. జలధిలో శరయోజన దూరంపోతే ఒక ధీపం
వస్తుంది. అది పూర్వం దైత్య భర్త విశ్వకర్మ నిర్మించింది. దానినే
లంకా ధీపం అంటారు. రావణుడు ఆ సగరానికి రాజు. ఒకటివారికూ,
బంగారు పంచటరుగులూ, కనకగోడరాలూ, కనునీయోద్యానాలూ కలిగి
అతాళం అంటుచూ అతని అంతఃపురం వుంటుంది. అందులో దైత్యాంగ
సంఘవ్యుః కోకంలో ఆమె వున్నది. సముద్రం దానికి దెవయిచ్చిన
అగర్త. సూరాదులు సముద్రం రతిస్తేరాని అక్కడ చేరలేరు. ఇక
దిగులుమాని ఇక్కడికి దక్షిణంగాపోయి సముద్రంవచ్చి, లంకలో నీర
జూడ తెలిసి, రావణునిచూచి చార్యసిద్ధి పొందండి. రాండరజడండి.
మీకిక ప్రాయోజనశం, సంఘమరణం అక్కరలేదు. జ్ఞానదృష్టితో
మాస్తే చార్యసిద్ధికలదానై, మళ్ళీ తిరిగి స్వరాష్ట్రం పోరానినే చేరింది.
నీకింత దూరం చూచేశక్తి ఎక్కడిదని ఎంతపడవదు. వాన్యంతినే
కుళింగాది పక్షులు మొదటిగతీ, పలాదులు తినే వాయుసాలలు రెండవ
గతీ, త్రొంబాది విహంగాలలు మూడవగతీ, శ్వేతాలు నాల్గవగతీ, గ్రద్ద
లకు ఐదుదవగతీ, చక్రాంగాలకు ఆరవగతీ. వె సతేయములిటు విశేషగతీ
విడిబద్ధం. పై సతేయవి సంతతి వాళ్ళుండేము. మేం ఇక్కడనుంచే
వీతనూ, లంకేకుజ్జీ చూడగలము. సావర్ణ దివ్యాక్షి శక్తి మాకుంది.

సహజంగా తినే ఆహారాన్ని పీర్చి బలంతో అనాయాసంగా, సురామదల మూరంలో పున్నా చూస్తాం. మూరంగాడిందే అహారం లిని బ్రదకటం మాకు జన్మ సిద్ధమైంది. సమీపంలో వుంటే ఆ బని మాగోళ్లే చేసే. అక్షి అవసరం అక్కడలేదు. గర్భిత వార్యం చేసి బర్లియ్యబవైరి అవరాది అయినాడు. నా శమ్ముని నిబర్తడానికి ప్రతికృతిగా మీ కృతి నిలిచి నిర్మలకీర్తి గతిస్తుంది. జంప్త తరించే ఆలోచన చేయండి. తరించి తరణకుం తర్వమైన చాళరథి అర్థాంగిని అన్వేషించండి. “పై రామభద్రా : జై రవిభద్రా” అంటూ క్షింభకు చేరి ఆమె క్షేమం తెలిపి అడుగుని మర్చించండి. చచ్చిన శమ్మునికు నేను నీళ్ళు విడదాతె. నన్ను సముద్రం వద్దకు కొనిపొండి.” అని చెప్పాడు. కప్పులండా అతని కోరిక ప్రచారం సముద్రజలంతో నహోదరుడికి తర్పణం చేయించి యథాస్థానం చేర్చారు. జానకమ్మ వార్త శ్రవణ గోచరం కావడంతో కప్పులు గంతులు చేశారు.

సంపాతి జాంబవంతునితో సీత

ప్రత్యంతం చెప్పుట

సంపాతి వాక్కువారస సంపాతంవల్ల వనచరులు హర్షోత్పల్ల ముసిస్కులులాగా, జాంబవంతుడు లేచి పై సతేయునితో అన్నారు. “ఏగవటీ ! నీవు దయతో చెప్పింది విన్నాం. సీతమ్మ జాడ, ఎంతేమని పునికి విన్నాం. కాని విచరంగా దోధపడలేదు. సీత ఎక్కడ వుండి ? ఆమెను ఎవ్వరు చూచారు ? అపహర్తయైన అసురబిరి ఎక్కడ వుంటాడు ? ఎంతటి వాడు ? నీ మాటలవల్ల అంతా నీకు తెలుసునని తోస్తుంది. మురుగు లేకుండా విషయం వివరించి మాకు హర్షం కలిగించు. ఆ మూర్ఖుని రామదానం సంగతి తెలియక పోవచ్చు. ఇది తెలుసు కుంటాడు.” అని. “కప్పలారా ! సీతాహృతి గురించి నేను విన్నదీ, చెప్పినదాని సంగతీ, ఆమె పున్నచోటూ మళ్ళీ చెప్తాను. నేను చెక్కిలు శాలి పీనుడనై ఇక్కడే ఉదియన్నానని చెప్పాను కదా ? నా పోషణకు సుపాహ్నుడనే నా కొడుకు తోడ్పడుతున్నాడు. దారస్యస్థ అగమ్యంగా వుంటుంది. అతిరామం గంధర్వులకూ, అతికోపం అహిచయూనికి,

అతిభయం చ్యుగాలరూ, అతిమాత్ర పుష్కర మరూ పుష్కరతోనే వసె-
 ఒకనాడు అకల చహించివేయించి సూర్యాస్తమయంచా అహరాస్తేష్ట
 యంచేసి మెల్లగా నా ప్రాణా స్థిమయ చేశారు కొడుకు రిరిగి వచ్చాడు.
 పృథురెప్పూ కోవనప్ప యు రావటంచే గోటికి వచ్చినట్లుగా నిందిం-
 చాను. అరడు అకలిమంటలో అన్నమాటలుగా భావించి, ఇలా అన్నాడు.
 నేను మహేంద్ర భర్తవలం చివర గోళ్ళతో గట్టిగాపట్టి రంక్రిందుగా
 నముద్రంలో రిరిగే జంతువుల కోసం ప్రలాపసాగాను. ఆ సమయంలో
 రాటుక కొండవంటి వాడు ఒక కోడురిని కొనిపోవటం చూచాను.
 అహారం దొరికిందని నేను సంకోషించి అడుచున్నాను. వెంటనే విస-
 యంతో చారి ఇచ్చుని మీరున్నాడు. సరే పొచ్చున్నాను. నీమచ్చె నా, రస
 వద్దకువచ్చి చెడుకుంటే అహారంచేయదు కదా? ఇక నా వంటివాడు ఆ
 పనిచేస్తాడా? చెప్పి. రసరేజంలో గగనాన్ని వెంటకొని పోతున్నాడా?
 అన్నట్లుగా చాటి చారిని వాడు పోయాడు. వాడు చాటి పోగానే అతాశ
 చురు నన్ను చూసి “అక్కజ్జెంతువచ్చి. అటుగంగానే చారిఇచ్చి బ్రతికి
 పోయాడు. అర్జునకృపి రక్కసి తన రొండరలో రాని పోయాడేరాని,
 నీ నిరోచిన్నిహర్షి అలోచించాలనుకోరేడు” అని అన్నాడు. “మీ
 రెవ్వరు? చాచెప్పరు? ఆ కాంత ఎవ్వరె? నన్ను చంపగల శార్క
 వంతుడా?” అని అదగగడ్ల వాళ్ళను నేనడిగాను. మీం పిట్టలం. ఆరడు
 రావడానుచును, అడురులకు రాజు. రానుచున్నది భార్యయైన నీతను
 బలాత్కారంగా తీసుకునిపోతున్నాడు. రానున్నవీలులు వస్తారేమోయన్న
 నీరిలో నీవు చారి ఉదలగానే వెళ్ళాడు. అరనిచేత తీసుకునిపోయియున్న
 ఆమె నీత” అని అహారంలో రిరిగివచ్చిన నా విష్ణు ఆంస్యానికి కారణం
 చెప్పాడు. అది వినిరావ శక్తి చేత పూలయన్నాడు. అవిధంగా నాకొడుకు
 చెప్పిరే సంగతులు తెలుసుకున్నాను. అది అన్నీ మీకు చెప్పాను. ఏది
 రాముని కార్యమో అది నా కార్యం. మీరు జలవంతులు. మేధావులు.
 కపివరి అజ్ఞతో వచ్చినవాళ్ళు. సమరంలో దురానములు. దళకంతుడు
 సామాన్యుడీరాడు. మూడు లోకాలను జలధిలో ముంచె తగలడు.
 అతనితో వైరం చేవతలరేప్రాణగొడ్డమైంది. అయినాజంకవచ్చి. వీళ్ళతో
 సావించరానిదేనీ లేదు. ఇంకొక విషయంకూడా చెప్పరా దిసంది.

సంపాతి నిశాచరముషిరీ, తనరూ జరిగిన

సంభాషణ చెప్పుట

నేనూ తమ్ముడూ అవాళం అంటి పెగుటుచున్నప్పుడు సూర్యతాపా
నీరీ రెక్కలు చగ్గమై ఇరవై మూడు తినలు మూర్ఖులో మునిగి, పిమ్మట
తెలివిదాగా, చిట్కలు చూచాను. సాగరం, తైలంతటినీ సరస్సులు,
జలవిచేల గోచరించింది. కందరకూట పక్షిగదాల్చేమైన దక్షిణాద్వీపం,
వింధ్యార్కరం ఇది అని తెలిసింది. వెనుక ఇక్కడ నిదారటచనే ఋషి
మౌరంగా రుచిస్తుచేచాడు. అతడు స్వర్ణంచేరి పెనిమిదిచేం యేండ్లయింది.
ఆ మహర్షి నన్నూ నా తమ్ముణ్ణి ఎంతో ప్రేమగా చూచేచాడు. అశ్వదు
నేనున్న మేడిలో ఆతని సాయంగోరి చూచాలని పెగుటుచిగుడు బందం
లతో, కరుణ, ముడుచా కల చారిచెంట క్రిందికిచని, వాడి కరుణంత
దర్శనన్న ప్రదేశానికి చేరాను. వాసరలేని పూలూ, పరించని పృథ్వీలూ
ఆ అశ్రమంలోరేపు. నేనాక చల్లని చెట్టునీడ విశ్రమించి అయన రాకతై
వేది పుచ్చాను. కాలరసేపటి తాపసుడు సానిసంచేసి, బ్రహ్మను ప్రాణి
కోవిలె ద్వాప్రసింహ సరీస్పత భజంగ సంరాసం చుట్టిచాగా, రాజా
సాధంలోపోలే అమాత్యులు నిష్క్రమించినట్లు అయన ఆశ్రమంలోగరి
పోగానే అవన్నీ వెనుదిరిగిపోయినై. లోనికేగిన ముని చెంటనే చెరికి
వచ్చి నున్న చూచాడు. “రెక్కలు లేకపోవటం, బలంలా గాయంతో
రకనిరంగా పుంపటంచేక గురుచింతలేకపోయాను. నీవు జటాయువు
అన్నచైన సంపాదిచావా?” అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుని జరిగిన సంగతి
జరిగినట్లుగా,

సంపాతి రెక్కలు కాలినవిధం తాపనీకి తెలుపుట

“రాజనవారో పిమ్మని చెప్పుచునేది? మేవంటివారి చెరిమికరిగి
రూచా గర్జనం కన్నులకుతటి మాజలాన్ని చేం తెలుసుకోగోరి, తైలాన
రూటమంటిన ఋషిలు చూడగా, సూర్యుడు అనగిరి చేరేలోజల దానిని
చేరాలని చిన్నిదంచేసి, ఒక్కసారి మింటికెగసి పోతుంటే నగరాలు
బండి కండ్లంతగా రానిట్లయ్యే. అక్కడక్కడ వాద్యబ్రహ్మనర్తకాలు
వినిపిస్తయే. లోహిత వాసస్సంగరరై న అంగవలు సంగీతం పాడుతుంటే
చూస్తూ క్రమంగా రవి మార్గాన్ని చేరాం. అక్కడినుంచి భూలోకంపైపు

మాస్తే అకపుంస్త్వి పచ్చికబయళ్ళుగా, పర్వత ప్రదేవాలు గుంకరాళ్ళు పేర్చిన గుట్టలుగా, నదులు సూలుపోగులుగా, చేరుచుండరదించు మిహిరాచలాలు మడుగుల్లో నిర్బిన మాతంగాలుగా, కనుపించినై. శరీరం స్వేదసిక్తంబాగా, మనస్సు చోకంతో నిండింది. రళ్ళు గిరిగిర తిరిగినై. “ఉత్తరం ఇది, పశ్చిమం ఇది” అని దిక్కులు తెలియబంచావోయింది. అదా కూన్యంగా తోచింది. ప్రళయ కృతానురీలా మాలిరా నిర్వృతమైన లోకాల చందంగా గోచరించింది. చివరకు దృఢ యత్నంతో, రవి మండల సమీపానికి చేరాం. భూప్రమాదమంత సూర్యబింబం కనుపించింది. ఒక పలుకైనా చెప్పకుండా నా తమ్ముడు క్రిందికి పడిపోతున్నాడు. చకచక నేను పడుతున్న తమ్ముడికి నా రెక్కలు సీదగా కప్పాను. సూర్యకరవీటికి నా రెక్కలు కాలిపోయి ఈ కొండమీద నేను పడ్డాను. అతడు జనసానంలో పడ్డాడని అనుకున్నాను. చాచికి పలువంటి అపాయం జరుగలేదు. నేనిక్కడ పడినప్పటినుంచీ, తమ్ముడూ, రాజ్యం, పరాక్రమంపోయి మొట్టలాగా బ్రదకడం చుర్రరం అని కొండ పైనుండి ఇల వైటచీ చావాలనుకున్నాను.” అని ఎమెస్కో ఆ మహా పురుషునితో చెప్పాను. ఆయన కళ్లు మూసి ఛాననిష్ఠుడైనాడు.

నిశాకరుడు సంపాదికి రెక్కలుమొలిచే

ఉపాయం చెప్పుట

ముహూర్తకాలం ఛానంలో వుండి, రళ్ళు తెరచి “మిత్రుడా! నీకు రెక్కలు వస్తాయి. కిక్కు, రెక్కలూ, విక్రిమం పూర్వంలాగా వచ్చి నీవు లోక పూజ్యుడవవురావు. నేను దివ్య దృష్టితో త్రికాలాలను దర్శించాను. ఇశ్వరవంశంలో దశరథుడనే రాజు జన్మిస్తాడు. ఆయనకు రాముడనే మహాపురుషుడు పుడరాడు. ఆయన తండ్రి అజ్ఞ చాప్పున లక్ష్మణుడనే పేరుగల తమ్మునీ, సీత అనే అర్జునినీ చెంటచెట్టుకుని అశ్వతి వస్తాడు. జనసానంలో వుండగా రాక్షసరాజు ఆయన సతిని హరించుకొనిపోయి ఎన్నో ఆశలు చూపుతాడు. ఆసాక్షి అది అన్నీ నిరాకరిస్తుంది. ఆమెను అన్యేషిస్తూ వానరులు ఈ ప్రదేశం వస్తారు. వారిలో నీకు పరిచయం వైవకృతపక్ష కలుగుతుంది. అప్పుడు నీకు తెలిసిన

సీతవార్త అ కవులకు వినిపించు. నీకు రెక్కలతో పూర్వస్థితి వస్తుంది. ఈ దశలో నీవు ఎక్కడికి పోలేవు. పోవదు కూడా. నీకిప్పుడే రెక్కలు వచ్చేటట్లు నేను తపశ్శక్తి చారపోసి చేస్తాను. మళ్ళీ ఆ శక్తి కోసం వేల సంవత్సరాలు తపస్సు చేయాలి. నీవు లోకహిత చార్వం చేయ వలసివున్నందున నాకు సంకల్పం కలిగిలేదు. నీవు చేసేదని ఇంద్రుడనూ మునులనూ, ఋషులనూ, దేవతలనూ, పూజ్యులైన రాజులనూ, సామ సన్మార్గులైన పాదులనూ ప్రీతి కలిగిస్తుంది. నాకు కూడ లోకావిత మూర్తులైన రామ లక్ష్మణుల దర్శించాలని వుంది. అంతచాలం శరీర దారణంచేయటం ఇష్టంలేదు. నీకు ఈ రహస్యం వివరించి రామచార్య సాధనకు తోడ్పడిన పుణ్యం నాకు చాలు. వీనితో ఇక తపంచేయవలసిన అవసరంలేరింది. ఇక నేను దేహత్యాగంచేస్తాను. నీవులోకమాని దొరికిన పదార్థంతో జీవయాత్ర సాగిస్తుంటు. ఏ దిడ్డ సీపోషణధారంవహిస్తాడు.”

సంపాదికి మళ్ళీ రెక్కలు మొలచుట

అని ఎంతో జారితో ఆదరించి ఆహారం సమకూర్చి ఆశ్రమం లోనికి పోయాడు. ఎంతో కష్టమీద మళ్ళీ కొండపైకి చేరి రోజులు గడుపుచుంటూ, మీ రాకకోసం ఎదురుతెస్తులు చూస్తున్నాను. ఇప్పు టికి ఎనిమిదివేల ఏండ్లయింది. మహర్షి మాటపై దివ్యానం సన్నిహిత కాలం నిలిపింది. ఈనాడు ఇంత మంది వానరులు ఈవ్రదేశం చేరటం, వచ్చినవారు కేవలం వానరులుకాక దేవతాశక్తులు కలిగిన మానవాచారీలు కావటంచేత, మీ మాటల్లో అవ్యక్తంగా రామనామం, రామణ నామం వినిపడంచేత, అమునిచెప్పిన అవతాళం వచ్చిందనే అళతో మితోధానించాను. మీ సాయంతో క్రిందికివచ్చి, దన్యాత్ముడైన తమ్ముడికి ఉదక క్రియలు కూడా ఇచ్చి సీతోదంతం చెప్పి కృతార్థుడనయ్యాను.” అని చెప్పి ముగించేసరికి వ్లవంగ పుంగవులు అశ్చర్యపడంగా, పక్షిరాజుకు పవైలు మొలిచినై. అపహరణంవలన వచ్చింది రావటంతోదే పూర్వం కోలు పోయిన జవనస్త్రావులు మళ్ళీ వచ్చినట్లు అనిపించింది: అకవి అనం దానికి ధేరలేదు. “కక్కలారా! విషయం విన్నారు. ముని పదవాను సారం నాకు రెక్కలు మొలిచినై. ఇక మీకు సీతమ్మజాడ తద్వక తెలుస్తుంది. ఏ మాత్రం పంశయంప వనిలేదు. ప్రదుర్నం చేయండి.

నాకు చెక్కల వచ్చినందున చెనుకలాగా మంటికి విగురగలనేమో ప్రయత్నిస్తాను. మీరంతా దురులో అనుజ్ఞ ఇస్తే ఎగిరిపోతాను. మీకు నా బ్రాహ్మణపూర్వక వందనం" అంటూ సంపాది ఆరాచానికి లంఘించాడు. ఆ బక్ష సంచలనానికి చెట్లూ, చేదులూ బిస్కసారి రింపించినై. సంపాది జనగానే దానదులంతా వెనుదిరిగిపైపు నడిచారు. దారిలో పోయిన పైర్లం, పుచ్చాహం, అలా పొటమరించినై.

వానరులు సముద్రతీరం చేరుట

చుహళక్తి సంచున్నులై చూడ చేనేదిరేక నిర్వీర్ణుల్లాగా, ప్రాణ ర్యాగంకోసం సిద్ధపడిన కళ్ళలంతా సంపాది చెప్పిన చూటలకు సంతోషం పట్టరేక గంతులు చేశారు. చూరి సత్త్వంతో పొంగారు. అవని జాన్వేషణ ద్వారం అపాంపతి తీరం చేరుతున్నాడు. అన్ని లోకాలకు ప్రతిబింబించిని చెప్పదగిన పక్షిదారితీరం ఉత్తరదాగంచేరి అక్కడుపదిట్టలై అంబుధి పంటి పారచూచారు. చుహళాయాలతో, మంటికి మంటికి సరిపడునట్లున్న నోళ్ళు తెరచుకుంటూ, సముద్రగర్భం సంభ్రమంతరాగా సంచరించే భయంకర సత్త్వంతో సంచులయై, ఎంగాభంగితరంగాలతో, ఒకదోట సుప్తంగానూ, ఇంకోదోట శ్రీదాసక్తంగానూ, మోకదోట జర్జరాకారం గానూ, మరొకదోట పారాక తలవల్లిగానూ పుంపి, దారిదర్శనందోరె చుప్పారంగా సంభ్రమాశ్చర్యాలను కల్గిస్తున్న సాగరం చూచారు. గుండెల్లో ఎక్కడలేని దడ ప్రచేపించింది. "ఇప్పుడేం చేయాలి? వీనినెట్లా చాటాలి? కష్టానికి ఫలితం దక్కినట్లు సీతమ్మ జాడ తెలిసిందికాని, అందుకు సంతోషించాలి, ఈ చుహళవంచూచి ఎట్లా చాటటం అని ఏవ్వాలి? తోచటంలే"చని దానదులంతా భయంతో వాపోసాగారు. శోక సంతోషాలపర్య తట్టుమిట్టాడుతున్న తరుచులను అంగమమి చూచారు. "ఎందుకు ఇంత దుఃఖంపొందుతారు? పగిలబడిన సర్పం కాబుచేసి ఒగితుని శంపినట్లు, ముఖం పారషవల్లం పాడు చేస్తుంది. సరాక్రమం చూపించ వెలసిన సమయంలో ప్రాజ్ఞులూ, ఇలవంటులైన మీరు శోకిస్తూ, పుట్టాల్సిన చూరం గావట్టు. ధైర్యసాహసాలు కార్యసిద్ధికి ముఖ్యకారణాలు. కిపి లోకంలో ఉన్నతోన్నతులైనవారిని పరీక్షించి ఈ దిక్కుకు ప్లవగేశ్యులను సంసారు. మనవల్ల ఈ కార్యం నేరమేయందుని పక్షి ప్రభువు

దెప్పరేవాఁ యీమఁ వనరి, చైత్రం వరించి, తార్యనిర్భూషణుఁ డిత్తా
హం చూపించి" అని వానికి చైత్ర వచనాలు చెప్పాడు. సుకాశమయం
అనన్వయించి. అతనికి కవులందఱు డోలావోచామృతై, చాయలూ,
మంచలూ, మంచూ మడించి శ్రమనహిత శరీరాలకు ఎట్లో విశ్రాంతి కల్పిం
చారు. సూర్యోదయంతాగానే వారి పుత్రుని వనచతులంకా ముట్టుముట్టారు.
చేవతం నమిచుపున్న చేమేమ్రునిలాగా, ముద్దుమందులైన అంగదుడు
ప్రకాశించాడు. అందరూ అంబుపి తరణోపాయాన్ని గూర్చి ఆలోచించ
సాగారు.

అంగదుడు కవులను వార్తించుట ప్రేరేపించుట

అమృతముగా కనువిస్తున్న అర్జవతరంగాలవలె అంచులేని ఆలో
చనలు పుట్టి గిట్టుతున్నై. తాని ఎత్తీ కడముట్టుటం లేదు. తారం
గతుస్తున్నా ఎవరూ మాటలాడలేదు. అంత అంగదువివేక్షా,
వాంఛవంతునివై పూ, చూచుచుండునై పూ చూస్తున్నాడు. అంగదుడు
హరివృద్ధులనూ, చమూపయనూ చూచాడు. అర్జవరక్షణ వాక్కులతో,
సంతోషం, ఉత్సాహం కల్పిస్తూ, "ఈ మహాపానక ప్రముఖుల్లో, ఈ
మహా సాగరాన్ని ఏ రేణువు వాటి కది పుత్రుణ్ణి సత్యసంకుచే చేస్తాడు?
ఏ దురసంకుచుడు సూర్యుడ జలవి లంఘించి ప్లవగుల భయం బాట
గంటూ ఏ వయామూర్తి ఈ తార్యం నెరవేర్చి ఆయిదకలహాడి అసం
దించే యోగం కవులకు ప్రసాదిస్తాడు? ఎవని విజయంతో జానకీ వార్త
కొని రామలక్ష్మణ సుగ్రీవుల అనుగ్రహం చాచడలు సంపాదిస్తారు?
అటువంటి శక్తి సంపన్నులెవరైనావుంటే లేచి మాకందరికీ అభయదక్షిణ
ఇచ్చి ఆమకొపసించని ప్రార్థిస్తున్నాను" అని అన్నాడు. ఆ మాటలకు
అగచదులంకా ఒకరిమొగం ఒకట చూచుకుంటున్నారేనని ఒక్కడూ లేచి
ఈవని నేను చేస్తానని చెప్పినవాడులేదు. వానరవాహిని, సీతవనిశ్శబ్దంగా
పుండరీకంతో మక్కి అంగదుడన్నాడు. "కీకేళలాలా! మీరు మన కపి
లోకంలో ముక్కల్లో చుండునివంటివాళ్ళు కదా! మీరు పోలేని రావు
యన్నవా? సమయాసమయాలన్నవా? మీరంతా మోసంగావుంటే తార్యం
నెరవేరేదెలా? సీతమృతావ తెలియకముందు తెలియలేదనీ, ఇప్పుడు
సముద్ర తరణం ఎలాగనీ విచారించటంతోనే మన పని పూర్తవుచుంది.

పోనీ, నేనాక దూరం చెప్పరాదు. అది దాగుంచేమో ఆలోచించండి. మీ రంతా గగనచరులేకదా. ఎవరెంత దూరం చారిత్రిలంఘిస్తారో తమకున్న పరిమితి చెప్పండి. దానిపై ఏం చేయారో ఆలోచించండి" అని.

అంగదునితో రఘులు తమ లంఘన శక్తులు చెప్పుట

ఆ మాటలకు అందరూ ఊహించుకొన్నారు. కాని, కొందరు మాత్రమే లేచి ముందుకు వచ్చారు. గవళు గవాక్ష సుషేణ ద్వివిధ మైంది గజ గంధమాదన శరభులు "యువరాజా! మా శక్తి ఈ కార్యానికి చాల దని మిన్నులన్నాం కాని, చేహా ద్రాంతిలోకాదు." నేను చది ఆశుదల దూరం పోగలనని గజాదనగా, ఇరవై యాశుదలచాలా అరుగలనని గవాక్షి డన్నాడు. నేను మున్నెచాలా పోరానని గవయువంఠే, నలభై చాలా నాకు సాధ్యమని శరభుడు చెప్పాడు. గంధమాదనుడు ఏభయవరకు వేసు దాటగలనన్నాడు. మైందుకు అరువది పరకా నాకభ్యంతరంలేదని చెప్పాడు. దెచ్చై ఆశుదలదూరం లెక్కలేకుండా పోరానని ద్వివిధుడు చెప్పాడు. సుషేణుడు ఎనభై ఆశుదలవరకు ఎటువంటి ఆటంకం వుండ దన్నాడు. జాంబవంతుడు లేచి "పూర్వం గతివిక్రమంలో నాకు మంచి ఖ్యాతి వుండేది. అర్కవంశజుడు, అర్కనంభపుడు మన మీద ఎంతో ఆశపెట్టుకుని పంపారు. అందుచేత ఇప్పటి నా శక్తికి తగినట్లు తొంద్రై ఆశుదలు పోగలను. నా గమనశక్తి ఇదివరకు ఎలావుండేదో వివరించి. బలీంద్రుడు సవందేస్తూ వాడునునికి మూడడుగులు దానంచేసిపప్పుడు, ఆ మహామూర్తి త్రివిక్రముడై భూమ్యంతరికెలు ఆక్రమించిపప్పుడు ఆయనచుట్టూ ప్రదక్షిణించివచ్చి పాదాలకు వందనం చేశాను. ఇప్పుడా వయసూలేదు. ఆ జవంఠేడు. ఎంత పాహునించినా అంతకన్న పైకి పోయే రైర్యం కలగటంలేదు. ఎలా ఈ కార్యం పొనుగు పడుతుందా? అని ఆలోచన చేస్తున్నా"నన్నాడు. జాంబవంతుడు వృద్ధుడైనా స్వామి కార్యంలో చూపిన ఉత్సాహానికి అంగదుడు సంతోషించాడు. "తాతా! భల్లూకవరీ! నీ స్వామివక్త్రీ నాకెంతో శృష్టికూరుస్తూంది. నేను, నూరాశుదల దూరం నిశ్చయంగా దాటగలను. తిరిగిరాలేననే అనుమానం వాటిల్లండి. లేకపోతే నేనే పోరాననిచెప్పి మీకు సంతోషం కలిగించే వాణ్ణి."

అని వాసవనాయకుడనగానే “యువ ప్రభూ ! నీవు సంశయించినా మాకు నీ శక్తిపై సంశయంలేదు. నీరు శతయోజనాలే కాదు, సహస్ర యోజనాలైనా ఒక చెక్కెలోపికావు. నీ తంత్రి గడునంలో త్రిలోకాల్లో వున్న దేగవంతుల సందర్శి మించిపోయాడు. అంత శక్తి నీకూ వుంది. అయినా, నీపీ కార్యం చేయరాదు. నాయకుడు పనిచేయించేవాడే కాని చేసేవాడు కాదు. ఇంత భృత్యకోటి వుంటి నిన్ను పంపటం మారు ఎంత మాత్రం భర్తనరాదు. మారు స్వామిగా నిన్ను పంపినందున నిన్ను రక్షించుకొనుటం మా విధి. కనుక నిన్ను ఒంటరిగా పంపటం వుచితమైన పనిరాదు. ఇది ఇలావుండగా ఈ కార్యానికంతరూ మూలం నీవు. చెట్టుమొదలు వాగుంటే కొడుకూ, పూలూ, పండ్లూ కొడుకే లేకుండా అది ప్రయోగమిస్తూకీరతంబు, పరాశ్రమానికి నీవు పెట్టింది పేరు. నిన్ను ముంచుకుని కార్యం చేయగలవారమే కాని, స్వతంధ్రులం కాము.” అని భట్టాకపతి బదులు చెప్పాడు. “రాతా ! నేను పోకపోతే కార్యం సాధించేదెలా ? ఆయన అసతి నెరవేర్చక మనంపోతే ప్రభువు చేత మనుగడకే ముప్పువస్తుంది. కనుక మనకు విధి విధించిన క్షే ప్రాయోపదేశమే. ఈ అవాంతర స్థితినుంచి బయటపడాలంటే నీకేదయినా ఆలోచనవస్తే చెప్పు. అలా చేస్తాం” అని అంగదుడు మళ్ళీ అన్నాడు. “చమూనాయరా ! నీవు చింతపడకు. నీవు పోయిందా సీతామాత జాత తెలుసుకుని మనలను కాపాడే కార్యకారి మనలోనే వున్నాడు. ఆ లోకోత్తర మూర్తిని ఇప్పుడే చూపిస్తాను. సంపాతి మాటలు జరిగి తీరుతై. మనకు రామకార్యం చేసిన ఇబ్బం, రాజాజ్ఞ నెరవేర్చిన ప్రతిష్ఠా తప్పక దక్కుతై. ప్రాయోపదేశం చేసేదని ఇక మనకులేదు. పగవదైన రావణునికి, అతని పాఠితులకూ పట్టుతుంది. నాకిప్పుడు స్ఫురించింది.” అనిచెప్పి, జాంబవంతుడి విశాంతంగా నిశ్చయైతై కూర్చున్న పావనివద్దకు వెళ్ళాడు.

జాంబవంతుడు హనుమంతుని

స్తుతించి ప్రోత్సహించుట

“మతిమంతా! హనుమంతా! మహారాయా! అంజనేయా!

అహ్మం ప్రథితా సురాధిక భజాహంభార విధ్వంసః మ
హ్మహ్మ భీం దివాకరచ్చవి సమానాభండ తేజో నిధిః
వహ్మ ప్రహ్మట కీర్తాథ సుమనం చత్రోల్ల సన్మరిరా
విహ్మ లంకృతకంఠ సేమ! గుణరాశీ! లెమ్మ వారత్మజా!

అక్షిణ ప్రధనోగ్ర దాహులం దర్పారీయ గంభీర నై
స్యప్రప్లవగాళితారణ మహాహంభార హంభార డూ
రక్షణీయ దక్షతాద్భుత భజప్రాగల్భ్య నిర్మిత సం
రక్ష పాత్రిత భీతభీత కపివార! లెమ్మ వారత్మజా!

సంహారం విజృంభింపించు మృజిస్సారాస్య పంకేయహా!
వింహా వ్యాపని భృన్మహోన్నత బృహద్వి జ్ఞాన సంసద్భురా!
కంహాదోప పరాక్రమ త్రిమణిత త్రోర్యా సురాగ్నిచ్చలూ!
మంహా పుత్త్రీకసేయ! గాదుసతి, దేవా! లెమ్మ వారత్మజా!

అంహో మర్తనశంఖదత్త పరమాద్యక్రూర రక్షశ్చ టా
రం హృషంధ కఠోరహస్తి ఘటితత్తై రోక్త్య జీవావళీ
సంహారాధిం రార్యవిశ్లద జయస్థైర్య ప్రదానోల్లస
త్సంహా! భానుజమిత్ర! దివ్యగుణరాశీ! లెమ్మ వారత్మజా!

సే రన్మాత్రుడమి! సురాకర దినే నేంద్రాది దివ్యచ్ఛటా
హరానేక పరబ్రహ్మ జనితప్రోద్భవ్వుజా శ కి వి
వ్యారాత్పర్య విలేకరావి; నికష్టబ్రహ్మచర్య ప్రతో
హరాం భక్త్య కేతనా! విసయసింహా! లెమ్మ వారత్మజా!

కేసరిపుత్రా! దైవానుగ్రహంవల్ల సుసక్రమ ఫలించేదినం పచ్చించి.
నీవు కార్యరంగంలోదిగి, దిక్కు తెలియక చరితపిస్తున్న మనవాళ్ళను

అడుకోవార. మేమేకాక, రామరాధ్యారం సర్వ జీవకోటి నీ వంటి అశరో
మాస్తుంటే నీవు పువనీసంగా వుంటే ఏలా? జవంలో గరుత్మంతుడు నీకు
సాటి. నీవు మానమూర్తివై అత్యురవిషరాయణుడవై విరాంతంగాడింటి
మాటలాడకపోతే మాగరి ఏం కావార? కేవలం ప్రభువు ఇచ్చిన ఆజ్ఞాకార
శ్రీరామచంద్రుడు నిన్ను సమితి నీపై దారం వుంది నిన్ను మారగాకొన
ఎన్నుకున్నాడు. అంగీకరించకం ఆనవాలుగా ఇచ్చాడు. ఇంత కార్యభారం
నీమీద వుంటే నున్న కాదన్నట్లు నీ వుండటం చూకు దాదా రిద్నిస్తుంది.
నీ దాహాపుంకు, వై సరేయుని చక్షులకు శక్తిలో లేదా లేదు. ఇంచా
లేజంలో, ముద్దిలో, చ్యంలో నీవే అవిరుచపు. నిన్ను నీమెరుగపు.
అందుకు కారణం వుంది. నీతిది చెప్పురా దిను. వ్యాస సమాధి వారింటి
మూపై దయలో అంటు.

జాంటపంతుడు హనుమంతుని జన్మవిభం చెప్పుట

మామరీ: వుండితనం అనే అష్టరూపాంత అంజన అనే పేరులో
పంజుకునే కడికలలు పొడవయిగా మామరై జన్మించింది. అమెను
కేసరి అనే కీకాచుని బిడ్డగా దత్తం చేశాడు. ఆ మామరీ అమెను
ఏలానం బలవహిస్తూ, సర్వాభరణ భూషితమై, మామరీకృతిలో నైల
సమీపానందంలో మహారంజేస్తుంది. ఆ సమయంలో ఒక్కరోజును
(గారి) మామగా చెట్లకొమ్మలను కదిలిస్తూ, మామరీ బయటికిస్తూ, నైల
యేళ్ళ తరగలపై క్రీడిస్తూ హేలగా నుంచుకున్నాడు. ఆ సందర్భంలో
ఒక్కని మహాలంపై ఎరుకటంతుల బంగారు జరి నగిగీ చని తనంలో
నింటితనం ప్రసాదించే బయ్యెద చెదరి వారిపోగా అమె అవయవ సాగ్ర
పం వెలికి గోచరించింది. ఆ సాందర్యానికి ముగ్ధుడై, మామరీ వారిం
రగిరి ఆ చామలామయ సేవను అరింగనం చేసుకున్నాడు. అమె అదంటి
“ఎవడు ముచ్చిద్దో నా కిరాన్ని అనుచారింది నా రాహుని గురికాదంటా
వాని కోడల భూర్జిత నేత్రమై బలుగెల్లి ప్రసాదించింది. అమె బయ
కులకు ఒకడుమీ కొంచెం జంటి “మంజరీ! నేను స్వర్ణాబిడ్డ.
నీపై ముచ్చువరో దేవరాధ్యారం ఈ బుచ్చెదాను. నేను జీవకోటికి
వాహ్యభ్యంతరాలలో నిందితుడను. నా స్వర్ణ సకల జీవసంరక్షకు

సంకల్పం కలిగి వుంటుంది. నేను కామవాంఛనకుదనై నిన్ను కప్పగి
లించుకున్నాను కాని నీ శీలభంగం చేయాలని కాదు. నాకా భావంలేదు.
నీ జరివ్రతాత్వం భంగంకాలేదు. అయినా కోరికతో కూడిన స్వర్గ
వ్యర్థం కాదుండా నీకు నా వంటి పుత్రుడే ప్రసాదిస్తున్నాను. ప్లవనంలో,
లంఘనంలో, మహాజవనంలో, జరాక్రమంలో నాకు నముపై దేవతార్యం
చక్కపెట్టి యుగయుగాలకు తరుగని కీర్తినిపొంది వక్తకల్పద్రుమంగా
దానిస్తాడు." అని చెప్పి ఆమెను తృప్తిపరచాడు. "నీ తల్లి కూడా
మహానుభావుడైన పుత్రుడు కలుగుతాడనే సంతోషంతో అంగీకరించింది.
అనంతరం ఆమె ప్రసవ లక్షణాలను కలిగి కొందగుహలో నిన్ను
ప్రసవించింది.

పిమ్మట, కొన్నాళ్ళకు నీ వైశవదళలో ఆకలి తీర్చుకునే నిమి
త్తం అడవిలో తిరుగుతుంటే ఉదయించే భానుజ్ఞి చూచి పలప్రాంతిలో
త్రిశతయోజనాలు ఉదయించావు. సూర్యునివేడి కిరణాలు శరీరాన్ని
తృప్తంచేస్తున్నా రెక్కగొనక ఇంకా సమీపిస్తుంటే ఇంద్రుడు నీవల్ల
సూర్యగమనానికి అటంకం కలుగుతుందేమోయని చేతిలోని వజ్రం
నీపై ప్రయోగించాడు. అది నీ వాడు హనువు చూసుకుని పోయింది.
అంతలోకనుదరుడవైన నీ హనువు భగ్నం కావటంతో నీ తండ్రినిన్ను
గొని గుహచేర్చి కోపంతో తన తేజాన్ని ఉజనంహరించాడు. పివీరిరది
బ్రహ్మచర్యంతం మూడులోకాలు నిశ్చేరనంగా నిలిచిపోయినై. సురలు
జరిగిన అనర్థం ఇంద్రునికి విన్నవించుకున్నారు. ఆతడు తన తప్పు
రాణెరింగి, చతుష్కముని ప్రార్థించగా, ఆయన దేవతలగూడివచ్చి నీకు
చిరజీవిత్వం, బ్రహ్మాత్మ నిరాకరణం ప్రసాదించాడు. తక్కిన
వాడు సర్వ విద్యలూ ప్రసాదించాడు. ఈశ్వరుడు అష్ట
సిద్ధులూ, మృత్యుంజయత్వం, స్వీయాంశలో అర్థం ఇచ్చి ఆశీర్వ
దించాడు. కేసరికి విక్రమాక్షేత్రజాడపు. పవనుకు భారసుడపు. పవ
నంలో, లంఘనంలో సాక్షెత్తు నీవు తండ్రివే. నేను కార్యార్థినిై నిన్ను
స్తోత్రం చేస్తున్నానని భావించకు. మునుల కాలంవల్ల నీకే కీ నీకు యత
రులు దోడించేవరకూ తెలియదు. అందుకు నిన్ను గూర్చి నీకు తెలుపు
చున్నాను. పోతున్న మా ప్రాణాలు కాపాడు. ఈ విశాల విశ్వంభర

త్రివిక్రమాకృతిలో ఇరవై ఒక్కసారి ప్రదక్షిణించాను. దేవదానవులు ఓరసాగరం చురించేటప్పుడు ఎన్నో ఓషధులు తెచ్చి దాన్ని నింపాను. ఆ తీగలవల్ల అసువుతం జనించింది. ఇప్పుడా జవనత్వాలు నాకు లేవు. ఇది రామకార్యం. వ్రేలు కార్యం. తెలియక ముందు ప్రాయోపదేశం చేయటం ధర్మమే. తెలిసిన మీదట ఆ పనిచేయటం అధఃపక్షణం. నీయంరటివాడు చూచు అందగావుంటే ప్రాయోపదేశంతో వనేముంది? గతువు గవదినా కృతార్థులమై తిరిగిపోలే ఇద్దరూ అనందిస్తారు. త్రివిక్రమునివలె విజృంభించి కపికులాన్ని కాపాడు. జాగు చేయవద్దు. ఈ రిష హరిశాచూల, లంఘయన్వ మహారృషం" అని జాంబవంతుడు హస్తమీరుని అనేకవిచార స్తుతించి కార్యోన్ముఖుణ్ణి చేశాడు.

జాంబవంతుని స్తుతితో హనుమ విజృంభించుట

ముక్షదపుడు సహాయకమూ, సారమూ, సమయోచితమూ జన స్తుతిచేయగానే, లసపై మోపిన క రత్న సావనకు మార్గ ప్రదోషం నిమిత్తం వ్యాససమాధిలో మునిగిన మూలతికి రామచంద్రుడు దక్షిణ హస్తంచాచి “ఈ రిష హరిశాచూల, లంఘయన్వ మహారృషం” అని అభయం ఇస్తున్నట్లు గోచరించింది. ఆ మహామూర్తి దర్శనం, ఆజ్ఞా అకణ్ణి పారవశ్యంలో ముంచెత్తినై. కనులువిప్పి కలయ చూచాడు. సాగరమేరామ సరు స్తవిశ్వం తనఅంగలో ఇమిడివున్నట్లు కానవచ్చింది. “రామా! రామా! ధన్యోస్మి. ధన్యోస్మి.” అని ముమ్మారు పుచ్చరించాడు. సామాన్య వానరాచారం నభమంట విజృంభించి పెరగసాగింది. ఆ అభ్యుదయ సందర్భంతో అగచరులు అందహాసేరి ము కకంఠంతో ఆమరూ, పాదురూ, అనంద కోలాహలం చేయ మొదలు పెట్టారు. అంగమడు నాయరుడైనా, అతివినయంతో, ధ క్తితో అంజరించి.

“రేచానందకర ప్రతాపగుణపాఠీ! దేవదావీ శపై
రాజ్యుజ్రేణి దివాల! దుర్జన సమూహ స్థూర్య కుంభల్లరా
శీఘ్రదంఢి! ధరాత్మ జాహ్నుదయ దుగ్రేణుచ్చటా వర్ష దా
రా! ఖట్వాంగ సుపాణిరూప! కపివీరా! శ్యాంభజేహం సదా

దోః పాండిత్య శతరథంజిత సుధాం దో ద్వేషజీమూతః | శ్రే
యః పద్మానవకుల్యయోగః | రఘురామాంజ్ఞాద్య యాంచితనాం
భః పూర్ణాచ్యుతస స్తతాకః | భవకుంభద్వహ్ని కీలచ్ఛటా
వాః పాతంబః | సమీరపుత్త్రః | శవదూపాః | త్వాంభవేహం సదా-

గ్రీష్మాదిత్య సహస్రమండల విధార్చి స్తోమవద్వి స్ఫుర
ప్రీష్మాదోప పరాక్రమత్రయం సవీరరాజీవీరాః | చిరా
యుష్మంతాః | రఘురామనామ జపనద్యోగార్థ చిత్తాంబుజాః |
యుష్మచ్ఛక్తి కీమోద్భు, సద్గుణ విహారోత్సాహః | చాతాత్మజాః |

భృగ్వత్రిచ్యవనాది రాజిత మహర్షి శ్రేణి సంభావనా
వాగ్విస్తార సుధా ప్రవాహగత కుంభత్పద్యః | తాస్యచ్ఛుద
భృగ్వం కామలనేత్రతర్పణ మహాపూర్వాది రేయచ్ఛటా
దిగ్దే దండశిరః కిరీటగతో వీపోగ్రముత్తాపలాః |

మంధానాచల తుంగవీర్య బలధామాః | వర్ణమానోరు గ
ద్వాంధ్రీ భూతసురారి మదా గమనాహంరార హేమప్రభాః |
కంఠి ప్రాథవ సదుద్యోస్నీలః | విపత్కల్లోల కీశావళీ
పాంచా సందకరామ రక్షితః | దేవాః పాహిమాంపాహిమాం..”

అని ద్యానిస్తు మహార పుష్పగుచ్ఛాలతో పాదార్చన చేశాడు. సముద్రుడు అనంద తరంగ హాసాలతో స్వాగతం పలికాడు. భవసుదు తన పుత్రుడు సర్వమర్త్య లోకహితార్థం సముద్రతరణ సంకల్పంతో విష్ణుంభించటం చూచి అలవృత్తిగా మహేంద్ర వర్షర జలసర వృక్ష లలా సంబంధి పుష్పాలను వరించి “విజయోస్తు, నిర్విఘ్నమస్తు” అని అభీర్షయించాడు. ఐగేంద్రుడు స్వీయపక్ష బలశక్తులను హనుమదాహుపు లకు ప్రసాదించాడు. అప్పుడు హనుమదనం ఎర్రగా కాగిన పెనంవలె, పొగరేక మంచుతున్న నిప్పుల కుప్పలాగ కాంతితో కళకళ లాడింది. తపి మధ్యంలో అగ్నినుకై న కపిశ్రేష్ఠుడు దిగునరేచి జ్వలన వృద్ధులకు చేతుచేర ప్రణామంచేశాడు. దేవతలు హర్షంతో దుందుభులుమ్రోగించాడు.

సావని అంతర్ముఖుడై “శ్రీరామవం, వశవధాత్యజ, ముద్రమేయం, సీతావలిం, రఘుపత్యాన్యాయ రత్నదీపం, అవానదాహ, మరవిదదానా తాక్షం, రామం, నిరాచర వివాహకరం సమామి” అని చాన్చించాడు. గిరి గహ్వర వర్తిత కేసరి చందంగా కేసరి పుత్రుడు ఉప్పొంగుతున్న తిత్వా హతనూ విభవుడై, తన్నే లక్షించి జేతేలు పలుకుతున్న వానరాసికం వంక చూచాడు.

హనుమంతుడు రవులతో తన పరాక్రమం చెప్పుట

“వానరశ్రేష్ఠులారా ! ఓం మానండి. చోకం వీడండి. దైన్యం వదలండి. దర్శనం చేరించండి. విస్మృతిలోనున్న నా శక్తి మీ ప్రభో చంవల్ల రిరిగి స్ఫురించింది. వృద్ధుడైన జాంబవంతుడుగాని, నాయకు డైన అంగదుడు చాని సాగరతరవాన్ని గురించి శ్రమించనక్కర లేదు. అరాళగమనంలో నా తండ్రి, వైనరేయదూ, నేనూ గాక మరొక ప్రాణి చూతో పోటీపడలేదు. మీరు చర్చచాన్ని ప్రదక్షిణించిరానా ? నైలాంబో నిలి జంతుసంయుత భరాభద్రాన్ని బరివలె చిసరనా ! సాగర జలాన్ని మింటికి చిమ్మనా ? జగజ్జితేగాన్ని అనుసరిస్తూ వేయసార్లు వల గొందునా ? ఉదయవర్కుని ఇక్కడ నుంచి కదిసి, కూడదారి అనగిరి చేరేలోపల నేనుచేరి ఎదురువచ్చి దర్శించనా ? గగన గోచరాంబు దేగంతో అతిక్రమించిపోనా ? ఇంతింత ముక్కులుగా చూపిని చీల్చనా ? సప్త సాగరాలను పిండించనా ? కులనైలాంబు పిండిపిండిగా దంచనా ? నా ఊరుపుల దేగంతో సముద్రాన్ని వెంటకొనిరానా ? పీడునురున్నాడు వీషణురాయుడైన అంజనేయుణ్ణి ? రిప్పున రామవాటంవలె మింటదూసు పనిపోతుంటే ఆ దేగానికి పెళ్ళిగిరి పూంతోకూడిన వృజలు నా వెంట వస్తుంటే సక్షత్రాంతోకూడిన విషపీతి ఇదేయని మీకు ద్రాంతి కల్పి స్తుంది. నేను అరాళయానంలో క్రిందికి పైకి దిగుతూ ఎగురుతూ పుంటే గరుత్మంతుని ప్రదీప్తోద్ధీనాల చంత్రమణం స్ఫురించి మీరు వింతగొల్పు తుంది. అరాళంలో నేను పోతుంటే నాశరీరచ్ఛాయ “వేమంవలె మింటిని మ్రుంగుచుందా ?” అన్నట్లు మీరు చూస్తారు. వర్షచాలను సవరిస్తూ,

సముద్రాన్ని టికిస్తూ, మేఘంను అడ్డగిస్తూ, కదలి తరిస్తాను. కన్నులు కరిగిన ఫలం కాంచండి.

మెరపు మెరసినట్లు జ్ఞానాత్రంలో ఆలంబనరహితమైన ఆశాశ పథంలో సముద్రాన్ని తరిస్తుంటే త్రివిక్రమాకారం దార్పిన విష్ణువు లాగా నమ్ముతావిస్తారు. ప్రభంజన పై సరేయాపిగ్రహంతో చేయి యోజనా లైనా చాటగలనన్న విశ్వాసం నాకుంది. చరమేన్న చాస్తంలోపున్నా. అప్పురాన్ని రేగలనన్న, సీతన్ను చాడ తెలుసుకుని రావటం నాకు అసాధ్యమా? లంకంరా అణువణువు రోధిస్తాను. అప్పు చాడ తెలిస్తే సరేసరి. తెలుసుకోవోరే లంకకు భద్రాదితో పెకలించి రెస్తాను. అప్పు దండరం అనేడ్చాం. కాంహరణం రానీయను. అక్షూల్కమైన కాలం అంరా ఇప్పటికే గడిచిపోయింది. విడవ దినం ఉదయానికల్లా నా తల్లి టగలవాత్తరోనో, లంకీకృత పంక్తిముఠునితోనో రిరిగి విస్తాను. అనందంతో అశీర్వాదించండి" అని గర్జిస్తున్న వానర యూధముఖ్యుణ్ణి విస్మృత నేత్రాలతో, విస్మయ చిత్రంలో కవులు చూడసాగాడు. జాంటి వంటుడు విక్రమంతో విక్రంభిస్తున్న హనుమంతుని చూచి సమ్మోద జలం చుట్ట స్తూకం రిరిచి అత్రిరమించగా,

“స్వ స్తి శ్రీ మదనంత సమ్మజ మచి సంప్రర్పణాహ్లాత్తనీ ।

హస్తాలంకృత భీషనామక గదావ్యాంబితోద్యచ్ఛట్నీ ।

స్రస్తానంత కృపావలోకన సుమర్కప్రోల్ల సహాహీనీ ।

హస్తాం ధోజయుగంబు మోదు; కపివీరా! యంజనా పుత్తరీరా!

అంరంబున్ గనురాకయుండి సగభిరాంభోనిధిన్ చాటగ

స్నాంతం బండున భక్తితోడ విమలస్వాంతం, భవంతం, దయా

పంతం, శాంత, మనంత విశ్రమ, మహాపంచే"యటంబున్ సదా

చింతించున్ గృహజూడుమయ్య గుణరాశి! యంజనా పుత్తరీరా!

రాసంగోరి ధరాజమామి ధరశృంగందెక్కి లంఘించుచో

నానాస్తావర జంగమాత్మక ప్రధానశ్లె భవద్ధాటికిన్

త్రాణంబున్ దిగపట్ట వారిచి తరింపంగల్ల సచ్చక్తిన్

కేసయ్యా తగునీ యజాంతమున స్వామి! యంజనాపుత్తరీరా!

జగత్పూజాశ్రవాః కేశరికీనోరహః! వీరలోక వినుతా! నా ప్రార్థన మన్నించావు. బంధుజన శోకం వాపావు. నీ మేలుకై, ఈ వన చరణక్రవాళం నీ కార్యం ఖదావహం కావటానికి నీకు మంగళ శాసనం సలుపుచుంది. రావసుల ప్రసాదమహిమ, రవివృద్ధుల సన్నతి, గురుల కరుణాగరిమ నీకు పుష్టిగా, టుష్టిగా లభించి, అనిదంభార్యమైన ఈ విపుల మహర్ణవంవాటి విజయుడవై వచ్చి యశశ్శంక్రితలు పెల్లవిరియగా వెలుగుదువుగాక. రాజాజ్ఞ రక్షింపబడుగాక. రామహృదయం రాగాను రాగములతో రంజింపబడుగాక. వాయు దైవతేయులు నిన్నువేణింతురుగాక. జలవి నిన్నునుగ్రహించుగాక.

కప్పులతో కూనుముంతుడు ముహేంద్రాద్రిని ఎప్పుడు

నీవు వచ్చేవరకూ నిరీక్షిస్తూ ఏకపాదులపై నిలచివుంటాం. ఈ బంధుబంధుల ప్రాణాలు తల్లతం. నీ అనిదూసపాత్రలు అంగదుడు పునరీవితుడైనాడు. కార్యసాధకుడుగా నిన్ను ఎంచుకున్న రవివృత్త రవి వంశ్యుల లక్ష్యం సిద్ధించింది. త్రిపువన కళ్యాణం చేపారించి. అగవర సమ్రాట్టు అశ్వతథోపండుంచి ఉద్ధరించబడ్డాడు. ఏక లక్ష్యంతో విరువక చేసిన జన భరిస్తుందన్న పెద్దల వాక్యానికి విలువ పెరిగింది. నిన్ను కన్న తరిదంబుల జన్మ భస్మమై చిరకీర్తి లాభంతో వృద్ధిపొందింది. దేవతల సుకల్యం నెరవేరింది. మేము నీవాళంకావటంతో వానరలోకా నికి వన్నెవాసి కలిగింది. జయవీర హనుమ, జయ రామభక్త, జయవారి లంఘన ప్రవీణ, జయ భ కమందార, జయ మేరు గంధీర, జయ జయపాద సంహార, జయదీనంధార, జయధీకరాకార, జయనదుశానిహార, జయసుందరా, జయయోగసుందరా, జయకృపామందిరా, హే మహారాయ, హే అంజనేయ, సుస సే నమస్తే నమః! అని స్తుతిస్తుంటే పాపని భల్లూకవరి పాచాలకు సమస్కారంచేసి, “ముక్షవతి! నన్నింత పొగడటం న్యాయంకాదు. మనసుందరం ఏక కార్యాభ్యుండై వచ్చాం. ఎవరివల్ల ఏ కార్యం సాధింపబడినా అది ఉప్పుడి ఫలం. అంతేకాని అది ప్రత్యేకంగా కొనియాడ తగిందికాదు, నా లంఘనానికి ఈ భూమి అగలేదు. కంప సుంతో ప్రంగిపోచుంది. ఈ ముహేంద్ర సగళికరాలు చతుర స్థిరశిలా

సంకటాలు. నానావిధ ద్రుమలచా మూనిరాలు. చాతునిష్ఠుండరాంతాలు. నిష్ఠురాలు. అపి, శతయోజనవిస్తీర్ణ జలరాశి లంఘనంకోసం నా ఉత్సాహ వద్ద పుట్టనానికి తట్టుకోగలవు. మనం అగ్ర ప్రాంతానికి చేరుకుందాం.” అని పల్కి, వివిధ లతావృక్షగుల్మ వృక్షం, సకల మృగనిషేవిత శావ్వలం, నిత్యపుష్ప ఫలద్రువు, నిర్మల సీరపూరం, సింహశార్దూల సందులం, మత్తదీప్తిగజరచేతం, మలయానిలభరితం అయిన శిఖర ప్రదేశానికి క్షిలోకేతులు సేవింపగా చేరి స్వేచ్ఛా విహారం కొంతసేపు చేశాడు. ఆ విహార యాత్రకు మహేంద్రగిరి విశిష్ట శిలోచ్ఛయమై నీడుత్రక్కింది. సింహాభిహత దంతిచందంగా సురిగిపోయింది. బెడలి పారుతున్న మృగాలు, కదలుతున్న వృక్షాలు, ఎగిరిపోయే విహంగాలు, ఎడబాటు పొందిన గంధర్వ చక్షశ్రవో మిథునాలు, చాగే పబాధరాలు, దొరికివడేదాబ్బ, నిట్టూర్చే చీడిగాలులు, అర్చ నిస్సృత ఫణులతో ఆ పర్వతం అవసత పతాకా ధ్వజంలాగా అయిపోయింది. భయద్రాంతులైన తావనపుంగవులు వీడిపోవటంలో, మహారణ్య మధ్యంలో దొంగలచే అర్థం హరించబడిన పాంతుడులాగా దిక్కుమాలి దిక్కుబిడ్డు మంటూండి. ద్వీట్వంహారకుడైన కపి సింహం రంహోట్కిరితచిత్తంతో సముద్రం తరించి లంకలో ప్రవేశించటానికి సుసంహరమతియై దక్షిణాభి ముఖంగా శిఖరాగ్రంపై సమపద స్థాయిలో నిల్చాడు.

(కిష్కింధాచాంచం సంపూర్ణం)

“సర్వ మంత్రశక్తి, సర్వ చేష్టాప్రితి
సర్వరామ్యునిద్రి, సర్వ శుభము
లందఁజేయునట్టి సుందరచాంచము
వ్రాయుమయ్యో హనుమ! భవహరముగ.

శ్రీ హనుమత్పార్వతనమ్

హరలొసంగెనాది కవి సుందరకాండసు నీ మహాత్మ్యమున్
 వారకగ్రోలి పండితులు పాదురులున్ దరియించినారు సు
 సార మహర్షవంబు, మనసావదసా భజియింతునయ్య సా
 మీరి; త్వదంబ్ర యుగ్మము, గమింపగఁజేయర, సుందరంబునున్ -

సుందరుడవీవు, కాండంబు సుందరంబు
 చాళరతి పర్తి సుందరి, దైత్యులంక
 సుందరము, త్వత్ప్ర యత్నము సుందరంబు.
 వ్యాఖ్యసేయు; చూడికవి రహస్యమెల్ల.

నేను నిమి తహాశ్రయముగ నీవు రచించుటఁజేసి లోకముల్
 గావగదావు, పాదురులుగాని, మనీషులుగాని చెడ వ్యా
 ఖ్యానముచేసు, లింకవలదు, నట్టొవరించిన నీదు లీప్ర కో
 పానం దగ్గులై చెదగ నానతి చేసితి, చూడు నిల్చుచూ.

అక్షరజ్ఞాన హుస్టులు, స్వార్థపరులు,
 సంస్కృత ద్వేషులీ రాదు చరితమందు
 నాది కవి దాచినట్టి మహర్షములను
 తెలియఁగారేట, వారిని దేలుపుమింక.

సుందరకాండ

మహేంద్రగిరిపై హనుమంతుడు విహరించుట

అంగద జాంబవంతుడే శ్రద్ధోద ప్రేరణించి హనుమంతుడు కప్పలు నేవించగా మహేంద్రగిరి అధిరోహించాడు. సీతాన్వేషణార్థం లంకనూ, లంకేపట్టి ఒకసారి గురువును లెచ్చుచున్నాడు. మెడనూ, తలనూ నిక్కించి అబోతు రీతి మనోహరుడై, ఎవరికి, ఎక్కడ ఎప్పుడు సావ్యంవాని పనికి కై యత్నించ సంకల్పం చేశాడు. దైహ్యులం వలె, మంచినీటివలె అందంగావున్న పచ్చిక బయళ్ళలో కొంతకాలం విహరించాడు. చక్షుల దెవరినూ, మృగముల అదరిస్తూ, వృక్షశాఖల కదలిస్తూ, పంచాననవ్యాఘ్రాది స్రూరసత్త్వాల చట్టి నేటివోదరిస్తూ, పెచ్చురేగి చెరిమెకంలాగా కొంతనేపు రిరిగాడు. అసితమూ, లోహితమూ, సిరా నీరమూ, ఆపవచ్చ వర్షాలలో పొంపిరిపోతున్న చాచువులచేరనూ, యక్ష కిన్నర సుషర్య నాగసుందరీ పరిష్కరియతతి చేతనూ. హృదయంగ మంబై, మదనాగ సంచార సంకులంగా వున్న మహేంద్రగిరిపై మురుపురోసున్న మద గణేంద్రంలాగా కొంతకాలం సంచరించాడు. సకలవిద్యా ప్రసాదియైన చండకీరజునకూ, సర్వాస్త్ర శస్త్రనిరకరణ పరప్రసాదియైన ఇంద్రునకూ, అపగత బ్రహ్మాస్త్రబంధమనిగా ఆశీర్వ దించిన స్వయంబువునకూ, ద్విపాలకాది సకలదేవతలకూ సవిసయంగా నతులొనరించి ప్రయాణసన్నద్ధుడై చూచుపుదిశకు తిరిగి రంక్రించి మన సారస్మరించి, దక్షిణదిక్కై నీరచి చాచేందుకు మేనుపెంచాడు. ఆ శరీరం పర్వదినాల్లో అంబుచిలాగా అంతకంతకు పొంగి నింగిని చాకింది. రామకార్యార్థం శతయోజన విస్తీర్ణమైన సాగరం లంఘించే శక్తి తనకు ఉన్నదో లేదో ఒకసారి తానే పరీక్షించుకుంటే మంచిదని భావించాడు.

మారుచి విక్రమానికి మహేంద్రగిరి చీవాకుపడుట

ఇదట్టనుంజో పర్వతాన్ని ఘామిలోకి అదిమాడు. చేతులుదాచి వేరొక శివరాన్ని పట్టుకుని ఉర్వీధరాన్ని ఉయ్యేలలాగించాడు. అచల మైన ఆ మహానగం ముహూర్తకాలం కిపింద్రకర పీడితమై ప్రచరిత మైంది. అచలాకుహాలు సుమనోనిచయాలను పర్వతం నిండాదాల్చాయి. ఒక్కసారిగా రారినపూల క్రొత్తావిలుగులుకొని పర్వతాన్ని పరిమళ భరితం చేసింది. వీర్యవంతుడైన హనుమచేత పీడింపబడిన గిరి మఱిన్ని మారంగం కార్చినట్లు జలాన్ని స్రవించింది. వదవద తైలం వడకుతుంటే నుడిరాసుపై కిసవ్యాంజనంపుండే పొరల చాళ్ళు తర తరంగా ముసుగుదీసిన విధంగా కనుపించినై. హనుమంతుని కర పీడనం సహించలేక ధగధగమంటూ మందురూ పొగలు క్రక్కుతున్న అగ్నిలాగా మడిసిలల గుండ్రను తైలం క్రిందికి త్రోసింది. ఇదరం గడగడలాడుతుంటే గహ్వరాల్లో వసించిన పృగాలు వకిచెడి, మఱిజఱి అడలుచూ దిగంతాలకు పారజొచ్చినై. పర్వత సానువుల్లో విహరించే భుజంగకోటి విప్రులమైన వడగలువిప్పి దవానల సదృశమైన విషాన్ని పూతక్కిస్తూ, వెనుకాళ్ళనుదంష్ట్రాహతం చేస్తుంటే ఆ రాళ్ళు నహానవా చిన్మాచిన్నమై పెతీలని పెట్టిపోతునై. విషహరణ నమర్చాలన ఎన్నో మూలికలు ఘంకికూడ ఆ విషశక్తిని హరింపలేకపోయినై. ఆ విషం ఎంత విషమ విషమో!!

పర్వతంబ్రద్దలై, బ్రతుకుబ్రద్దలవుతుండేమో అని భీతితో, పాన పాత్రలు, భక్ష్యలేహ్యలు, పైడిపిళ్ళ మొలదాకులు, హారాలు, కంకణ కేయూరాలు, పుల్నిలారవోద్బటమంజీతాలు, సుమనోహారాలు ఎక్కడి వక్కాడ వదలిపెట్టి, తరళాక్షులు పెదలో హారాలు చిక్కుపక్ష, చీర కుచ్చిళ్ళవారి పాదాలకు అడ్డువడ, పయ్యేదలు గాలికితొలగి యేమం చంద్రునివలె, ముఖాలుగప్ప వెంట పరుగిడగా, కాండికిపల్లె విద్యాభయలు ఆకాశానికి ఉద్గమించారు. సన్నిహిత రమణులతో విహరించే విద్యార్థులం గనలు సురశాత్రవపున్నరుడైన హనుమంతుని చేష్టలకు విస్మితలై బాదు కలాపం నుంచి విస్మృతలై మింటిమంచి కపింద్రుని అనిమిష వాడుం సారకంగా చూడసాగాడు. విద్యార్థరవరమర్చులు విద్యాభోధ వెలయుంగా ద్యోతలంనుంచి ఆ పర్వతం వదుతున్న పాటును చోద్యంగా చూచారు.

సిద్ధవారణాసిరేవాసీకం “శైలాశాపదై అంజనా సుతుడు రామారం, కీశారం అపారమైన సముద్రం అవలీలగా చాటబోతున్నాడు. చూపులు పరించేలాగా చూడండజూ” అంటూ హెచ్చరికలు చేస్తున్న చూటలు విద్యాధర బృందం వీరులమీదగా వింటున్నది. ఆ చూటలు వినగానే విద్యాధర పాళి ప్లవగవతుని వీడించి అద్భుతరసాతి వివరాల్పయ్యింది. కొండలపిండి చేనే చంపి దేహంతోపున్న కటిటంజరుడైన హనుమ మేను విచరించి, రోహంసు నిర్మించి, పర్వాగమాధ్రంవరె దిగ్గజకర చూరవిపాటనంగా దిట్టులిహుడు. భీమమై, ఉద్ధామమై, అసుభూర్విష్ణుశక్తిమై, రోహంసుర నం చితమైన లాంగూలాన్ని గరుడుడు సర్వంవర హేలగా విరిల్పాడు. భీమ బలుడూ, అద్భుత సాహసవంతుడూ అయిన హనుమంతుని, దాసు శ్రేష్ఠుని ఘగ్గువలం ఆయన వీపుపై పై సరేయగృహీత దర్శింకరంవరెతోచిస్తూంది.

హనుమ ఆరాళానికీ లంఘించి కప్పలతో

సెలవు తీసుకొనుట

ఆరాళం నిర్మలమైంది. మలయమాచతం మంత్రాలమనోజ్ఞ సకల సుమ పరిమళభరితమై మంగళప్రదంగా వీవసాగింది. శబుని సంతానం శకునపురస్కృతంగా గడుస రావ్యసిద్ధికి కట్టితీర్చింది. లంకలో రావణాంతఃపుర చరిత్రలో విసిగిచేసాచున్న చేవిరాప్పరొంగనం గుండె లలోని మడుగు కొండలు కూలిపోయినై. పం క్రిములుని రత చళాకం చివర గ్రద్ద వ్రారింది. పర్వతరాజు ప్లవగవీరునిచే పరివీరించినై, దృఢి చెడక మలిమంతుడైన హనుమంతుని పాదరవింపాలు శీర్షంపై ధరించి త్రివిక్రముని పాదం మస్తకంపై చార్చి ఆనర్థ వస్యమైనదని భావించిన జరివక్రవర్తివరె తన్ను భావించుటని చనుచుట్టన సమయంలో బ్రంగమండా డింపిచ్చేవిధంగా ఉన్నతళ క్రి సంపన్నుడైనాడు. తననింత కాలం కాసిందిన దైత్యుని వినాళం చెప్పురిందించున్న సంతోషంతో భూమ్యాకాశాలు కలిసేంతవరమా నీటితో నిండిన నీరథి హనుమద్గడు నానికి తనరోదామ పొంగిపొర్లిపోతూంది. విమానచతురై చేటులు విను వీధినిర్చి జగత్పృష్ఠ్యాది జరుగని అద్భుతకార్యం హనుమంతుడు చేయ

పోతుంటే విస్ఫూరితసయనాలతో, విస్మయచిత్తంతో వీక్షిస్తున్నారు. ఒక్కసారి వాయుజుడు వాయి ముడిపించాడు. పరిమలమంటి వాహువులు స్తంభించి, మిఠాయి, మెన ముడించి, మోరాళ్ళు సగం ముందుకు వంచి వాదాలు రెండూ తోపించి, బడించి, చెవుల స్తుక్కించి, పెదవులు విగించి, కిటివానంలోనికి బంచి, కంటిరెప్పలు ఎగయించి, దూరం తిలకించి, చిర్బిద్రంపై కాళ్ళుదిబ్బించి, చావనదిగించి, తమిలో పురవడించి, బయలచూపుంచి, నిర్భయతమించి, రామచార్యం, రాజాజ్ఞతలంచి, స్వీయ భూక్రమం ఎంచి, పెంపు వహించి దేగబట్టింది ఎగరాదు. గగనానికి ఎగిరిపోతూ కిపి నాయకులచూచి అనుగతసయ్యుడై న హుడు తన మగ రసం పుట్టివడేలాగా, “శ్రీరఘురామ కోవండ నిర్మూక్త శరంలాగాపోయి లక్ష్యమైన లంకలో ప్రవేశిస్తాను. అక్కడ సీతమ్మను అన్వేషిస్తాను. కనవకకపోతే స్వర్ణపాదాలు చేదిస్తాను. అప్పుడుకూడ అమ్మవాడలు తెలియకపోతే రావణుని నా లోకతో తటి రెస్తాను. ఇంక శ్రమ ఎందు కనుటంటే లంకనే క్రవ్వి రెస్తాను. పలాగైనా నా రన్ని వాడ కొని వస్తాను. సుదేహంమాది లమంచానంలో పుండంకి. నాకునెలదిస్తారా?” అంటూ, తన్ను తన రంత్రిగా, భగేంద్రునిగా తలంచుచూ మహావాయు పదానికి ఎగిరిపోయాడు.

హావని గమనదేగ పర్వనం

బట్టించి ఎగసి మహావాయు పతంలో చూచులి పోతుంటే, ఆ మోగానికి ద్రేళ్ళతోకూడ పెళ్ళగిల్లి చెరువెంటవస్తున్న పక్షి భలమచుకరిత పృథ్విలూ దూరంపోతున్న చుట్టాన్ని సాగనంబూనికివచ్చినమంతువుల్లాగా పొడగట్టిస్తే. నేనాకరి సమనరించి పోతున్న నేనల్లాగా మహాబల సుత దేగ భగవంతులై భావహాలు హుడు వెంట పోతున్నై. దండిగ పూచిన పూంతో నిండిన కలుహాలు చెన్నుంటూ కపి దేదండం పర్వతంలాగా ద్రాంతి తర్కించించి. అంజనేయుని క్షవగ రేగానికి కూడ వచ్చిన పృథ్విలూ శక్తి హీనుమై ఇంద్రుని పద్రాహులికి భంజుంటి సముద్రంలో మునిగే పర్వతాల్లాగా గుధాలున అంధోభిరోపి మునిగిపోయిస్తే. దుణుగురు పురుగుం కాంతిలో రాత్రి ప్రకాశించే భాభరంవరె జలభర సన్నిభ తను

దైన హనుమ సకల పుష్ప సంశాసంతో నిగన చతుర్లో ప్రకాశించారు. హనుమంతుని కూడలేక సముద్రంలో పడుతున్న అపసీతాలు ఉదకింపుండే రావువరు మిత్రుణ్ణి సాగనంపి మరిచి మిత్రులగా కనుపించినై. హనుమ దేగానికి లేచిపోయిన చెట్టు ఉరవడి తగ్గి ఉదకిలోపడి మునుగుతుంటే విచ్చిన పోలు లేచి పర సహస్రంగా పరివ్యాప్తి పొందటంతో నీరాకరం చాలా పరివృత సుధావర దింబంలాగా పుండి. నానావర్ణ విరాజిత సూనావృత్తుడైన హనుమ మెరపులతో కూడిన మేడుంవలె పున్నాడు. ఉడు పతంలోపోతూ మామతి చాచిన చాస్తాలు పర్వతంపై నుండి రలలు నిక్కించి పరతెంచుచున్న పంచశిరః పరాధరాలవలె దాసిందినై. క్రిందికిమీదికి దిగుతూ, ఎగురుచుపోతున్న హనుమను “సముద్రాన్ని ఆరాశాన్ని త్రావుతున్నాడా?” అన్నట్లు తోచాడు. కొండల్లో మండే పెను మండలా, మెరపులాగా, పింగళవరంవలె చెరిగే పాపని నేత్రాలు ఏక సమయంలో పుడయించిన దివాకర నిశాకర దిండల్లా పున్నై. ఆరుణ వరంతో ప్రకాశించే హనుమ వదనబింబం, నాసిర, సంజ కేంజాయ సోడుతో నపురు మిగిలే అరుణవీడితి మండలమన్నట్లు బిచ్చినై. చూడలి పోతుపోతూ మార్గంలో లాంగూలం అకించగా ఆరాశంలో అమరవతి ధ్వజంలాగా ఆశ్చర్యం కలిగింది. హనుమ పిడుగులపై వెలిగే తరుణా రుణరాంతి తెరపలు తెరపలుగా కనుపించే శైలం జేగురుచావులాగా పుండి. చెలుగుతున్న పెరికోరలతో, వలయావారంగా పున్న వాలంతో ధీమంతుడైన హనుమంతుడు పరివేషం మధ్య ఛాసించే పచ్చారివందంగా వున్నాడు. ఉత్తర దిశనుంచి దక్షిణానికి ఒత్తుకునిపోయే తోకిచుక్కవలె లాంగూలధారియైన హనుమ లంకవైపు విశృంక వృత్తితో గమించాడు. బడినెల వినరునపోయే రాయివలె వియద ద్వంద్వంలో పోతున్న హనుమ దాహమూలాల్లోనుంచి వస్తున్న వాయువు ద్వని ఉరుములాగా శీషణంగా మొరసింది. నొంగి తెరపునపోతున్న పతంగునివలె పొంగి పోతున్న మామతి నడుమునకు త్రాడు గట్టిన కీర్త్యురాలంలాగా ఉన్నాడు.

అంబుపుల్లో ప్రతిదింబం, అంబరంలో చూపు వెలయంగా పోతున్న అర్థధాగం సిక్కులో మునిగి వాయుజవంతో పోతున్న ఓడవలె వున్నాడు. ఆ మహామూర్తి ఆరాశ పతంలో పోతున్నంత దూరం

ఆ దీను దేగానికి సాగరం ఉన్నాదివలె సంభవితమైంది. వాయువీరసంతో ఉల్లోల కల్లోలమై ఉదతి మిన్ను మ్రింగేలాగా తరంగాలతో విజృంభించగా వాయుసురుడు తన గురువ వేగంచేత కలిగే కరువల చాళుచే తన్నుకుంటూ పోసాగాడు. పావని ప్లవ దేగ సంభవ ద్వాయుధా, జల దారుగ సంచానం ఒక్కటై సముద్రుణ్ణి తరంగ హస్తాలను పట్టి లాగుతుంటే, మీమీ హద్దులు దాటవద్దన్నట్లు హనుమ ఈ చివరనుంచి ఆ చివరకు హద్దు గీస్తున్నట్లు పోతున్నాడు. ఆకసం అంట లేచి విరుగుతున్న సముద్ర తరంగాల పున్నతికీ, మేరు మందర పర్వతాల ఉన్నతికీ, సాదృశ్యం రలపోస్తూ కైసరి ముందుకు పోసాగాడు. పవనజ జవనజ పవనం మున్నటి నీటిని మింటికి ఎగజిమ్ముతుంటే అది నవన ధరాలై శరద్రంలాగా వెలుగ తొచ్చింది. గుడ్డ వొంగిస్తే శరీరికి అవయవాలన్నీ కనిపించినట్లు, అంభస్సులు అంజరం చుంబించే సరికి అంబుజిలోని తిమికిచ్చప రుషసక్ర భుజంగాలు వృష్టంగా గోచరించిస్తే. విహాయన మార్గంలో పీరుడైన పంచముఖుడు పోతుంటే జలచిలోని భుజంగాలు ఖగేంద్రుడేమోయని కళవళపడి స్రుక్తిసాస్మలు పోయిస్తే. పది ఆరుదల వెడల్పూ, ముప్పై ఆరుదల నిడివీకలిగి పావని దేహచ్ఛాయ మేళుంపలె సముద్రంలో పొడకటగా ముందుకు పోసాగాడు. అంజనరహితమైన అంజర మార్గంలో హనుమంతుడు గమిస్తుంటే రెక్కలున్న కొండలాగా గోచరించాడు. హనుమ పోతున్న అంబుజి మార్గంలా ద్రోణీకృతం కాసాగింది. పక్షిలో ఒగవతిలాగా వాయువలె మేళున్ని వాయుపురుగు తూలిస్తూ సర్వావయవ రోచిస్తులు, సిరాసిరర కమాంజిష వర్ణాను గగన ఫలకంమీద చిత్రించగా, మేళుచ్చాదనా జగతదశలవల్ల చంద్రుడులాగా వెలిగిపోతూ సముద్రం దాటుతుంటే దేవ దానవ యక్ష గంధర్వ కిన్నరాదులు పుష్ప వృష్టి కురిశారు. తన అంతేవాని లోకకళ్యాణ దావంతో మింటిపై పోతుంటే రవి ఖరకిరణాలను కీరకిరణాలుగా మార్చి బీవించాడు. రాహు తార్యారం పోతున్న కుమారునకు సమీరుడు శ్రుతకలుగకుండా వీవసాగాడు.

అంబుధి హనుమకు తోడ్పడ యోజించుట

సుపద్యులు బలిబియని పెచ్చారు. కిన్నరులు దాపురే అంటూ స్తోత్రాలు చేశారు. ఓహో అంటూ ముసులు ప్రశంసించారు. విబుధ ప్రకరం నై నై అంది. యజ్ఞులు మేలుమేలన్నారు. జగదాశ్వర్యానంద కరంగా మింటిపై పోతున్న చాచటిరమేరువైన హనుమంతుని సముద్రుడు చూచి “ఈ తరువంలో ఈ హరిశ్రేష్ఠునకు ఏవిధంగా సహాయం చేసి ఇల్లెక్కులపై నాకున్న అభిమానం తెలిపారె” అని ఆలోచించాడు. “నగర భూపతివల్ల పోకిరికన్నాను. ఈతరు ఆవేశంలో పుట్టిన రఘురాముని దూతగా పోతున్నాడు. మార్గంలో మిక్కిలి శ్రమ పొందకుండా చేయాలి. ఏంటేనే దాగుంటుంది?” అని తర్కించాడు. “నా వృద్ధికి హేతువైన వంశంలో జన్మించిన పురుషోత్తముని అడ్డాను వర్తియై పోతున్న ఇతనికి మేలుచేయకపోతే లోకం నన్ను చీకొట్టుతుంది. కృతఘ్నుడనవురాను. ప్రయోజన మర్థ్యంలో కొంత బడలిక తీర్చుకుంటే మీది పని సుకరం అవుతుంది. అందుకు రగిన అవకాశం కల్పించాలి” అని నిర్ణయించాడు. ముగ్ధా రకాలం యోజించాడు. తటుకున స్ఫురణ వచ్చింది. సంతోషం పెల్లబిడింది.

మైనారునితో సముద్రుడు ముచ్చటించుట

“పూజ్యుడా! ఘోరజ్వలనాదా! నేనొక విషయం నీకు చెప్పదలచాను. ఉపయుక్తది జేయం కలిగిస్తుంది. నాకు పూజ్యులైన వారు నీహ పూజ్యులేకదా. అవోహవనవాసులైన దానపులు సుర్వలోకం ప్రదేశించకుండా ఆయనభీకరారు పరిమాకృతిగావేల్పురేమి నీస్మనలోనిల్పాడు. పరంగంవల నీవు నలుదెసలుపర్యటించగలవు. ఇప్పుడు నగరవంశంలో జన్మించిన గాముని కార్యంకోసం భీషణులైన హనురు అంబరం ఒరిసి పోతున్నాడు. నెయ్యంతో తియ్యదనంచేర్చి నీవిప్పుడు సాచివ్యం నలుప వలసివుంది. చేయవలసిన పని సమయంలో చేయకుండావుంటే నజ్జను తైనవారు కోపించి కూక అని నిందిస్తారు. ఆ అవదాదు రాకుండా, చెసిన పని లొకం హరించేట్లుగా చేయదలచాను. అందుకోసం నీవు నీ ధర్మం గుర్తించి నాలోనుంచి లేచి వెలుసరికిరా. మారుతాత్మజుడు మనకు అతిథి, పూజ్యుడూ. నీవు అతనికి ఎదురుగాపోయి బడలికతీరేదాకా నీ

శరంపై ఆకట్టి ధరించు. విక్రాంతినందినపిమ్మట సులభంగా శేషమారం
దాటగలదు. ఇది రామచంద్రుని ఉత్తమశీలతకూ, భర్తృవియోగంతో
సరితపిస్తున్న సీతకూ, లంకా ప్రవేశంకోసం పయనించే కపిశ్వరుని
గురుశ్రమకూ సంబంధించిందిగా నీవు భావించి లోపలినుంచి బయటికిరా.
వచ్చి నేను చెప్పినట్లు హనుమ నేదనీరేవరకూ ఆకట్టి నేలించు” అని
చెప్పాడు. “నీకు కుళం కలుగుగాక” అని వీడించాడు. పరమోదకార
బుద్ధితో ఆశ్రయం యిచ్చిన అంబుధి పల్కులకు మైనారుడు హర్షోర్పుల్ల
మనస్కుడై అపసౌదనపూర్వకంగా అంగీకరించాడు.

మైనారుడు హనుమంతుని తెమరు పచ్చుట

పయనించి పలుకులకు హర్షించిన పర్వతశ్రేణుడు ఆరాధాన్ని చీల్చు
కుని వచ్చే రవి దింబంలాగా జలాన్ని తెండు పాటులుగా చీల్చుచూ,
నాగ కిన్నర విద్యాధరాదులతో కూడిన కూటములొక్కగా అసితవర్ణమైన
అద్రాన్ని సువర్ణరాంతులతో ముంచెత్తుచూ రిప్పున విడువీడిరి ఎగిరాడు.
శతకూర్మోదయ రోచిఃపటం సరాళంగా మార్కసిద్ధ్యంలో నిలిచిన గుహీ
ధరాన్ని చూచుతి చూచాడు. “ఓహో! ఇంతకు పూర్వంరేని ఈ పర్వ
తం ఇప్పుడు ఎక్కడనుంచి వచ్చింది? ఎందుకు వచ్చింది? నారార్యం
నిచ్చుం చేసే తలంపుతో ఇది వచ్చి పుండవచ్చు. ఓనికీ నాశక్తి లక్షు
వుగా తెలిపి చాటిపోతాను” అని దింతించి, వేగం మోచింది, శక్తిని
పెంచి ఎదురుగా నిర్మిస పర్వరాన్ని తలతో ఢికిచుని తారాడు. అపిడుగు
పాటు వంటి తాకునకు అదరిపడి, దిమ్మెరపోయి గారి చాకునకు చుట్టు
లాగా పర్వతం సోరిపోయింది. వెంటనే నిలువరించుకుని, దైర్యంపుంజ
కొని మానవాచారంతో స్వీయశిఖరాగ్రంపై నిర్మి మైనారుడు “అహో!
అంజనేయా! నీ జవనర్తాలు నాకు పరమాశ్చర్యం కలిగించాయి. నన్ను
ఢీకొట్టి సజీవంగా పుండటం నీకే సాధ్యమైంది. నీ పోతున్నార్యం నిర్మి
చ్చుంగా నెరవేరుచుంది. నీకు లంకా ప్రవేశం సుకర్తవ్యపుటుంది.
రామసంచారులైన రాత్రించదుల గుండెల్లో గాలంగా నీ అన్వేషణ ముగు
స్తుంది. రామపత్నీ కేచుమూ, రావనరాజు పరాక్రమం తెలుసుకుని
సిగపూపు వాడకుండా తిరిగివస్తావు. నీ సాహసం నాకు మెచ్చువచ్చింది.

మేలుచేసే వారికి మేలుచేయటం సనాతన ధర్మం. సాగరుడు సగర చక్రవర్తిచే పరివర్తితావుడైనందున, నీవా వంశశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరామ చంద్రుని కార్యార్థం పోతుండటం చూచి, నీకు సాయపడి బహు కృతుడు కాదలచినన్ను పిరిచి “నగళేఖరా! మింటివంక చూడు. ఆ పోతున్నవాడు రామకార్య ధురంధరుడైన హనుమంతుడు. నూరాడుదల దూరం ఒక్కబిగిని దాటటం కష్టం. నీవు అశుభంగా పోయి, నీ ఖేరావనిలో బడలికతీరేవరకూ అవకాశం కల్పించు. అతడు విశ్రాంతి అనంతరం కదమథాగం వచకొనకి హాయిగా పోరాడు. జగత్కల్యాణ కారకమైన కార్యంలో మనం మనశక్తికొలది తోడ్పడుదాం” అని ప్రేమతో చెప్పాడు. నేను నీకు విశ్రాంతికొలది వచ్చాడు. విమృశారిగా రాలేదు. నీకిష్టమైనంత కాలం నా ఖేరంపై విశ్రమించి, రియ్యని కంద మూలాలులిని నేదలీరిన పిమ్మట నీవు యదేచ్ఛంగా పోవచ్చును. ఎరుగని వారిని ఆదరిస్తేనే లోకం ఎంతో మెచ్చుకుంటుంది. ఇక నీవంటి త్రిలోకపూజ్యుణ్ణి నేమిస్తే చెప్పేదేముంది? నీవు నాకు అతిథివి. అనందంగా నా ఆతిథేయాన్ని అందుకో. ధర్మవిదులకూ, ధర్మజ్ఞులకు లకూ సామాన్యుడు అతిథిగా వచ్చినప్పుడే పరమ పూజార్హుడవుతాడు. ఈనాటికి శివుడవూ, బంధుడవూ అతిథిగావస్తే గృహస్థునకు అంత కంటే కావలసిందేముంది? నిన్నర్నిస్తే నాకు మేలు కూర్చిన నీ రంక్రిని అర్పించినదే అవుతుంది! నా ప్రార్థన మన్నించి తక్షణాలం విశ్రాంతి తీసుకో. సాగరుడూ, నేనూ ప్రత్యుపకారబుద్ధితో సరిపే ఈ అర్చన నీవాదరించక తప్పదు. మనంపైగా బంధువులంగదా. ఆ సంగతి వివరిస్తాను. ఆలకించు.

మైనారుడు తన పూర్వచరిత్ర హనుమకు తెలుపుట

పూర్వం కృతయుగంలో పర్వతాలన్నీ పడెలా కలిగి వుండేవి. అవి వైశతేయ దేగాన్ని కలిగి స్వేచ్ఛావిహారం చేస్తుండేవి. విను వీధుల్లో విచ్చలవిడిగా తిరుగుతుంటే మునులూ, దేవతలూ, భూతకోటి తమపై పడుతూనే భయంతో ఇంద్రుడికి తమబాధ విన్నవించుకోగా, ఆయన ప్రచండకోపంతో గిరుల పడెలన్నీ పరుసగా నరుక సాగాడు.

నేను తప్పించుకోలేక తటపటాయస్తుంటే, నీ తండ్రి ఇంట్రిని వచ్చానికి అందకుండా అతివేగంతో నన్ను నెట్టుకుని వచ్చి ఈ అంబులిలో పడచేశాడు. తనకర్థం ఎచ్చి నన్ను కాపాడిన నీ తండ్రిని “ఈ విధంగా ఎంచుకు చేశా”వని అగ్రహంతో అడిగాడు. అప్పుడు నీ జనకుడు నన్ను కాపాడే చి తంతో “ఇంచుకొక కారణం వుంది. పారాశవసురై న అసురులు మోడిమోడికి మనపై దండెత్తి రాకుండా అంబునిలిలోని ఆ మూరం ఈతనిచే మూయవడుతుంది. మనకు రక్షణగా వుంటాడు. అందుకోసం ఈ పనిచేశాడు. అత్యంతమైతే కార్యధంగం కలుగుతుందని ముందుచేసి పిచ్చట నీకు తెలుపుదామనుకున్నాను.” అని చెప్ప గనే వట్రి కాంతించి నన్ను వదిలేశాడు. ఆ కారణంగా నేను నీ జన కునిచే కాపాడబడ్డాను. మన దాంధవ్యం ఏమిటో తెలుసుకున్నావు కదా. నా మైత్రి సంధించింది, నా ఇచ్చే సహాయం స్వీకరించి, నా విజ్ఞాపన పాలించి అతిత్యం గ్రహించు. నన్నూ, సాగరుజ్జీ పరిరుష్ట చిత్తులుగా నలుపు. నీవు సుయ్యు పొందు. నిన్నర్థిస్తున్నాను. నా అభ్యర్థన వ్యర్థం చేయవద్దు. నిన్ను చూడటంతో ఎంతో సంతోషం కలిగింది. మోడి మోడికి నీవు రావు. మేమూ సత్కరించలేం” అంటూ మిక్కిలి విన యంతో “మనోజవం, మారుతయత్య వేగం, జితేంద్రియం, బుద్ధిమతం, వరిష్టం, శ్రీరామ దూతం, శిరసానమామి.” అని నిల్పాడు.

మైనాకుని వినయ బాషదాంతు మారుతి మిక్కిలి సంతోషించాడు. ప్రీతిపూర్వకంగా చూస్తూ “నగరాజా! నీవు చెప్పిన విషయంవిన్నాను. మీ హృదయాలను అర్థంచేసుకున్నాను. అన్ని సహాయాలు నేను అందు కున్నదే తృప్తిపడ్డాను. నేను మా వాళ్ళతో దారి మధ్యలో ఆగనని చెప్పివచ్చి ఆగటం ధర్మంరాదు. నన్ను కార్యం, కాలం నెండా తొందరచేస్తున్నై. ఆగలేదని ఏమీ మీరు అనుకోవద్దు. మారు ప్రభు విచ్చిన కాలం ఎప్పుడో చాటిపోయింది. నా రాకకోసం మా వాళ్ళురా ఏకపాదురై ఎదురుచూస్తుంటారు. నేను వాళ్ళతో చెప్పిన గడువుకు ముందే రావాలని నా సంకల్పం. ఇన్ని బలవత్తర హేతువులచే ఆగ కుండా పోవలసివస్తున్నది. అన్యధా బాధించవద్దు. మీ ఆదరణ పూర్వక వాక్కులచే ఆయాసం ఎప్పుడో తీరిపోయింది. ఇక నాకు పెంపు.”

అంటూ తన పాణిపల్లవంతో శైలరాజును స్పృశించి, వేగంహెచ్చించి, ఊర్ధ్వనికి ఎగిరి మైనాకుని ప్రేషతో వీక్షించి, మిగిలిన దూరాన్ని గమిస్తున్నాడు. అనితర సాధ్యమైన అంబుచి తరణం కోసం అంబుచటంతో హనుమ ప్రథమ విజయం సాధించాడు. శ్రమనివారణార్థం జలచి కల్పించిన అవకాశాన్ని ఆదరించి అగకుండా ప్రయాణించటంతో ద్విరీయ విజయాన్ని ద్విగుణీకృతంగా సాధించాడు. ఆ కార్యదీక్షకు అనుగుణంగా ఆనందించాడు. అనురేంద్రుడు రామదూతపట్ల చూపిన సౌహృద్ధానికి, ఆస్వాదనరూప హర్షంపొంది “మైనాకా! నీవు చేసినదానికి నేను చాలా తృప్తిపడ్డాను. విహితంతోనైనా హనుమ గమనాన్ని నిరోధించాలని సంకల్పించి సాగరునకు ప్రబోధం కల్పించాను. అతడు నిష్క్రూరకార్యసాధకుడుగా నిలిపాడు. నీవు గృహస్థ ధర్మం కొడువ లేకుండా నెరవేర్చావు. హనుమ పరీక్షలో నెగ్గాడు. నీవీతి నావల్ల కలిగే ప్రమాదానికి భయపడవద్దు. నీకు నేర్చు ప్రసాదించాను. ఇక నీవు అనిమరాసుసారం సంచరించు. “నూరానుడల దూరం ఏకవాణిగా ఎలా హనుమ దాటుతాడా?” అని సంశయించే మారు నీవు కల్పించిన ముహూర్తరాల విరామం శతగుణీతంగా ప్రయోజనం పొందింది. నీ జన్మచరిత్ర మైంది” అని పల్కగానే హిరణ్యనాభుడు పునర్జీవితై నట్లుగా చిహ్నభావించుకుని, మహాత్ములపట్ల చేసిన నేప అల్పమైనా అత్యధికంగా ఫలమిస్తుందన్న పెద్దల పలుకులు తనపట్ల ప్రత్యక్షంగా ఋణవైసందుకు మోదం పొందుతూ, స్వసానం చేయకున్నాడు. నిరాలంబ మార్గంలో హనుమ నిరాటంకంగా పోతున్నాడు.

హనుమ గమనాన్ని సురస అడ్డగించుట

హనుమంతుడు చేసిన అద్భుతమైన రెండు పనులకూ మురిసి పోయిన మనులూ, సురలూ నాగమాత సురసను రప్పించారు. “అమ్మా! నీవు మహాశక్తి సంపన్నురాలవు. హనుమ రామకార్యార్థం లంఠికు పోతున్నాడు. మేం ఆతని శక్తిని, దీక్షను పరీక్షించాం. అతడు అనుమానలేకుండా మిగులకుండా నెగ్గాడు. ప్రదేహించేది లంకి. రాత్రించదు లంతా కామరూపులు. బలసర్వ సంపన్నులు. రావణరక్షితమైనలంకలో

పోతుటిగకూడా చొరపడలేదు. ఈ మహారాయుడు ఏ విధంగా అక్కడ అన్నేషస్తాడో, వాళ్ళకు చిక్కకుండా వస్తాడో, యనే నందేహం సుమర్చి దాచిస్తుంది. నీ వాతని నిరోధించాలి. నీ నిరోధంతో ఆతని మేవా, సమయస్ఫూర్తి మాకు తెలియాలి. నీవు చేసేదే చివరి ఘోష. ఇందులో నెగ్గితే ఇక మా సంకల్పం నిర్విఘ్నంగా చివరంట సాగుతుంది. వై సతేయవాయుజవాలను మించిపోతున్న మనోజవుణ్ణి, మారుతిని ముగ్ధా రైరాలం దానవిగా దారిలో అడ్డగించు. పెనుకోరలతో, మండినీ మండినీ కలిపే నోటితో, ఎర్రని మిక్కిగ్రుద్లతో, భీకరంగా ఎదురునిలుచో. నిన్ను బుద్ధితో దాడురాడో, బలంతో దాడురాడో మేం చూస్తాం" అని కోరాడు. అందుకు నాగమార అంగీకరించింది. వెంటనే రామ విద్యా శక్తితో దుర్విరీక్ష్యంగా, దుస్సహంగావుండే రాక్షసిరూపం ధరించి, వారికిలోంది పైకివచ్చిన చందంగా వచ్చి, సీతపైపాదాలుపెట్టి హనుమ మూర్ధానికి అతీతంగా శరీరం పెంచి అవరోధిస్తూ, "ఓ కోటి! ఎక్కడకు పోయావు? ఎదుర నిల్చింది ఎవరో ఎరుగుదువా? దేవతలు నాకు నిన్ను ఆహారంగా విధించారు. అందుచేత నీవు నన్ను అతిక్రమించిపోలేవు. కాలహరణం కాకుండా నీయంత నీచే నా నోటిలోపడు. మాటలతోనూ, పుర్యాదలతోనూ నాకు పనిలేదు. వంచనతో తప్పించుకోటం నిన్ను నీవే వంచించుకోటం అవుతుంది. ఉన్న సంగతి చెప్పాను. అసత్యం అనుకుంటే అది నీ దోషమే కాని నా దోషం కాదు. ఆగు. అడిగిన మాటకు సమాధానంచెప్పి అరుగు ముందుకుసాగు." అని సురస ప్రళయ భీకరంగా శరీరించి. ఆ మాటలు దూరంనుంచే విని హనుమ రెండు చేతులు జోడించి నడుస్తూరించి "దేవీ! నీవు చెప్పింది విన్నాను. సీకోరిక నెరవేరుస్తాను. అది ఇప్పుడుకాదు. నేను శ్రీరామచంద్రుని దూతగా, సుగ్రీవుని పుంత్రిగా, వానరుల మిత్రుణ్ణిగా రావణ పాలితమైన లంకకు పోతున్నాను. ఆ రాక్షసరాజు విర్యాజంగా మా రామచంద్రుని భార్యను అనుహరించుకొనిపోయి లంకలో ఉన్నాడు. ఆమె క్షేమంగా ఉన్నదో లేదో తెలుసుకుని మా ప్రభువులకు తెలిపాలి. దయతో నాకు దారి ఇవ్వ. ఈ సర్వధరామండలం ఇచ్చేకుల పశవ ర్తినీ కనుక, నీవు వారి రాజ్యంలో పున్నావు కనుక వారి మేలు కోరటం నీకు ధర్మం. అందుకు

అలస్యం చేయకుండా దారి లొంగటం, నన్ను క్షేమంగా పంపటం నీవిధి. కాదంటే క్షేమచార్త తెలిపి వచ్చి నాయంతట నేనే నీ నోటిలో పెడతా" నంటూ చేగం కొంచెం తగ్గించాడు. హనుమ అన్న మాటలకు ప్రత్యుత్తరంగా సురస, "కోతివేనా తెలివికలవాడివే. నాకిప్పుడు ఆకలి వేస్తుంటే ఎప్పుడో నీవు వచ్చి తీసుస్తావా? అందాకా నన్ను ఆకలితో చావుచుంటావా? నాచట్ల నీ యుక్తి ప్రసంగాలు పనిచేయవని ముందే చెప్పాను. అలసించక, నోరు తెరుస్తున్నాను. అందులో పడిపో." అని అన్నది.

"ఏమమ్మా! ఇంత కఠినంగా మాట్లాడుతున్నావు? సర్వ లోక హితమైన కార్యం నీకు అహితంగా కనుపించిందా? అంత ఆకలి వేస్తున్నదా? అయితే ముందు నీకోరిక తీర్చే పోతాను. నన్ను చూచావుగదా? మ్రింగగలవా? మ్రింగగలిగితే నోరు తెరువు. అందులోపడి పోతాను." అన్నాడు. "బుద్ధిపంతుడవేకాక చురుక్కొర భాషబుడవు కూడానా? నిన్ను మ్రింగే నోరు నా పేదని హేళన చేస్తున్నావా? నా నోట్లో పడిపోతావా? నోటిలోపడ్డ తర్వాత పోవటం ఎక్కడికో నేనూ చూస్తా"నంటూ, సురస హనుమ పేదనిన చేహంకంటే అచికాకికంగా నోరు తెరచింది. "అలా పడిపోతావో, అలా పడిపో" అంటూ గర్జించింది. హనుమ గమనాన్ని పూర్తిగా స్తంభించి, లిప్తకాలం సురస కంటికి అగోచరుడైనాడు.

మారుతి సురస నోరుచొచ్చి వెదలి వచ్చుట

"అమ్మా! నీ కోరిక తీర్చాను. నీ నోటపడి పోతున్నాను. నాపై దయవుంచు. దేవతలు నీ కిచ్చిన వరం చెల్లింది. నానమస్తారం గ్రహించు. నేనుడల్లానంగా సీతమ్మను వెదుకపోతున్నాను. ఈసంఘటన అవమానంగా నీవు భావించక కుటంగాదింతు" అంటూ హనుమ అగ్రకుండా ముందుకు పోతున్నాడు. సురస ఆశ్చర్యంతో ఆ మాటలు విన్నది. "తెరచిన నోరు తెరచినట్లే వుంది. అడ్డగించబడిన హనుమ నిర్మూలధంగా పోతున్నాడు. నా నోటిలో ప్రవేశించిందీ, నిర్గమించిందీ తెలియనంత చేగంగా అణుచూడంలో కార్యం సాధించాడు. సెడాస్." అని చెప్పుకుంటూ తన సహజరూపాన్ని తరించింది. రాహువదనగ్రస్తుడై వెలువడిన

చంద్రుడులాగా వెలిగిపోతున్న కపిటలాలంబుణ్ణి గాంచి “నాయనా ! హనుమా ! యదానాభ్యంగాపో. నీవు తలంచిన విషయన్నీ సిద్ధిచున్నై. రామువర్నిని మళ్ళీ రాముణ్ణి చేర్చు. నేను వచ్చిన పని నెరవేరింది. నీకు శుభం కలుగుతుంది” అని వీవిస్తూ అంతర్ధానం పొందింది. దేవతలు హనుమంతుని తృప్తీయ విజయంచూచి, అన్నివిధాలా అరుతె స రాసు చూతను అభినందించారు. శంకరాహితంగా లంకా ప్రదేశం చేసి, రాక్షస మాయల్లోపడకుండా రామవర్ని క్షేమవార్తతో మరలిరాగలదని విశ్వసించారు. మహాశక్తి సంపదగల నాగమాతను అనాయాసంగా నిగ్రహించిన హనుమ, దొంతరగానున్న మేఘచుండలాలూ, పరచిపారే పక్షులూ, సంగీతకళా రహస్యావాయులూ, ఐరావతం, సింహ శరభశార్థుల గజాధిరాహులై నంచరించేవారూ, విమానచరులైనవారూ, పిడుగుల చేతా, వజ్రంచేతా పుట్టిన శిఖిభాముచయలూ, నాకంపోయే కృత పుణ్య పురుషులూ, హవ్యం కొనిపోతున్న అగ్నిచేపుడూ, చంద్ర సూర్య గ్రహరాకలూ, దేవముని ప్రకాండులూ, సతశ్చరులైన నాగ యక్ష విఘ్నేశు కిన్నరాదులూ, దిక్పతులూ, యదేచ్ఛంగా తిరిగే నిరాలంబ పక్షులలో గరుత్మంతుని విధంగా పక్షులు కలిసే పర్వతంబరే హేలగా, రీలగా, గమించినంతమేర కాంతులు కర్పిస్తూ పోతున్నారు.

మరు త్తనయుడు మాయావియైన సింహికను చంపుట

అంబుచిని నీడ ఆక్రమించుకొనగా ఆరాళంపై పోతున్న మహా కపిని సింహిక అనే దానవి చూచింది. “అద్భుత ! ఎంత కాలానికి కడుపు నింకించే ప్రాణి కనబడింది. ఎన్ని జీవులుతీన్నా ఆకలి తీరలేదు. ఈనాడు తృప్తిగా భుజిస్తాను. నా తిద్దాదా నివారణార్థం ఈ మహా రాయుణ్ణి విడి ప్రేరేపించి పంపింది. కాకపోతే ఈ ప్రదేశానికి ఎందుకు వస్తాడు ? అనన్తజ్ఞనస్మ ప్రభృతి ఇంతటి భీకరాకారం దృగ్గోచరం కాలేదు. జాగుచేస్తే చాటిపోతా”దని నీటిపై పడుతున్న హనుమ నీడను నిగ్రహించింది. “గాంధాటంలో పోయే ఓడలాగా సాగుతున్న నా గమనం అనిముఖంగాపోతున్న చందంగా కుంటుపడుచుంది. ఎక్కడా ఏమీ ఆటంకిం కనుపించటంలేదే ? వారణం ఏమైవుంటుంది”దని నాలుగు

పైపులా, మీదా క్రిందా పరీక్షగా చూచారు. అంబులిలో ప్రతి బిందిస్తున్న తన నీడను ఘోర రాక్షసి మ్రొంగటం గోచరించింది. “ఓహో! సుగ్రీవుడు ప్రత్యేకంగా పిలిచి నాకు చెప్పిన వాయా గ్రహి ఇదే రావచ్చు. సందేహంలేదు. నా నీడను నిగ్రహిస్తే గమన చేగం కుంతితమై సముద్రంలో కూలగానే ఆహారించాలని ఆ సుర సంకల్పం రాబోలు. ఇట్టి దుష్ట శక్తులు లోకంలో పుండరాదు. దీనిని యమాలయం చేస్తున్నాను.” అని పయోధరంలాగా, పర్వతంలాగా శరీరం పెంచాడు. ఆతని విజృంభణాన్ని అరికట్టటానికి పాఠాశ్రమహుకు ప్రతిమైన తన నోడు విచ్చి, నీడను వదలి హుటహుటికే అడ్డం నిల్చింది. తరీక్షణం మర్క విడుదలైన మారుతి అంబరచుంది వాయాన్ని అంగుష్ఠ మాత్ర ప్రమాణంగా కుంచింది సింహిక నోటిలో చొరబడ్డాడు. కిపి పీచుని కార్యవిఘ్నం ఈ విధంగా కలుగుతుందని తెలియని దేవతలంతా హాహాకారాలు చేశారు. “అయ్యో! హనుమంతుడు రాహుగ్రస్త రాకా సుభాకరుడైనాడే. ఇక రావలసిన కార్యంగతి ఏమికావాలి? రావడాను మతి లేకుండా లంకలో ప్రవేశించటం మనకే సాధ్యంకాదే? ఈ మహా భాగుడు చేయగలడనుకుంటే ఈ రక్కసి వాతపడ్డాడే? కర్తవ్యం ఏమి? టని కలతపడసాగాడు. ఇంతలో సింహికగర్భం చొచ్చిన వాయుసూనుడు వాడి గోళ్ళతో ప్రేపులువ్రచ్చి వెలికిలాగి కంద్రం చేరుకుని వెలికి లంఘించి ఉప్పరానికి ఎగిరిపోయాడు. పూర్వకాయంతో మింటిపై పోతున్న హనుమంతుని మహద్బలు, దేవతలు మేలుమేలని చ్లాపించారు. నిత నఖ భల్లరీర్ణమైన సింహిక నిమేష మాత్రంలో ప్రాణాలుపిడి సముద్రంలో పర్వరాకారంతో పడి మునిగిపోయింది. “వానరలోక నాయకా! మహాకపి! నీవు చేసిన పని అన్యదురాసదం. ఇక స్వేచ్ఛగా సంకల్పించిన కార్యం సాధించి అజరామరమైన కీర్తిని సంపాదించు. ధైర్యం, సాహసం, దాక్షిణ్యం, సమృద్ధి, నిష్ఠురబీజ సేవరె ఎవరికి పుంటాయో వారు కార్యసిద్ధికలవాడయి తీరురాదు. నీకు నీరా క్షేమదార్త శ్రమలేకుండా లభించు నాకి.”

హనుమంతుడు లంకాతీరం చూచుట

అంటూ దీవిస్తున్న భద్రుల మాటలు అరికిస్తూ, అహారం కోసం క్రిందికి దిగుతున్న చరంగపుంగవునిలాగా అవతరణంచేస్తూ, మనోహర వృక్షగుంపులచా సుంకితమైన తీరప్రాంతాన్ని దర్శించాడు. ఆ ప్రదేశం చిత్రచిత్రవర్ణాలతో, బహుధంగులతో, పూర్వపూర్వ పూర్వ సుందరంగా పున్న వనాలతో వెల్లివిరిస్తుంది. తదంత వీచంలో మలయాద్రి, చందన వృక్షసమూహిస్తూ బంధురగంధ పరిపుష్పమై, హాయికొలిపే వాయుపుసు ప్రసారంచేస్తూ అతిథుల తృప్తిరచే గృహస్థువలె పాంథులకు సుఖం పంపిచూచింది. గమ్యస్థానం సమీపిస్తుంది. హనుమ చేరవలసిన తీరం చేరువయింది. చేయవలసిన కార్యం చెడకుండా యోజించవలసిన అవసరం వుంది. ఈ సుహృదాయంతోనూ, ఈ జవంతోనూ లంకలో ప్రవేశిస్తే, రాక్షసులచా వీరులై కొందరూ, ఆశ్చర్యంతో కొందరూ, ఆగ్రహంతో కొందరూ అవరోధం కల్పించవచ్చు. దానితో రాలహరణంతోపాటు కార్యధంగం కలుగుతుంది." అని ఆలోచించి వాడుగుడు బలచక్రవర్తిని పాతాళానికి పంపిన పిశుటకు యథాభావం తాల్చినట్లు, అక్కజ్ఞులు పీతమోహాదై ఇంద్రియశక్తిని రుంచించినట్లు దేహాన్ని సంగ్రహించి సహజరూపాన్ని చరిగ్రహించాడు. త్రికూటమైన మలయ పర్వతంలో వికసిత బహువర్ణ పుష్ప సమూహలవాడితా స్రుదే శాన్ని లక్షించి, తన శరీర కాంతిని, ఆకార ప్రమాదాన్ని సరిచూచి అక్కడ క్రిందికి దూరారు. పూలపై వ్రాలిన నీరాకోకవిలుకలు గురుతు కందనట్లు, హనుమ క్రమంగా ఆ లోటలవాటున గిరిశిఖరం చేరుతున్నారు. అపారమైన పారావారం అగటండా సురశీత స్థానంలో అవతరించి గిరి శిఖరం చేరటం ఒక ఎత్తు. అటుగడుగునా సుసంజన్మమైన రాక్షసాసీరం రక్షిస్తున్న లంకా నగరంలో నిగూఢంగా అన్వేషించటం ఒక ఎత్తు. రాక్షస త్రీలే రాక, సుర, సుర, కిన్నెర, నాగ, గంధర్వాది కాలరెండలో నిండి యున్నారు. వారిలో అడరిచితురైన పీతసు గురుతించటం అనే ఎత్తు చేయటానికి త్రాసుకు రాపు లేక పోవటంతో, దాని విలువ తెలియ కుండా మిగిలి పోయింది.

హనుమ లంక వెలుపలి పూదోటలలో విహరించుట

శిఖరాగ్రం చేరిన కపి శేఖరుడు లంకా పట్టణ సౌందర్యాన్ని మిక్కిలి పరిశీలనతో పరికించాడు. శత్రుప్రవేశ దురభయైన వీధిపం రావటంచేత, ఆరోగ్యంకోసం, అందంకోసం, హాయికోసం చతుర్విధం ఎంతో దూరం ఎన్నో పుష్ప వనాలు పెంచబడినై. అప్రదేశం, అవారా వరణం లంకా జహికనుభవోగాలకు అటవీగాపుంది. ఆవనాలు మర్త్య లోకవనాలకంటే ఎంతో మనోహరంగావున్నై. గోగులు, దేవదారుపులు, అమినెలు, చిరునిమ్మలు, మల్లెలు, లేగులు, అరంటులు, గన్నెరులు, ప్రేంకణాలు, మొగళ్ళు, పూచి, కాచి, మొగ తొడిగి, అరవిచ్చి, పంకి, పరించిన ప్రేగుతో కొమ్మలు నేలకాకగా పేంగి, అతిథి పూజ చేస్తున్న గృహస్థుల్లాగా వున్న వృషలు, చాతురాంతుల్లో ప్రకాశిస్తూ, జల జల పారే సెలయేళ్ళతో హృదయాన్ని ఆహరించే చిన్నచిన్న పర్వతాలూ, నేత్రోత్సవం గావించుతుండగా కొంతసేపు విక్రాంతి పొందాడు. చిరు గారికి చెట్ల నుంచి రాలుతున్న పూలు పరిపూర్ణభరితంగా పైబడి హనుమ పుష్పమయుడుగా కనుపించాడు. నూరాచుడల జపితరించినాలనటగాని, నిట్టూర్పుగాని పొందని కపివీరుడు “వేయి అడుదలై నా నాకేమి తెక్కా?” అని తలపోస్తూ, మంజుల మలయ పవన ప్రసాదిత శైత్య నులం అనుభవిస్తూ, అంచలు, లేళ్ళ, కలువలు, తామరలు, నీటి కోళ్ళు, నెమిళ్ళు, గున్న ఎరుగులు కూడిమాడి ప్రకృతి సౌందర్యం ఒకక పోస్తున్న సరస్సులను వీక్షించాడు. సీతను మ్రుచ్చిలించి తెచ్చిన కారణంగా, తత్సంబంధులు రాకుండా ముందు జాగ్రత్త కొరకు నియమించిన దైత్యులు విచ్చు కిత్తులతో, వ్యక్తి వ్యక్తిని పరిశోధిస్తూ, బ్రష్టిస్తూ, సంచరించటంతో సమ్మర్దంగా వున్న పీఠులూ, హేమప్రాకారవృత్తమై అద్రగ్రహమండలాల ఒరుస్తున్న హర్యాలు, ఐంగారు తీగలతో వింత వింత పనితనంతో, తీర్చిదిద్దిన తోరణాలూ, సమయోచిత కాద్యావసర త్వరమానంచాలనుచైన పరిచారికా పరిచారక సహస్రంతో సందడించే రాజ, రాణీప్రాసాదాలూ పంక్తికంతుని బలశాసన విభవసామర్థ్యక క్తులకు ప్రతిబింబితై ప్రకాశించగా, మలయ భూధర సవిధలో విశ్మలకర్మ బుద్ధి వైశద్యంతో నిర్మించబడిన లంకా నగరంచూచి, హనుమ “నిస్తు

ల్యం, నిస్తుల్యం" అని నివ్వెర పొందాడు. రావణుని ఉన్నతి మనసారా అనినందించాడు.

హనుమంతుడు లంకానగరం చూచుట

“అరాళంలో ప్రేలాడుతున్నదా? ఈ రూపంతో అరాళానికి పోతున్నదా?” అనే శంకను కల్పిస్తున్నదాన్ని, చట్టదా వరాద్యమూ, హృద్యమూ, అనవద్యమూ దనదాన్ని, రౌలై కుజేటికి నిలయమైన దాన్ని, ఇదమితం అని వివరించటానికి పలుకేసి సుకృతితో, స్వప్నతో, సౌందర్యంతో ఉప్పుతున్నదాన్ని ప్రాకారజనున, అస్తోకపూర్ణ జల సవీన వత్త, కూల శతమ్ము కుంతలపాళ, అట్లా కవిత వతంసయైన అంగసవలె విశ్వకిర్యచే నిర్మితమైనదాన్ని, రాక్షసులచేతా, నాగులచేతా కూడి భోగ పతిగా పోల్చదగినదాన్ని, వెంకికొండవలె మింటిని రాయుచున్నదాన్ని సర్పాలు గుహలను సంరక్షిస్తున్నట్లు, చట్టి సకూలముద్గరాది బలవచ్చుత్త హస ప్రశస్తమైన భీకర వికార నిశాచర సమూహంతో లక్షించిరక్షింప బడేదాన్ని, మహార వం చుట్టూ పెట్టని కందకంగా శోభించేదాన్ని, లంకా నగరాన్ని చూచాడు. ఆ నగరం తర ద్వారం చేరాదు. రావణుని మేధకూ, శౌర్యానికి, పాలనాదక్షతకూ మెచ్చుకోకుండా ఉండలేకపోయాడు. తన దామర్యం సుకరంబాదని తలపోశాడు.

లంకను చూచి హావని నివ్వెరపొందుట

“అహో! ఏమి ఈ లంకా నగర వైభవం? ఏమి ఈ నిర్మాణ చాతుర్యం? ఏమి ఆ విశ్వకిర్య జుద్ధి నైశిత్యం? కేవల మానవ మేధఎంత చేసినా ఇంత చేయలేదు. ఇది మహాదాగుడైన విశ్వకిర్య తపశ్శక్తిచే సాధించిందిరాని అన్యంబాదు. ఇది అప్రదృష్ట్యం. అభేద్యం. నాశన రహితం. సవ్యభోధా దాసితం. ఇక్కడికి అసంఖ్యాకీ వానరాసీకం ఎలా వస్తుంది? ఒక పేళవస్త్రే వ్యర్థశ్రమలై హరిపోతారేరాని భేదించలేదు. సత్యసరాక్రముడైన శ్రీరాముడే వచ్చినా ఏమి చేస్తాడు? రక్షణాధపాలితం, కల్లోలనీగర్తం. విషమదుర్గంకదా ఈ లంకి? మంచి మూటలకు మాను పోతుంటు లొంగదు. లంచాలు దుర్బులులకూ, నీచులకూ, దురాశాపరు

లకూ, దుర్బుధులకూ, సోమరులకూ, శుంకలకూ తప్ప, రాజాజ్ఞా బద్ధులకూ, స్వకర్మ నిష్ఠులకూ, స్వదేశ, స్వరాష్ట్ర స్వజాతి, స్వజన తేను గౌరవధావులకూ పనికి రాదుకదా? పరస్పర ద్వేషంతో భేదం గల్గించి కార్యసాధనకు కడంగుచుంటే పీఠంరా ఉత్తరశ్రేణికి చెందినవారేకదా? యుద్ధంచేసి గెలుపొందుకుంటే ఇక్కడికి చేరటం మానవ సాధ్యం కాదుగదా? నిష్కారక వై రిమైన రావణుని నిర్మించటానికి రాజసిథి ప్రభువుస్తాసియాలైన చతుర్విధోపాయాలు నిష్ఫలంగా కన్పిస్తున్నవే. నిశాచర ప్రభువును నిర్మించకుండా సీతామారుడు తీసుకుని పోవటం దుస్సాధ్యం. సంఖ్యకు అపారమైనా, పారాచారం స్వవంగ కోపి దాటలేదు. సాహసంచేస్తే, నీబుడూ, అంగదుడూ, ప్రభువైననుగ్రీవుడూ, నేనూ సముద్రం తరించి లంకను చేరగలం. ఇంతమాత్రంతో విడుపుతుంది? అన్నింటికంటే దానకీదేని ఎక్కడవున్నదో, ఏ స్థితిలోవున్నదో తెలియటం ఎంతో ముఖ్యం. ఆమెను దర్శించి, ఆమె అభిప్రాయం తెలుసుకుని ఆపై చేయవలసిన కార్యాన్నికూర్చి ఆలోచిస్తాను.

హనుమంతు లంకాప్రవేశానితై చింతించుట

ముందు లంకా ప్రవేశం చేయాలి కదా? లంకా ప్రవేశం చేయటం పృథ్వీదేవత వదనగహ్వరం లోను పరిశీలించటంగా కనుపిస్తుంది. ఈ నిర్వాణమే చిత్ర విచిత్రంగా వుంది. ప్రారంభించాలి గుర్తించటం క్లిష్టంగా వుంది. లంకా ప్రవేశమే కష్టమైతే అపార శస్త్రాస్త్ర ఛారణంతో బరిష్టమైన శత్రువాహిని తరించటం ఇంకెంత కష్టమో ఊహించటం లేదు. ఈ ఉగ్రరూపంతో లోప్రవేశం మంచిదికాదు. దాగ్యుతులై నంచ రించే వారిని కనుద్రాహురితెరిసినవీ, తెలియనివీ, స్పృష్టమైనవీ, అన్పష్టమైనవీ, ప్రవేశచుర్రభమైనవీ ఎన్నోచోట్లు వున్నై. ఆయా పరిస్థితులను అనుసరించి ఆయా రూపాలు ధరించవలసిన అవసరం వుంది. అందుకు తగిన సమయం పగలుకాదు. రాత్రించుచున్నై రాత్రివేళే అనుకూలం. లంకా స్వకార్య నిర్మగున్నై వుంటారు. అదిగాక వీరికి శత్రుభయం ఎటువంటిదోకూడ తెలియదు. అందుచే అనుమానించటం, ఆటంక పరచటం జరగదు. నేనూ నిర్భయంగా తిరిగి కార్యం సాధించవచ్చు." అని

కొంతనేపు చింతించాడు. మళ్ళీ మళ్ళీ మహానగరాన్ని చూచాడు. నిట్టూర్పులు విడిచాడు. “ఏ విధంగా లోనికిపోయి జానకీదేవిని ఒంటరిగా చూస్తాను? ఆమెతో రామచంద్రుని దాచామయ జీవితగార తెలిపి ఆమె చెప్పిన సంగతులు ఆమనకు వివరించటానికి అనుకూలమైన మార్గంఏలా సాధిస్తాను? సుకరంగా ఐనట్లు కనబడేవిషయ భానుప్రసారానికి రహస్యం విచ్చిన్నమైనట్లు దేశచాలపాత్ర జ్ఞానంలేని చూత యర్పిస్తే చెడిపోతవి. ప్రాజ్ఞులు బహుశాలానుభవంతో ఈవిధంగాచేస్తే ఈ రార్యం సిద్ధించుతుందని చెప్పింది కూడ అనుభవమైన చూతవల్ల వ్యర్థం అవుతుంది. ఏ మార్గాన్ని నేను అనుసరిస్తే మేలు కలుగుతుంది? తెలివితేటలతో ఈ బృహత్కార్యం నిర్విఘ్నంగా నెరవేర్చగలనా? ఈ లవణ మహర్షవం దాటివచ్చి వచ్చిన ఫలం వ్యర్థం రాకుండా చూచుకోగలనా? ఈ రాక్షసులు ఏవిధంగానైనా నున్నుచూస్తే చేసిన చనంతా ఈనరాచి సర్కలపాలు చేసినట్లువుతుంది. పీళ్ళ జాగ్రత్త పరికిస్తే దైత్యరూపం దాల్చినా గుర్తించగలరన్న, మీరు చూపాలి గూర్చి చెప్పిపోగింది ఏముంది? పీళ్ళు తెలియకుండా గాలితే ప్రవేశానికిగతిలేక పోతే అన్యంతరది సాధ్యమా? అహో! ఏమి పాలనాపటిష్టత? ఇంక శక్తి సంపన్నుడు రావటంచేతనే బలవద్దిరోదం పెట్టుకున్నాడు. ఈ విధంగా ఆలోచిస్తూ ఈ ఆకారంతో ఇక్కడేవుంటే ప్రమాదం తప్పదు. శ్రీరామ రార్యం నా సుతిహీనరతో చెడిపోతుంది. కనుక చీకటిపడగానే చిన్న కోతి చూపంతో లంకలో ప్రవేశించి చూడవలసినవన్నీ చూచి జానకమ్మ కూడ తెలుసుకుంటాను. ఈ విశ్వంలో ఇంతకంటే ఆమెను దాచదగిన చోటు ఉండకదా లేదు. ఉంటే ఇక్కడనే వుండాలి. ఉన్నదని లంత రాత్రి చెప్పరాంది. దక్షిణనేత్రం, భుజం అదిరి కుభం సూచిస్తున్నై. మలయానిలాసితమైన పరిశుకం మ్రూజతర్కంబుచేస్తుంది. భాస్కరుడు క్రమంగా పశ్చిమాద్రిని చేరుతున్నాడు.” అని అనేక విచార భాసురు అనుకూల ప్రతికూల భావాంశుగూర్చి ఆలోచిస్తుండగానే అజ్ఞాపితుడు అవరగిరి చేరాడు. చిన్న కోతిపిల్లంతగా ఆకారం కుదించి, నడుమం సరిగాచూచి, లగ్నంగురుతించి, శకునాలను లక్షించి ప్రదోషరాలంలో సురవైరిపురంలో ఒక్కగంతులో చొరబడ్డాడు.

హనుమంతుడు అంతలో ప్రవేశించుట

నాగటిచాలులాగా వడివంపులులేక సూటిగావున్న బాటలూ, ఇరు వైపులూ ఒకచాన్ని మించి ఒకటి ఉన్నతోన్నతంగా విరాజిల్లే ప్రాసాదాలూ, స్వర్ణ సంభ శోభితం, శాతకుంభ గవాక్షం, స్పటిక చంద్ర శిలా సంకీర్ణ కుడ్యభూతలం, కనకవైడూర్యముర్రావ్రవాళ భూషిత బట్వాసన వస్త్రసంకలితం, చిత్రతోరణమాలా విరాజిత ద్వారప్రదేశం, నిఘ్నోదగ్ర రాక్షసరక్షితం, అమృతం, అచింత్యం అమన సౌధపం కితో ఎంత సుందరమో, అంత భయంకరంగానూ, ఎంత మనోహరమో, అంత గంభీరంగానూ, ఎంత విస్మయమో, అంత నిగూఢంగానూ, ఎంత నిర్భయ స్వేచ్ఛాసంచారమో, అంత సభయ క్రమశిక్షాపాత్రంగానూ లంకానుచూచి ధైర్యం కిందుపడ, దైన్యంపొందుపడ షణకాలం “సాధనంజికి ప్రతిహాసమా?” అన్నట్లున్నాడు. “వచ్చింది కార్య సాధనకుగాని పుర సౌందర్యానికి మురిసిపోవటానికి, అభేద్య దుర్భుని అశక్తతతో క్రుంగిపోవటానికి కా”దని అంతలో ధైర్యం తెచ్చు కున్నాడు. తనను గురించి కపులకు చెప్పిన మాటలు తలపునకు తెచ్చు కున్నాడు. “కార్యసాధనకు తానొక్కడు చాలడా?” అని తన శక్తిని సప్రతిపత్తంలో నిల్పుకున్నాడు. రామస్మరణచేశాడు. తనయత్నంలో తబ్బిబ్బు అయినాడు. ఇంతలో సాధుచింతనునకు సర్వం కుభం చింతిసై అన్నట్లు రామకార్యంకోసం రహస్యాన్వేషణ కుపక్రమించిన మారుతికి సహాయకారిగా చంద్రుడు తన ప్రకాశమానం హెచ్చించి దివిభువి ఏకం కాగా వినువీతిపై వెలుగులు చిమ్ముతూ వుదయించాడు. సరస్సులో విహరించే హంసలాగా, జలజ షీరదీనకాంతుల గుత్తకొని పెదజల్లుతున్న నిశాకరుణ్ణి చూచాడు. అంబుదలంజమాన లందాగ్రంలో వ్రేలాడుతున్న ట్లున్న లింతా నగరంలో, వనాలూ, కాసారాలూ, భవనాలూ, జలవి భవనాలూ, సముద్రమోషలూ, రమ్య ద్వార తోరణాలూ, మందమలయ నిలాలూ, జాంబూనదమయగృహ ప్రాకారాలూ, ఇంద్రలోకాన్ని హసించగా, నాగరాజ పురాన్ని ఛిక్కరించగా, అలకాపురంలోవలె లలితమై పరిపుష్పమై, సైన్య సంఘట్టమై, కలితతటిదన్నమై, కింకిరీ రవ ముఖరితమైన ప్రాకారాన్ని చేరాడు. కొంతలో కొంత స్థిమిత చిత్తుడైనాడు.

పావని ప్రాకారంచేరి ఆలోచించుట

ప్రమాదరహితంగా, నిర్భయంగా పావని ప్రాకారంచేరి, తిరిగి లంకా నగరాన్ని తేరిపార చూచాడు. స్వర్ణ కవటాలు, వైడూర్య వేదికలు, వజ్రాశ్మముక్తాకుటిమాల, అపరంజి ఆనుడుదిండ్లు, చంద్ర స్పటిక భూసోపానాలు, మింటినితాకే చతుర్భుజాలు, హంసమయూరకల కలార్చులు, యర్యభూషణరావలు తోరంగా కలిగి తనకు సాటి రానే అయి, నిరంతర లక్ష్మీచరణ మంటేర కింటిటీర్వాణంతో ముఖరితమవు తున్న లంకా నగర సౌదాగ్యాన్ని, లంకేను దర్శిస్తూ కొనియాడాడు. “ఇంత అప్రమత్తంగా, అఖండశోభిల్ల విలసితరత్నస్సైన్యంతో రాపాద బడుచున్న లంకలో ప్రవేశం నాకేకష్టసాధ్యమయితే, వారి తరించి వచ్చి వాసరయుధం ప్రవేశించగలదా? అంటే శక్తి మా వాళ్ళకులేదే? ఈ దైత్యులను చూస్తుంటే, వారి ఆయుధాలు, వాహనాలు పరికిస్తుంటే ఎక్కడలేని దీతిపుడుతూంది. ఇంతకు సముద్ర తరణం ఏ విధంగా సాధ్యమవుతుందో తోచటంలేదు. సాధ్యమైతే ఎక్కడవుంటి యుద్ధం చేయాలి? నేను సరిగా స్వపక్ష పరపక్ష తారతమ్యం భావించటంలేదు. నాయంతవాళ్ళు, నన్ను మించినవాళ్ళు నా వాళ్ళలో వున్నారు. అంగదు దేమి, జాంబవంతుదేమి? ద్వివిద, మైంద, సుపేణులేమి? రవిపుత్రదేమి సామాన్యులా? ఒక్కొక్కడు ప్రళయం సృష్టించగలడు. లంకాకముద్రుడూ కుశపర్శుడూ, కేతుమూలడూ, నీలడూ మొదలైన కపికుంజరులన్నారు. ఇదికూడ తగిన ఆలోచనకాదు. రామలక్ష్మణులన్నారుకదా? వారిలో లక్ష్మణుడు ఒక్కడేవారు. ఇటువంటి ఆధేద్య దుర్గాలు శరాలైనా, సహస్ర లైనా క్షణకాలంలో భస్మీభూతంచేయగల దివ్యాత్మ సంపదకలవాడు. ఒక శ్రీరామచంద్రుడు వింటి కొరిగితే విశ్వం వింటి కొడుగుతుంది. రామణు దేమిలెక్క? వారిని నా కుజస్కంధాలపై కొనివచ్చి నీలిస్తే, దళ ముఖుడులేదు. లంకలేదు. సముద్రం లేదు. ఇది సరితయిన మార్గం. ఇక అన్నేషణకుపక్రమిస్తాను. తండ్రి! నీ సర్వశక్తులు నాలో నింపు. దేవతలారా! మీ మీ పరాఽను సార్థకం చేయండి. రామప్రభూ! నీకార్యం నెరవేర్చేవరకూ మునుం భావంవల్ల కలిగే స్వీయబల విస్మృతి కలుగ కుండా కాపాడు. తల్లీ! అంజనా! నీ సాక్షీత్వంతో నాకు జానకీమత

దర్శనం త్వరలో కలిగేట్లుగానూ, చూడరాని ప్రదేశాలు చూచిన దోషం వన్నంటకుండా వుండేట్లుగానూ ఆశీర్వదించు." అంటూ, పుణివాసో మండిత గోష్ఠావతంస, యంత్ర సభాకాండస్తనియై, భూత వేదండ గమనలాగా పిరిగే లంకానగరం ప్రాకారంవాటి లోపలికి పోబోతున్నాడు. శత్రు ప్రచేళ సూచి ఘంటానాదం మ్రోగింది.

హనుమంతుడు లంకాధిదేవతను జయించుట

సచరత్న కలితశాలా విరాజితమై, నిరస్తాంధకార నిచయమై, నిఖిల లాకీక సుఖ సంతోష భోగభాగ్య నిలయమైన లంకా నగరంలో ప్రాకారంవాటి ప్రవేశించబోతున్న హనుమ కుడికాలు ముందు పెట్టాడు. వేల ఏండ్లుగా ఎన్నడూ వినని ఘంటానాదం వినపడ్డంతో ఉలికిపడి లేచింది. నలువైపుల కలయచూచింది. పిల్లియంత ఆకారంతో ప్రాకారం దూకబోతున్న కోతిని చూచింది. అదృశ్యకారం దృశ్యంగా మార్చింది. హనుమకు అనిముఖంగా వచ్చింది.

లంక : ఓరీ ఎవరునా నీవు? ఇక్కడి కెందుకు వచ్చావు?

హను : పరురెందుకు వస్తారు? పని వుండే వచ్చాను.

లంక : ఓహో! నీవు కోతివి కాదన్నమాట.

హను : ఎందుకు సందేహం కలిగిందీ? నేను మాటలాడే కోతిని.

లంక : అయితే వచ్చిన పని?

హను : అది చెప్పే ముందు నీ వెవరవో ఎందుకు ఈ విచారచూపంతో ఈ నగర ద్వారంవద్ద వున్నావో, ఎందుకు రొప్పుచున్నావో, నన్నెందుకు అడ్డుకుంటున్నావో చెపితే, నా పని నీతో చెప్పటానికి అర్హత వుంటే చెప్తాను.

లంక : ఏమేమీ? పిట్ట కొంచెం కూత మనం అన్నట్లు నన్నే శ్రద్ధిస్తున్నాడే? నీకు బ్రదుకుపై భ్రాంతిలేదా? ఏ చేతల, ఏ చోట్ల, ఏ సీలిలో, ఎవడై నా రావణబలగుప్తమైన లంకలో ప్రవేశించలేడే. దేవతలే నా అనుమతిలేక సేవారంపోలే. నీవు పోరావా? నగరాని దేవతను. లంకను. నన్ను సురిగి శత్రువు పోలేడు. నీ రాక నాకు ముందే తెలిసింది.

హను : ఎవరు చెప్పారు ? నన్నెవరు చూడలేదే ?

లంక : ఈ ప్రాకారాన్ని చేరగానే శత్రువైతే ఘంటా, మిత్రుడైతే ఈలా నాకు వినపడుతుంది. నీవు శత్రుభావంతో వచ్చావు. ఘంట వినిపించింది.

హను : అది నాకు వినిపించలేదు కదా ? నీవే చూచి వుంటావు.

లంక : నీకు వినపడితే మంత్రగోచనం ఎముంది? అదినాకే వినబడుతుంది.

హను : మంచిది మరి నీవెవరిదో చెప్పలేదు.

లంక : చెప్పానుకదా. ఈ లంకాచి దేవతను. నా పేరు లంక. దశ కంఠుని ఆజ్ఞావర్తినినై ఈ నగరాన్ని రక్షిస్తుంటాను. నా కంటిలో దుమ్ముచర్చి లోపలకు దూరటం బ్రహ్మాదులకే తరంగాదు. నేటితో నీ బ్రతం విడిచింది. ఇక నీ సంగతి చెప్పు.

హను : అంత ఆగ్రహం ఎందుకమ్మా ? బ్రహ్మస్పృహలో ఇంత గొప్ప నిర్లాభం ఇంకొకటిలేదని చెప్పుకుంటుంటే చూడాలని వచ్చాను.

లంక : ఓహో ! అద్భుతాల్లోకెల్లా ఇది మహాద్భుతం. మూరెదులేని కోతి లంకానగర పై భవం చూడరావటం నమ్మతగిందేనా ?

హను : నీవు నమ్మినా నమ్మకపోయినా వచ్చింది మాత్రం లంకను చూడటానికే. ప్రవేశానికి నీ అనుమతి కావాలంటున్నావు కనుక ఇస్తే పోయి చూచివస్తాను.

లంక : గడుసు తెలివి కోటి. శత్రువు అని తెలిసి నిన్ను లోనికి పోనిచ్చే విచిత్రాన్ని అనుకున్నావేమో ఈ లంకను ? నేను ముచ్చటపడి ఇంతకాలం వాగ్వియం చేశాను.

అంటూ గట్టిగా అరచేతితో హనును దవడపై కొట్టింది. ఆ దెబ్బ హనుమకు పిడుగుపాటువలె లాగింది. వెంటనే ఎడమచేతి ముక్కుతో లంక చెంపపై బలంగా పొడిచాడు. ఆ సమయంలో ఆడుది అన్న భావానికి హస్తోదరాంచి మళ్ళీ కొట్టబోయే హనును కుడిచేతిని లంక పట్టుకుని, పట్టిపోయింది.

హనుమంతుని లంక రక్షించమని వేడుకొనుట

మహాకవి ముష్టిమూలానికి మూర్ఖులైన లంకిజీ తెలివి తెచ్చుకుని, “కపివీరా! రక్షించు. ఆడువాడు అవధ్యలు అనే మరియాద పాటించు. మూడులోలాల్లో నిస్సూమించినవాడూ, నిస్సూ జయించేవాడూ లేడు. నీ ముష్టిమూలానికి నా ప్రాణాలు కడముట్టినై. నన్ను జయించటం అంటే లంకాధిపతితో, సకల దానవానీకంతో లంకను జయించటం అన్నమాట. మహా తపస్సందన్నుడైన విశ్వకిర్రు అపారమేధావిభవంతో ఈ లంకను విరించి, దీనికి నాశనంలేకుండా చేయాలని బ్రహ్మను గూర్చి తపస్సు చేశాడు. విరించి ప్రత్యక్షంరాగానే “చేవా! ఈ అలిలోక నిర్మాణం అంతంకాకుండా వీర్ధ్యాయువు పోయి”చున్నాడు. అందుకు విచిత “దైత్య పతి! నీ తపశ్శక్తికి ఈయరాని వరం ఏదీలేదు. అయినా దృశ్య జగత్తు నిత్యంరాదు. నిత్యమైనది వరమేశ్వర శబ్దవాచ్యమైన రేజున్న ఒక్కటే కనుక తత్తుల్యమైన వరం ఇస్తున్నాను. నీ నగర రక్షణకు మహాశక్తి సంపన్నులైన లంకా నామశక్తిని నీరుఇస్తున్నానుగ్రహించు”మంటూ నన్నిచ్చి, నాతో “ఏనాడు వానరాకారుని చేతి ప్రహరణం నీకు మూర్ఖ కల్పిస్తుందో ఆనాడే నీకు రక్షణ కార్యం నుండి విముక్తి కలుగుతుంది. మరల నాలో అంతరి తవవురావు. ఆనాటినుంచి, రాక్షస కులానికి చేటు కాలం ఆనన్నుచువుతుంది.” అని చెప్పి అదృశ్యుడైనాడు. విధి సత్యం చెప్పాడు. నేను సత్యం పలికాను. నేనే బ్రహ్మవరంచేత నగరాన్ని రాస్తున్న లంకను. నా పేరే దీనికి వుంచాడా మహా తపస్వి. నేనే అవి దేవతను. నేను నా శక్తి ఉపసంహరించి, అద్దాననుడితో అంరగ్గీనం కాదోరున్నాను. కాపో పహతమైన లంకలో ఇక నిన్ను అడ్డుకొనేవారు లేరు. ఆమె ఇక్కడే వుంది. నీ శక్తి బుద్ధులతో నీవే గురుతించారె. నేను చెప్పరాదు. నీకు తప్పక ఆమె కనువిస్తుంది. సీరా క్షేమ వార్తతో సుఖంగా తిరిగిపోగలవు. ధరణీజాత అవహరణ కారణంగా దైత్యకులానికి మృత్యువు దాపురించింది. భయంకర భూతగ్రస్త జీవ కోటికి నీ నామస్మరణ మహామంత్రమై దాదా విముక్తి కల్పించుతుంది. నీవు నన్ను యుద్ధంలో జయించావు కనుక నా శక్తులన్నీ నీ కిచ్చి పోతున్నా” నంటూ లంక అదృశ్యమైంది. ఆమె పలుకులు విన్న హనుమ ఆనందంతో పరవశించాడు.

హనుమంతుడు లంకలో సంచరించుట

అసాధ్యం అనుకున్న లంకా ప్రదేశం సుకరం రావటమేరక, హనుమంతుడు, బ్రహ్మ మానస పుత్రుల లంకాదేవి ప్రసన్నురాలై అపూర్వ శక్తుల్ని ప్రసాదించటంతో హనుమంతుడు హనుమంతుడు "అనుమంతుడు" అనునట్లు దాదాపు ముందుంచి సింహద్వారంలో నుంచి నగరంలో ప్రవేశించాడు. పూలతో, ముర్యాలతో చెరిగే రాచదాటలో నిర్బి నగరం నాలుగు మూలలా తిరిగింది ఆ పుర సాందర్యానికి ముగ్ధుడై నాడు. తోరంగా మ్రోసే చూర్యధ్వనులు, షకషక నవ్వుల ప్రాధవ్యాలు, వజ్రాంకుశ నన్నిధమైన వజ్ర జాలభాషణాదిత వాసాలూ, స్వస్తిక పద్మవర్షమానా కృతిలో నిర్మించిన రాక్షస కూటాలూ, మానవ మేధతో లోటు గురుతింపలేని సవనమో నేషణంతో లక్షణ లక్షితమైన లంకానగర సాందర్యానికి సంతోషిస్తూ, శ్రీరామ రాధార్యం సీతానేషణకై గృహ గృహం చూస్తూ పోసాగాడు. ఆవిధంగా అసమాన సుందరాలైన మందిరాలు నానావికాకృతులతో నయనవర్జం రావించగా చెడుకణించాడు. ఒకవంక, సురకన్యల్లాగా సాందర్యంతో విలసిల్లుచూ, త్రిస్తాన మనోహరంగా, మోదనపుష్ప చైత్యాంగనలు గానం చేస్తుంటే హాసితర్జన రావీనినవం, నూపురయుగం యుగళింజితం శ్రుతిగలుపుచుంటే మించువిందుగా హనుమంతుడు విన్నాడు. యాతాయాత దానదాసీజన పదవిన్యాసధ్వని కలిత సోపానాలూ, శూరభుజాసాంనాలూ, బీడుగళరాలూ, మాంత్రిక జప స్వరాలూ ఆలకించాడు. స్వాధ్యాయరతులనూ, దళకంఠ స్తుతికీర్తనలనూ, రాజమార్గ సంచార గర్జనాశబ్దాలనూ, వీక్షితులనూ, జటిలముందులనూ, వృషచర్మచారులనూ, దర్శముద్భవ ప్రహరణులనూ, దహనకుండసాధనులనూ, బహువిధశత్రుధరులనూ, ఏకనేత్ర, ఏకకర్ణ, లంబోదరులనూ, లంబోరస్కులనూ ఇంకొక వంక చూచాడు. మరోవంక, వికటకరాఖలు, విపులకోదందులు, వామనులు, భుగ్గువక్త్రులు, బుద్ధులు, ముసలులు, కపరులు, పరిభ్రామకులు, శతమృగసంచారులు, అతిక స్థూలకాయులు, అతికృశాంగులు, అతిదీర్ఘశరీరులు, అతిహ్రస్వరతులు, అతిగోరాంగులు, అతికృష్ణాంగులు, నాతివామనులు, నాతికుజులు, బహురూపులు, విరూపులు, సురూపులు, సువర్చసులు, పరాకినులు, ధ్వజులు, పట్టిసశక్తి కుజాదిశత్రుపాణులు సమర్థంగా తిరుగుచుంటే దర్శించాడు. క్షేపణిపాళ

కరులు (త్రాడు త్రిప్పి వినరి బంధించేవారు), ఆలేప నిపుణులు, మాలికా నిర్మాణచతురులు, స్వైరవిహారులు, స్వేచ్ఛాప్రియులు సహస్రసంఖ్యల్లో వున్న రావులు ఇంకోవంక వీక్షించారు. భయద కూలధరులై, వజ్ర హస్తాలై, పంక్తిముఖుని ఆజ్ఞతో పట్టణ పుధ్య ప్రదేశంలో కడుజాగ రూకతో ప్రభుప్రాసాదం ముందు రావలాకాస్తున్న మూల బలాన్ని చూచారు. స్వర్ణతోరణ భూషితం, గిరిశిఖర నిర్మితం, బహువిధ వృక్ష పుష్పపరిమళ భరితం, అమరనివాసరుల్యం, హరినినాదముఖరితం, రురంగహేషాగణ బృంహితబధిరీకృత దిగంతం, విమలవిమాన రథ ప్రళతప్రధితాత్మబంధుర కఠినశిలాగరావృతం, మహాబల యూధగు ఘం, సహేమరతోష్ణజ్వల చక్రవాళం, మహార్హముక్తామణి మండిరాంతం, మహానిరాద్రాగురుసుంజు గంధం అయిన రక్షానాథుని రాణివాసం కనుగొన్నారు.

చంద్ర వర్ణనం

ఆ దైత్యధర్త అంతఃపుర సౌందర్యానికి సంధ్రమాశ్చర్యాలను పొందిన హనుమ సీతమ్మను వెదకటానికి లోనికి ప్రవేశించాడు. రావాలి గగనపద్యస్తుడై చల్ల నిచేయలతో జగజ్జీవకోటిని శ్రమదాయ జోకొట్టు చున్నాడు. ఆ సుభాకరుని శీతలకరస్పర్శకు స్వాంతములు సంతోషంతో నిందగా ప్రాణికోటి సుఖనిద్రాముద్రితమైంది. వాహినీకారుడు పొంగు తున్న తరంగాలు ఒడ్డురాకీ భంగమై సితబిందుముక్తామణులతోస్వాగతం చెప్పుతుండగా, శీతయూఘుని కిరణ సహస్రం ప్రతిఫలించి కాంతిని ద్విగు ణీకృత చైతన్యవంతం చేస్తున్నై. ఏ కాంతి మహీశలి మందరస్థమై ఒప్పుతుందో, ఏ కాంతి సరసీ సరోరుహస్థమై ఎసగుతుందో, ఏ కాంతి సదీశ్వరమై వింసిల్లుతుందో, ఆ కాంతి ఆ సమయంలో నిశాకరస్థమై లోకాలోకాలు నింకింది. పంజరబద్ధ రాజమరాళంలాగా, మందరకిందరస మృగరాజంలాగా, దుర్బదోద్వేజక కుంజరస వీరుని లాగా అంబరస్థుడైన అబ్బుడు రాజు ముఖీవదనాభి రాముడై వేన్నైలు వెదచల్లాడు. బలిసిన వృషభం కొమ్ములాగా, హేమప్రయుక్త సామజ దంతంలాగా, పాండురోచ్చ శృంగకరసాధరి నాథుని విచాన చంద్రుడు

పూర్ణశృంగుడై, విశ్వమనోజ్ఞ విభానుషంగుడై ప్రకాశించాడు. నష్ట శీతోదకమిందు పంకుడూ, వినోద రమాశ్రయ నిర్మలాంకుడూ, గ్రహ గ్రాహ వినష్టపంకుడూ అయిన శశాంకుడు వినిద్రుడక్కుడుడై వెలిగాడు. విపుల శలాసపుగేంద్రుడూ, భీమ సమరాధాగర నాగేంద్రుడూ, రాజ్యాప్తి సలేంద్రుడూ అయిన చంద్రుడు సితభగేంద్రుడలాగా శోభ విరియించాడు. రాజవినష్టదోషం, రాత్రించర మాంసదోషనవృత్త దోషం, రమణీ రాగానున క్త మాంసదోషం అయిన ప్రదోషం స్వర్లోకనాథావాస సమాన లోషణంగా లేజంతో లేజరిల్లింది. కర్తనుబ ప్రవృత్తంగా తంత్రినాదం మ్రోగింది. హృదీశవృత్తమై దీర్ఘమై మైతం నిద్రలో దిగింది. ప్రాశశీల పిఠాశన సంఘం రాద్రవృత్తమై హత్తింది. సుమేధకృతమైన విరహిణీ లోకంచితైంది. మత్స్యవృత్తనివహం, రథ గజ తురగ భద్రాసన సంగ్రహం, శౌర్యప్రశస్త వీరరమావహం అయి ప్రతిగృహం ధానించగా ప్లవంగ వల్లభుడు పరిశీరించాడు. ఇంచా ముందుకు సాగాడు.

హనుమ లంకలో రాక్షస స్త్రీ పురుషులను చూచుట

అశేషాంతో, భుజవిశేషాంతో, మర్తాలాపాంతో, మధుర సల్లాపాంతో మధుమత్తులైన వారిని చూచాడు. లొమ్మలు విచ్చి ఒళ్ళు తెలియక నిద్రించేవాళ్ళను, వనితల గాత్రాలపై కాళ్ళు చేతులా దేసి పరుచిన వాళ్ళను, బహురూపాంతో ధానించే వాళ్ళను, ధనువురెత్తి సజ్యంచేసి గుణంఘోషే వాళ్ళనూ, పౌరనిశావిహరులను కనుగొన్నాడు. ముచ్చటలాడే వారిని, ముద్దుమొగాలపై ముద్దులుపెడేవారిని, నిద్రలో కన్నులు మూసినవారిని, ఒడలినిండా పరిమళలేపనాలను పూసుకునే వారిని, మర్కటోపంతో వెచ్చనూర్చే వారిని, భర్తలను ప్రార్థించేవారిని దర్శించాడు. ప్రాచాల్లోని సర్పాల పూర్వార్గంవలె, ఏనుగులగడంవలె, నభ్యజన నమస్కారార్తులై నిశ్శసిస్తూ సంచరిస్తున్న వీరభటులను కాంచాడు. సంవిత్సృచానులు, సంశ్రద్ధవానులు, దుచితాచితానులు, విశ్వ ప్రధానులు, వివిధవిధానులు అయిన యాతుధానులనూ; మనోహర రూపులను, స్వగుణాను రూపులను, అసమాన రూపులనూ, విరూపు

లను, పరాక్రమ పీపితులనూ చూచాడు. పరిశుద్ధ భావలు, మహాను
భావలు, అవిన క్త భావలు, తారకాలపిత సుప్రభావలు, అయిన
మానిసి మణులను ఉప్పరిగలపై మారుతి కనుగొన్నాడు. మోహరనైక
రూఢంను, రమణోపగూఢంను, వల్లభకార్యమూఢంను, ప్రదుదోప
గూఢంను, నవోఢంను వానరనేత కనుగొన్నాడు. హేమహర్య పీఠిత
లోపవిష్టలూ, ధర్మకళావిశిష్టలూ, ఆత్మనాథ సమభీష్టలూ, మదనాని
విష్టలూ, వికారరహిత మనోజ్ఞచేష్టలూ, నిరాంతరహృష్టలైన రాంతలను
కపివీరుడు కాంచాడు. సువర్ణ వర్ణంను, భర్తృవియోగ వళక్షవర్ణంను,
మనోహరంజితోద్భవంను, స్కన్నకుచాంకుకగౌరవర్ణంను, గ్లాంతిగోళ్లు
వర్ణంను. ప్రియనిర్దయగంధి చూర్ణంను, నిర్జిత శ్రీకౌరకర్ణంను హనుమ
ఆరోకించాడు. భర్తృ పరిరంభహృష్ట మనోభిరామలూ, ప్రేమరసైక
దామలూ, శ్యామలూ అయిన రాచులను కేళీగృహసీమల్లో రాముని దూత
పరికించాడు. చంద్రసన్నిభముఖమాలికలు, వక్రపక్షమంజుల దృష్టాని
కలు, చందలారమాజాలకలైన జాలికలను పావని అవలోకంచేశాడు.
ఎంతవెదికినా మహాకపి, పవిత్రరాజాన్వయ సంజాత, పరమానిజాత,
సద్వ్యతపూత, సీతమూత్రం చూడలేకపోయాడు. “సనాతనమార్గ సన్ని
విష్ట, ప్రాచేశముఖాలోకన ప్రహృష్ట, కామానివిష్ట, కాంఠానివిష్ట, భర్తృ
హృదయప్రవిష్ట, విరహరావణనిరావిరళాశ్రుకంఠి, మనోహర మనోవన
చరన్నీలకంఠి, హసితాబ్జరేఖ, పాంసుపరిదిగ్ధభర్మరేఖ, వ్రజమణితదాణ
రేఖ, అనిలనిన్నభరేఖ” అని ప్రశంశలనందిన జానకీదేవి జాడతెలియక
అనిలసుముడు మహావ్యధతో మ్రగిపోయాడు.

హనుమ రావచాంతఃపురం పరిశీలించుట

అంత లంకలో ఎంత వెదకినా అవనిజాత కనరాకపోవటంతో
అంజనేయుడు, నిరుత్సాహపడుతై, తిరిగి ఉత్సాహం పూరించి, మరల
మరల చూచినవేచాచి, తిరిగిన చోట్లన్నీ తిరిగితిరిగి వేసారాడు. అమర
భర్తృ అంతఃపురంతప్ప అన్నీ వెదకాడు. కేసులతో నింకిన మహా
వనంలా, స్రూరాసురరక్షితమైనవాన్ని, వాసికెక్కిన అర్కవర్ణప్రప్రవృత
మైనవాన్ని, దేదీప్యమానంగా వెలిగే దివిజారి భవనంచూచి ముక్కున

చేయించుకున్నాడు. చిత్రమైన కక్ష్యలు, చెయివారు ద్వారాలు, రజత హేమమణిహాసిత తోరణాలుకలిగి, వారణాసురులైన జరితాండ్రచేత, శ్రుమతెలియని కూరులచేత కాపాడబడుచున్నదాన్ని, ప్రొక్కనిబోట్లను ప్రొక్కే గుర్రాలతో, వ్యాఘ్ర కంఠీరవ చర్యములతో కప్పబడిన రథాలతో, అమూల్య రత్న సమాకీర్ణమై పరులకొరకు నియుక్తమైన ధర్మానవాళితో, అతిరథావాసమై, అతిరథా శోభితమై, బహువిధపుగ మంకులమై, అంతపాదురచేత అనిరక్షితమై, మనసులు చూరగొనే మగువలతో వింకిన దాన్ని, రావణదాయం చూచి లోనికి ప్రవేశించాడు. వెన్నెల పులుగుల సురిహ, ప్రహరల భాషణాలరాహు, జంత్రవాద్యాల ధ్వనీకూడి జలచిహ్నాశను గేలిచేస్తుండగా, చందనాగరు మాప వాసనలు నిండగా, రాత్రించరావిరరాధ్యర్శనీయమై, అద్విగంఢీరమై, అద్భోన్నతమైన అంతఃపురం దూరం నుంచి దర్శించాడు. లంకానగర మణిమాలా తరళంగా దాన్ని భావించాడు. వీడు వీడు, తోట తోట, దొడ్డి దొడ్డి, మేడ మేడ, మూల మూల, నందు నందు, గొండి గొండి వెరపు లేకుండా కార్యార్థిమై, కామరూపుడై కపికులాలంకారుడు పరిశోధించాడు. తాని సేనామాత కానరాచేడు.

రాక్షస ప్రముఖుల గృహాల్లో హనుమ వెదకుట

ముందుగా దళపదనుని ప్రథమ ప్రధానియైన ప్రహస్తుని గృహం ప్రవేశించి చూచాడు. పిమ్మట, మహాపార్శ్వని భవనం, కందతుల్యమైన కుంభకర్ణుని సౌధం, విభీషణావాసం చూచాడు. అనంతరం, మహోదర విచూపాక్షి, విద్యుజ్జిహ్వాల హర్యాంకును చూచాడు. వజ్రదంష్ట్రీ, విద్యున్మాలి, శుక, సారణ మందిరాలను అభిగమించి, ఇంద్రుని నిగ్రహించటంలో గ్రహించిన ఇంద్రజిన్నామాంతరంగల మేఘనాభుని దేశ్యం, జంబుమాలి, సుమాలలి సదనాలను వెదకి, రశ్మికేతువు, సూర్యచాత్రపుల గేహాలను పరిశీలించి, క్రమంగా, వజ్రరాయ, ధూమాశ, సంపాతి, విద్యుద్రూప, భీమ, పున, విఘన, వికట, వక్ర, శత, శుకనాస, బ్రహ్మకర్ష, దంష్ట్రీ, ద్వజగ్రీవ, రోమశ, హస్తముఖ, ఇంద్రజిహ్వా, శోణితాక్ష, కరాళనామకులైన రక్షఃప్రపదుల రమ్యసౌచాలను గంధవ

హనుమదు సీతాదేవి నిమిత్తం శ్రుతిపదార సహితంగా పరిశోధించాడు. కాని ఆమె మాత్రం కనపడలేదు. అంతరాత్మ శుభం చింతిస్తున్నాడటాహ్యకర్మ కార్యసిద్ధికారణం కాకపోవటంతో తెలకూన్యం అవుతున్న పీప ప్రకాశంవలె బుద్ధిసూక్ష్మత మందగించి మారుతి ముహూర్తకాలం ఇతికర్తవ్యతా మూడుదైనాడు. ఒక్కసారి రాషుదర్శనం మొదలు నేటి వరకు జరిగిన పరిణామ ప్రకారం సింహావలోకనం చేశాడు. “అడవిలో పక్షులు మృగాలు దారిచూపినై, జటాయువు కొంత తెలిపాడు. కబంధుడు కార్యసిద్ధికి మార్గం చెప్పాడు. సుగ్రీవుడు అగ్నిసాక్షిగా శపథం చేశాడు. సంపాతి సీతమ్మ పున్నచోటు వివరించాడు. ఫలిస్తుందని వీరించాడు. అంబుచి మైనాకులు అనుకూలించి ఆశీర్వాదించి మార్గం సుకరం చేశారు. సురస, సింహిక, లంక నన్ను అడుకొనలేక పోయారు. మీదు మిక్కిలి లంకాదేవి సీతను చూస్తావని చెప్పింది. ఇప్పటికే ఆమెను చూడకున్నా, ఇన్ని బలమైన కారణాలుండగా ఆ తల్లి దర్శనం ఎందుకు కాదు? ఇంకా చూడవలసిన చోట్లు చాలా మిగిలివున్నై. ఇంత వరకు చూచింది చూడలేదన్న నెపం లేకుండా వుండటం కోసమే. ఆ జగన్మాతను వీళ్ళ ఇండ్లలో వుంచురాదా? ఉంచితేతన అంతఃపురంలో వుంచరాదు. లేకపోతే ఆమెకు తగిన ప్రదేశం చూచి అక్కడ వుంచరాదు. అంతేకాని, ఆ తల్లికి అనిష్టమైన అవమానకరమైన చోట్లలో ఎందుకు వుంచరాదు?” అని దైర్యం తెచ్చుకుని హనుమ లేచుకున్నాడు.

హనుమ రావణాంతఃపురం ప్రవేశించుట

దృఢ నిర్ణయానికి వచ్చిన కేసరి పుత్రుడు చూడవలసిన చోట్లన్నీ చూచి రావణా వానం ప్రవేశించాడు. పాశతోమర కృపాణ ముద్గర కూల హస్తలై కావలికాస్తున్న స్త్రీలు ఉపకంఠంలో శయనించిన వారిని ముందు చూచాడు. తడంతర సీమలో అరుగు పెట్టాడు. అనేక సాధనాలు ధరించి యుద్ధమర్మజ్ఞులై, ఎరుపు తెలుపు గుర్రాలనెక్కి తిరుగుతున్న రక్షో పీఠలనూ, జవనాధ్యాలైన హయాలనూ చూచాడు. పరగజ పీఠా కరాలూ, శత్రుసేనా మర్దనాలూ, ఐరాత నన్నిటాలూ, పర్వతోన్నతాలూ

అయిన ఏనుగులను చూచాడు. అవి కురుస్తున్న జలధరాల్లాగా, ప్రవహించే సెలయేళ్ళతో కూడిన గిరుల్లాగా, గర్జనమేహల్లాగా వున్నాయి. కాంచనపరిష్కృతాలై తరుణార్క సన్నిభమైన వాహినీ సముదయాన్వీ, నైకాకృతులతో ఒప్పుతున్న ఆందోళలనూ, విచిత్ర లతాగేహ నిలయ కేళీ గృహాల్లో విహరించటానికి కృతకదారు పర్వతాలనూ, కామకారణ మందిరాలనూ, మంజు దివా గృహాలనూ, మందర నామ మయూర ప్రదేళాలనూ, దెక్కెములనూ, దండములను చూడగా నివి సంపన్నమై, ధగ ధగాయమానమై, కైలాస సమానమైన రావణుని అంతఃపురం రామదూత దరిసించాడు. దివిజారి తేజించేరా, పరమ మణీనికర వీప్తిపటలంచేరా, నిండి నిబిడీకృతమయి చండకిరణ సహస్రంతో తేజరిల్లే దినకరుడులాగా రావణమందిరం వెలుగులు ఒలకపోస్తుంది. ప్రాసాద పటలంతో, భావన విరానంతో, ఆనవ మధుపరిక్లిన్నమై, సరస మృదంగ వీచానాద మేదురమై, విస్తృతమై, బంగారు పెజ్జలు, బంగారు పాత్రలు, రూపవిజిత మన్మథ దాదాలైన అంగనలు, కాంచీనూపుర కంకణ కింకిణీరావాయకలిగి మనో మోహనంగా వున్న అంతిపురి చూచాడు.

హనుమంతుడు నగరులలో సంచరించుట

చజలాలతికాళకున విహారం, మధుమాంసా పూర్ణాహారం, అత్త శత్రు కిరితావాసం, దృశ్యా దృశ్య ప్రకాశత వీపికావిలాసం, రమ్యతోరణ పటాలంకృతద్వార గవాక్షం, నాటికటి నిర్ణీత హర్యక్షం, పురుహూరాదిక దేవభూజితం, వజ్రపై దూర్య నీలగోమేళిక పుష్పరాగ మరకత మాణిక్య ముక్తా ప్రవాళస్థగిత వికెన్నవస్తు పరిశోధితం అయిన గృహ సముదాయాన్ని పరిశీలిస్తూ సంచరించాడు. ఆ ప్రదేశాల్లో కూడా సీతమ్మ కనుపించలేదు. ఆ నగరి మధ్యంలో ఒక ఉన్నతమైన పెద్దశాల కనుపించింది. దాని అందం వర్ణనాతీతంగా వుంది. అది ఏమిటో చూడాలని ముందుకు సాగాడు. చూచినకొద్దీ చూడముచ్చటగా వుండటంతో కామ రూపంతో చొరబడ్డాడు.

పావని రావణుని పుష్పక విమానం చూచుట

మేఘంతో సమానమైనదీ, బంగారుమయమైనదీ, రాక్షసపతిబలానుకూలమైనదీ, అశ్రుతిరూపమైనదీ, త్రిలోకసంచారయోగ్యమైనదీ, బహువర్ణభాసితమైనదీ, చారుతరుకుసుమావక్రమైనదీ, చంచలాసహితమైనదీ, సంతాపమైనదీ, సంతాపగోపమానమైనదీ, అనూనమైనదీ అయిన విమానం చూచాడు. బహుధాతుపూర్ణమై పర్యతంవలె, గ్రహచంద్రభాసురమై గగనంలాగా, లతావృక్షసుధోచితమై ఉద్యానం పగిలీ, సరోవరం వాల్చున నానాజల విహంగ కమల కుముదవిరాజితమై, వివిధ సుందర పక్షి కలకూజితమై, ఉచ్చైశ్శ్రవసంకాశయరంగమ సంకలితమై, బంధురానేకరత్న విరచిత భుజంగమమై, నవనవోన్మిత రుచినభసంగతమై, సాక్షియునుస్నాయక పక్షిలు, కనక ప్రవాళమితపక్షిలు, సలీల వక్ర పక్షిలు, కుసుమకీలితపక్షిలుకలిగి, తమంతరాముగా, కమలములు చిత్రించిన సుసులౌండాలు సాచి పైకెత్తి జలాపిషేకం చేస్తుండగా పద్మ హస్తయై సహస్రకమల మధ్యంలో నిలిచిన లక్ష్మీదేవిని, గజయుగ్మన్నీ చూచాడు. కమ్మని రావులుచిమ్మి పృష్ఠమనంగా, హృత్పద్మకమైన పుష్పకనామ విమానం పవనపుత్రుడుచూచి అబ్బురపడి అందులోని ప్రర్యంతర్పాగం డెడకాడు.

పుష్పక విమాన వర్ణన

ఆ విమానం మధ్యభాగంలో పైకప్పు తెరచుటకు మూయుటకు వీలుగా అమర్చబడివుంది. పైభాగం తెరవగానే విమానం ఊర్వానికి సహసరి లేచిపోవటానికి వీలుగా అవరోధాలులేని మార్గం కల్పించబడింది. ఆ నిలియమంతా పవలు రాత్రి భేదం తెలియకుండా మణిపీకలతో ధగ ధగితంగా వెలుగురుంటుంది. కాసుగమనంకలి అవసరార్థం ఆయా రూపులుదాల్చే విధంగా తీర్చబడివుంది. ఆ విమాన నిర్మాణం చేపతలకే విస్మయం కల్గిస్తుంటుంది. అది విపుల తపఃప్రభావంతోనూ, విక్రమంతోనూ, ఆర్జింపబడ్డది. మనస్సంకల్పానుసారంగా సంచరిస్తుంది. ఒకడు మొదలు ఎందరు ఆశీషించినా సంకుచితసమ్మర్దంలేనిది. సర్వతో మనోహరమైంది. వాయుజవంకలది. దుర్వారమైంది. చిత్రకూటోత్కర మంకితమైంది. హృద్యమై, శరశ్చంద్రదవళితమై, కుందలాలంకృత చక్రప్రమణముఖమై, గగనచర రాత్రించర భూరిజవనదురాధ్వజూతగణ

సహస్ర వాహితమైంది. సుమసుందరం, నిర్జితసురభి సుందరం, సురశర్పి వినిర్జితం, నిర్జ్వంద్వం అయిన పుష్పక విమాన భోధనం పూర్తిగావించి చురుత్తనయుడు జానకీ దర్శనంకోసం ఇంచా ముందుకు పోయాడు.

హనుమ రావణుని అంతఃపురం చూచుట

ఈవిధంగా హనుమ దుష్ప్రవేశంఅయిన లంకలోజొరబడి అల్పాధిక భేదంలేకుండా అన్ని గృహాలూ చూచి, పిమ్మట అపరూపనిర్మాణమైన పుష్పక విమానంలో చొచ్చి అందున్న రహస్య స్థానాలనుచూచి, దాని చుద్యభాగంలో యోజనం నిడివీ, అర్జయోజనం పెడల్పాగల పంక్తి కంటుని మందిరం పరిశీలించి జానకీదేవిని రానక హఠాశుడై, లంకేకుని అంతఃపురం చేరబోయా, దాన్ని చుట్టివున్న రాక్షసనాయకుల ఇంద్రాన్ని విశదంగా చూచి, తీర్థోచ్ఛ్వాసం పడిచాడు. తరువాత మూడు నాలుగు కొమ్ములన్న ఏనుగులను, ఉద్భృతాయుధచారులైన యోధులనూ, కోరి వరించిన అసుర నాయకుని భార్యలను, విక్రమావహృతలైన పృథివీనాథ కన్యకలను, తిమి తిమింగిలనక్ర తీర్థ యుషాకులో దభివరై కల్లోలితంగా వున్న సందడి గృహాలనూ కలిగి, లక్ష్మీపతి శచీపతుల ఐశ్వర్యం అవహసించే సిరితోకూడి, యమవదణ కుబేరుల సంవదమించిన బంధువుల ఇండ్లు పరిచేప్పింపగా చుద్యలో వెలుగు లీసుతున్న రావణాంతఃపురం చూచాడు. ఆ సౌధంపూర్వం ఆరాళంలో అద్దాననునికోసం విశ్వకర్మ నిర్మించాడు. దాన్ని కుబేరుడు బ్రహ్మను ప్రార్థించి పొందాడు. ఆతణ్ణి ఆహవంలో గెల్చి అసురభర్త గ్రహించాడు. రావణుడు బలాత్కారంతో పొందింటి, ఈహామృగయుక్తమైనదీ, చారస్వర సంభ కమనీయ మైనదీ, ధగ ధగక్కాంతులతో రసరేదీ, మేదుమందరముల మేలిమి కలిగింటి, గగనాన్ని ఒరిసే కూటాయాత కలిగింటి, సమలంకృతమైంటి, నవురు మీరింటి, నడిమింటి సూర్యుణ్ణి కాంతితో నవ్వేదీ, కనక సోపాన పంక్తులు కలదీ, క్రమవేదికలతో కళకళలాడేదీ, మనోజ్ఞవాచాయనాలతో కనువిందు చేసేదీ, నీలవిద్రుమ మౌక్తిక వజ్రమణి సగితమైంటి అయిన పుష్పక విమానంలో నిర్మితమైన దళాననుని రాణి వాసాన్ని చేరు కున్నాడు. ఆ సౌధంనుంచి భక్ష్య భోజ్య పరమాన్ని దిక్షున్నివారణ

పదార్థాలో కన్నుని వాననలు పెదలి కపివీరునిచేరి “నీకుమిక్కిలిబండువు. నీ రాకను హర్షించుతున్నాడు మా దైత్య ప్రభువు” అని పర్కినట్లు ప్రూణ తర్పణం గావిస్తున్నై. ఆ ప్రదేశానికేగి శుభ లక్షణాయుతమై శోభనాంగి వోలె, అసురభర్తకు అనుకూల పత్నిలాగా, రత్నసోపాన విలసితమై, పైకి కిటికీలతో, పటికరాల పరుపులతో, దంతపు బొమ్మలతో, పవదాలు, ముర్యాలు, బంగారు, వెండి మొదలైన పదార్థాలతో నిర్మించిన స్తంభాలతో, చచ్చవకంగా, సమంగా, ఎత్తుగావున్న కండాలతో ఆకసానికి ఎగురుతున్నట్లున్న అంతర్భాగాలను విలోకించాడు. ప్రపంచంలోని విచిత్రాలన్నీ చిత్రాలుగా చిత్రించబడిన రత్నకంఠుకాల వలె ధాసించే కుడ్యాలతోనూ, ఒకవంకి పూల పరిమళంరోనూ, ఒక వంకి శకుంత సంతానరావంతోనూ, మెత్తని పట్టు పాస్సులతోనూ, బంగరు జీరి, నగిషీకల దిండ్రతోనూ, వన్నెలుమీరునూ, హాయిలు విరియిస్తూ, ధూపధూప్రమై, కాంతులకు కాంతి కల్పిస్తూ, వర్ణాలకు వర్ణం ప్రసాదిస్తూ శోకిదళన సమర్థం, ఆనంద ప్రవర్తం అయిన రావణ పాలిత భవనం, పంచేంద్రియాలకు పంచ విషయాలైన దీర్ఘకు తల్లివలె మోదావాప్తి కల్గించగా సంతోధన సరిపాడు.

నాకమో, సురలోకమో, ఇంద్రుని ఆవాసమో, ఈశ్వరుని కైలాసమో, అన్నట్లుగావున్న ఆ సుందరమందిరంలో, జూదంలో ఓకి దిక్కుతోపక చింతించే జూదరిలాగా కణాహీనంగావున్న వీపాలను తృటికరించి మణీకృత మంజుల వీప మాలికలు వెలుగులు చిమ్ముతుంటే వానర ముఖ్యుడు ఆభవనాంతంలో పరికించి చూచాడు. ఆ వీపకాంతులు దైత్య భర్త తనుకాంతినీ, తపనీయ భూషణ కాంతినీ వెలవెలబోయేట్లు వెలుగుతుంటే ఆ కాలంరా మందురున్న చందంగా మారుతి భ్రమించాడు. ఆ దానవ పతి అనమానమైన ఐశ్వర్యానికి ఆత్మలో మెచ్చాడు. ఇంత మహాభోగి ఏమాణించి రామచంద్రునితో విరోధం తెచ్చుకున్నాడో బోధపడలేదని ఆలోచించాడు.

నిద్రాసక్తలైన అంతఃపుర స్త్రీలను

హనుమంతుడు చూచుట

చిత్రచిత్రాలైన రంగులతో భాసించే చీరలతోనూ, ఆభరణాలతోనూ, బహుపదార్థ మిశ్రితములైన, బహువర్ణభాసురములైన పానీయాలు కలకాచ పాత్ర నిచయం, త్రాగగా మిగిలినవనంతో తలల సమీపంలో హేమాననాలపై వుండగా పలుభంగుల పయికికోళ్ళు మంచాలపై పరున్న యువతులను హనుమ కనుగొన్నాడు. తుమ్మెదలూ, రాయంచలారేని పద్మాకరంలాగా, జాగిన భూషా సమూహంతో శయనించిన యోషా మణులను చూచాడు. ముకుళిత సరసీదుహలవలె మూసుకున్న కన్నులూ, దానిమ్మగింజలతో తగవులాడే దంతాలూకూర్పు వెలికితోపకుండగా, విరిసిన పద్మాలవలె శోభరీనే పదనాలుకల వనితారన్నాలను అవలోకించాడు. ఆ కాంతల పదనాలు, పగలు వికసించినా, రాత్రి మురుగించినా చూడముచ్చటగ వుండే పద్మాలూగున్నై. “వీరి మోములు నిజంగా పద్మాలు కాకపోతే, తుమ్మెదలు ప్రార్థించుచూ ఎందుకు తిరుగుతై?” అని భావించాడు. అందం, చందం, చల్లందనం, పరిమళం, లలితాకృతీకలిగి సుందరాలైన వీళ్ళపదనాలు పంకజబృందాలంటే పరిహాసం కాదనుకున్నాడు. తారాగణదాశివమైన శారద తారాపథంలాగా కాంతారన్నాలచే రావణుని మండిరం ప్రకాశిస్తుంది. ఆ కాంతలనే చుక్కల్లో అసురపతి చంద్రుడులాగా వున్నాడు. ఆ సుందరులందరూ పుణ్యం ఓడించగా నేలపై వ్రాలిననక్షత్రాలుగా రుచుర్రాగ్రేనరుడు రలపోశాడు. నిద్రాముద్రితలైన ఆ సుందరీమణుల మనోజ్ఞతను కాంతి ఆ మండిరానికి బీజాలులేక పోయినా ప్రకాశం కలిగించేట్లుగా వుంది. పాన వ్యాయామంచేత, మదన సంగరంచేత, సిగలో పూండండలూ, కంఠంలోని రత్న భూషణాలూ చిక్కుపడి, రాలిపోతున్నా మేనెరగకుండా మెలరలు నిద్రించటం కపి వల్ల భుడు చూచాడు. తిలకం జారగా. అందెలు పీడగా, మైట చెదరగా కొందరు కోమలులున్నారు. తెగిన ముర్ర్యాండండలూ, సడలిన చీరలూ, తొలగిన కంచురాలూ, తెగిన మొలనూళ్ళూ, ఆ సవ్య సంగా అవయవాలూ కలిగి శయ్యలపై, విశ్రాంతికోరిన హయకీశోరల్లాగా వున్న కొందరు సుందరులు పొడగట్టాడు. వేడిపదాలు వీడి, అలంకరణలు ప్రళంశంపొంది కానదో ఏనుగులు తెంచిచేసిన లతల్లాగావున్న కొందరు

కులకాంతలను ఆలోకించారు. కంచుకాలు వ్రుడులుటచే వజ్రజాలమై
మాత్రికాది భూషణాల కాంతి ప్రకాశించి రవి శశికర దుచిరంగానిద్రించే
హంసల్లాగ గోచరిస్తున్న కువలయాక్షల కొందరిని చూచారు. కొందరు
తాల్కిన భూషణాలు వారి వారి సౌందర్యాన్నిబట్టి హంసల్లాగా, చరిస్తున్న
చక్రివారల్లాగా వున్నై. ఉరోజాలచేత, జఘనాలచేత ఉన్నతంగావున్న
ఉత్పలాక్షలు, హంసకారందవ చక్రివాకనైకతాంతో శోభించే నడుల్లాగా
తోచారు. సువర్ణధరణాలు వికసిత పద్మలాగా, కాంచీ మంజీర కంకణ
కింకిణులు ముకుత పద్మలాగా, మనోమోహనమైన కీలవిలాసాలు
నవ్రాది జంతుకోటి కలిగిన తటాల్లాగా, నిదురించే నీరజాక్షలు నిశ్చ
లంగావున్న మహానదులవలె పుండగా కనుగొన్నారు. సుషుప్తిలో వున్న
సుందరుల నిటూర్పుచే కదలుతున్న పైటచెరగులు నీచోషల్లాగా ముఖ
మందలి స్వేదబిందువులు పోగొట్టుతున్నై.

గురుకుచ చూచుచాలా, కోమలహృద్యతరాంగలా, మణిమయా
ధరణ సమూహాలా, దర్శకదర్శ విసషవితులై నిదురించే కాంతామణుల
విలాసాన్ని ఇసుమడింపచేసి పురుషులు మోహితులై సోలపదేలాగా
చేస్తున్నై. మందమందంగా మందతూనల ముఖనిర్మలైన పరిమళ భరిత
నిశ్వాసాలకు, గురువిందమణి రుచిరమయిన కమ్మలు కదలాడుతుండగా
కాంచారు. ఆ ఉర్బుదొంతరు పం కికంటునిపై విహరించి కై పెక్కించు
తున్నై. కొందరు శ్రీలు తమకు ప్రక్కగా పంకిన మగువలను నిదుర
మత్తులో ఆర్మేతులైన అసురపతిగా భావించి ముచ్చాడుతున్నారు. ముద్ది
తున్నది తనపతి అనేవావంతో నవతి మచ్చరంజుని నిద్రలో శ్రేతి
చుంజనం కొందరు వనితలు చేస్తున్నారు. కొందరు కంకణభూషితాలైన
కరములే దిండ్లుగా పంచారు. లొమ్ములపై తలయమోపి పరున్నవారిపై
తడుచేతులుచేసేవాడూ, మోకాళ్ళపై కొందరూ, తొడలపై కొందరూ
తలయంచి నిద్రించేవాడూ, త్రాగి త్రాగినమేనుమరచి పార్శ్వస్థుడుకటి
ప్రదేశాలను మోహంతో స్పృశించేవాడూ, బలంగాదగరకులాగి చేతులతో
పొదివి జడలు ముడిచేసేవాడూ కపి పీరునకు కనుపించారు. మందమయూ
నిలవళం చేత పెనుగువద్ద టివంతో కూసిన వృక్షలా కొందరూ, హుల
మాలికలపై వ్రాలుతున్న రుమ్మెదల రొదతో కొందరూ వనంశంలో

వనకన్యలాగా వానర ముచ్చునికీ చక్కనమిచ్చాడు. కొండకు శయనించిన
 పీటకూర్చే వివరిన పీటరలో రెండుటండేము. ఆ మండరం సాందర్యం.
 ఆ మండరమైన అడవి, ఆ మణిపీట కాంతి బృందం హరి వదని
 చూపుట అమితమైనై. ఆ అంతరంగికతాంతానాన్ని, కామమోహితరై
 కొండటా, యువకాంతతో రెచ్చినవారు కొండకుకాగా, కొండకు వంది
 వచ్చినవారుగా పోవని వాదించాడు. అంతేకాని రావణుడు మిక్కిలమై
 జలాత్కరించి రెచ్చిన కాంత వానరీదేవతాకీ మరొకరెచ్చెడు. అక్కడి
 వారంతా ఆరస చొక్కానికి, అంబానికి, జల్మర్వానికి అంది వచ్చినవారే.
 వారిలో, కుటాకరానీ, కుంభానకానీ, అశ్వద్యుంహితకానీ, అనిశురాలు
 కానీ, అయోగ్యుకానీ ఒక్కరెక్కడలేదు. “అంబా రోకోర్తర సానందర్య
 మూర్తయే ఆరస ప్రాదవానికి రోపిచి చేదారే. శ్రీరాముని దర్శనమిచ్చి
 హృదయేరే.....పాపం కలుగుచుగల. ఈ వానరాంబుకు వచ్చింది
 ఆర్యేయనకే అమెదవ అనుమానంలేదు. అమె మరమ్మనాన్ని. మిగులవలె.
 భర్తను ప్రేమిస్తుందికాని వాహ్య భోగదాగ్యాలనుకాదు. అమె రోక
 సామాన్యకాంతవేర జల్మర్వానికి అంబుంబనే వాపం ముగిరిందినుడురు
 నాకే నిగ్గు కలుగుటకాంది. కామచంద్రా నిష్కారకంగా నీ భర్తమిచ్చిని
 దూరగా వచ్చి సందేహించిన కోరి మిచ్చిని ఇచ్చింది.” అని పావని
 వచ్చారాపం పొందాడు.

హనుమ నిద్రించే రావణుని చూచుట

అనంతరం అంగనామణులనాటి రావణుని నిద్రించే చోటికిచేరాడు.
 ఆ మండరం వివరించారా రోపిచియి రేడివ్యమానంగా ప్రకాశిస్తుంది.
 అందులో మరైన పరువులు, పరుదింట్లు, పుష్పమాలికా జల్మమయి
 చంద్రనికాంతిని మించిన భవక పరితో ప్రకాశిస్తున్న చంద్రం, అనార్య
 మాలాకంకి మండరమయిన పండి, పీచోళ్ళుమీగే యంత్రదీందా
 ధరటా, మేకపిల్లల చర్మాలనుచరచి, వానిపై నిండుగా విచ్చిన పూలు
 చరిన హంసమాలికా తల్పాన్ని హనుమ ఎక్కిగాన్నాడు. ఆ తల్పంపై
 తనకాంతి కామదేహాన్ని పరిహాసించగా, తకతక మెరిసే రక్తకుండ

అలా భావనికాదనగా, ఎరుపుతనంతో విచారంగా ఉన్న పిమ్మిలు రాణి వాలను రేతోహీనంచేయగా, మేఘం మెరుపు కరిసినట్లు దేహమంతా రక్త చందనం అలడుకొని అనర్హులైనట్లుగా భావించి, చాపసియై కాదుటాపధరుడై, అమర కన్యలకు ప్రియుడై, అమరమృతి హాయిగా నిద్రించటం ఆంజనేయుడు అవరోకించాడు. అతడు పక్షిర వస్త్రం ధరించాడు. వీర్లుచుయిన వాహువులు కలవాడు. చూరుహావనయమంగ సహిత మందరం అనతగినవాడు. అమరకోటి ఆశాంతలయ మూలమయనవాడు. మదగజంపరె జన పెరుచున్నాడు. పానపత్తరచే స్మృతిరేసినవాడు. రణ నిపుడు. అతని సేమించాడు.

చూడుడు అతని దగ్గరగాపోయి చూచి నిశ్చేష్టుడై నిలిచాడు. చూరాన్నిచూచి సామాన్యుడు వజకినట్లుగా క్షయరాలం కండించి శయ్యపై నుండి దిగి చేదిరాంతరం చేరాడు. మువ్వంజరం కూచిన చురిలాగా ఆ పానుపు మెచ్చుకొల్పింది. జరాక్రమ కీర్తిచిహ్నాలైన చూషణాలు ధరించినవాని, జరావర విషాజహరులచేర కాయలుకావిన మేనివాని, వజ్రాహతి భరింప అసంధాగంకించాని, విష్ణుచక్రక్షతి (ఇది ఒక అయుధ విశేషం) భరించిన మెడచపక్షం కలవాని, సజలసంగత మాంసం ములైన వింకతి దాహించాని, సుభలక్షణాలుకల సభాంగుష్ఠములున్న వాని, మాతంగంపరె చుదించినవాని, పంచముఖ నాగేంద్రుడువరె పవ శించినవాని, శశర క్తంపరె వానసరీసే లేపనం రాచుకున్నవాని, గంభీర వేత్రాలు కలవాని, యక్ష పన్నగ నిర్వరాసుర గంధర్వులు వయంతో హాహాకారాలు చేసే భయంకర కాయంకించాని, మందరాచుపుధ్వసీమలో కూర్చేక్రద్వాహం పోరిన భుజాలవాని, సశిఖర మేరువర్జితంపరె పయంచినవాని, రావణుని వివరంగా కడివీరుడు వీక్షించాడు. నాసికాపుట నిర్గతైశ్వాసపవనాలు చూతపున్నగవరుళ పుష్ప సురభికాలై ఆనదన మంతా నిండుతూన్నది. ఒకప్రక్క జ్వలన్మౌక్తిక రాంచన చుకుటం ఒరిగివుంది. కర్ణమండల కాంతితో ప్రకాశిస్తున్న పదనాలు నిద్రాముద్రి తాలై మురుళిత సరోజాలవరెవున్నై. హూరనర్పం చూర్కారంవరె చిద్మయిపచ్చి పోరున్నై. వక్షంపై ర కచందన దిగ రమణీయ హారాలు మేఘంతో మెరుపువరె కన్నుల్లోకిగేయమంటున్నై. ఒక

ప్రక్కటవారిని వెలివట్టుకట్టించి ముంగొంగు రత్నకంఠగాన్ని ముంచి
స్తూచి. ఆ శయ్యయ నాల్గవైపుల రత్నవీణికలు వెలుగుతున్నవి. ఆ మహా
వీరుని ఐశ్వర్య విలాసాలను చూచును అచ్చెరుపు పొంచాడు.

హనుమంతుడు నిద్రించే రావణుని పక్కల చూచుట

ఆ సురారి అంధ్రులచేత పంపిన గృహిణులను పావని : :
శీలంగా చూడసాగాడు. కర్ణహాషలతో, వాడని పూజాలలతో, నిండునెల
పంపి ముట్టుముగాలతో, నిండుగా ధరించిన అలంకరణలతో, పీచాపాణు
లతో, అడుటకై కట్టిన చిరు బంగారుమువ్వలతో, లలితదుకూలకారలతో,
మందనపకరికా చర్మలతో, హారాలతో, వీరవృత్తితో, కేసీగలతో
వారంతా కనువిందు కావించారు. ఒక పూదోటి స్మృత సమయంలో
ధరించిన హస్తముద్రలతోనే నడుస్తూది. ఒక ఎలనాగ వీటిలో పోతున్న
చడవ విచ్చినకమ్మిని ఆశ్రయించినట్లు వీణను తొగిటిలో నుంచును
నిద్రిస్తూంది. ఒక చక్కెర చొమ్మల చంకలో మట్టిక వాద్యవిశేషాన్ని
చార్చి కక్షలో దిద్దనుంచి కనుమూసిన మాతవరా హుయ్యచూచి. ఒక
బయ్యారి బజారాలాగచున్న భర్తను గాతంగా తొగించుచున్నట్లు
చటహాన్ని చాచుపుల్లో బంపించి శయనిస్తూంది. బంగారుజిరాంతి,
పుష్పపుడులమూ, హృదయంగదుమూ, పీఠపయినఅంగాలతో మృదం
గాన్ని బత్తుచూ ఒక చురంగనయన పండుచున్నది. ఒక విద్రుడాన్ని
జలకశలం దొరలుటచే తపిసి వాడకుండ పూపులను తడిపినట్లు చెలువు
చిందుచూ నిద్రపోయింది. ఒక కురంగనేత్ర బంగారు గిన్నెలను పంపి
నించే నిజనయోధరాంకు మయికంలో కానే చేరవలించి పడుకున్నది.
ఒక అరిదేటి నిమిరమత్తులో అంచాటు చొప్పున ప్రక్కనున్న కాంచీను
వర్తను అలింగనం చేసుకున్నట్లు గట్టిగా తొగిరించి శయనించింది. ఈ
విధంగా హనుమ అనుమహారమయిన అవస్థాభేదాలతో నిదురించే అంగనా
మణుంలో సీరామారామదానక ప్రశ్నేకంగా శయ్యపై పంపిన కులరాంబ
మందిరంలో అడుగుపెట్టాడు.

హనుమ మండోదరిని చూచుట

అమె శయనించిన మంచం అన్నివిధాలా అమరికతో రలాన్నిచ్చి పోలివుంది. పూర్వం చూచిన శ్రీలవరకాక అమె నిర్మలంగా, నిర్బంధంగా, విచార రహితంగా, సవ్యతా సంస్కృతులుకల ఉద్ధారకాలవలన నిద్రిస్తోంది. అమె ధరించిన అభరణాలుకాని, భూషణాలుకాని ఇంచుమించు చూచిన ఉపరాండ్రలో కనిపించలేదు. అమె సొందర్లం మించియు రైపు సరంధోని కొరికిపూసవలె ఆ అంగనాటనంలోనుంచి కొట్టవచ్చినట్లుకనిపిస్తోంది. ఆ సాన్ని రోకోత్తర సొందర్లానికి చూపును అచ్చెరుపు పడ్డారు. ఒక్కటి పదిసాదులు అమెను నిదానంగా అవరోధించాడు. “ఈ ఉత్కలదనం, ఈ సామ్యతా, ఈ సంస్కారం, ఈ సుగుణసంపదా, ఈ సాశీల్యం రాక్షసాంగనంబుకానీ, స్త్రీజనసామాన్యానికి కానీ ఉండటం దుర్లభం. ఈమె రమ్మర రామచంద్రమూర్తి భక్తులన్ని సీరామార అమివుంటుంది. అందుకే ఈమెకోసం ప్రత్యేకవాగం పిచ్చాటుచేయ జన్మింది. ఇప్పుటికి నా ప్రేమ పరిచించింది. లలితమనంతో విశ్రుతు కరిగే ఆనందం కలుగుచుంది. ఈమె రమ్మర వాగరథి భక్తులందరి సందేహం లేదు. నేను సీతాశిల్పిని చూచాను. భవిష్యవర్తనాని. నా నేత్రాలు పృథ్వీపైపై,” అని ఛాదించి చూచుచుంటున్న ఎరవలంతో జబ్బలు పడెదాడు. రోక అవించాడు. స్తంభానెక్కాడు. గ్రీవికి చూచాడు. మళ్ళీ మళ్ళీ అమెను చూచాడు. హనిరాగాలు శీలము. గంభీరమైనది. రోక ముట్టుపెట్టుకున్నాడు. ఈ విధంగా జారి సహజ చేతులతో సందర్శన చేసేవాడని అమె రావణుని అర్థాంగియైన మండోదరి అని ఛాదించలేక పోయాడు.

హనుమ సీతను హనుచాలలో మరల వెదకుట

అనందంతో చేతులు మలచిన హనుమి కాంతమెట్టికి స్పృహవై మరల అమెను చూచాడు. ఈసారి అమె సీతరావనే కావం అర్థంలో స్ఫురించింది. వెంటనే “ఈ నది సీత ఏలా అవుతుంది: ప్రాణాధిపతైని భర్తను కాని పరునిచే బంధించబడక ఎరమసార్ని నిద్రిస్తుందా? అందులో ఇంత ప్రకారవిభ్రంకరిగి వుంటుందా? ఉన్న మాషచాలనే తీసివేసిన అమె ఇన్ని ఏలువగల అవరణాంను ధరిస్తుందా? ఇంత అనర్హమయిన

కంచుకవననాలు పరిస్తుందా? ఈ పరిమళ ప్రవ్యాసమధ్య పవళిస్తుందా? పూలు జల్లిన పట్టు పవళిస్తుంపై పడుతుంటుందా? అధిముఖంగా నిలువెల్తులంకేటని చిత్రపటాన్ని పుంచుతుంటుందా? పానాశనాలు అమెట పరివృష్టి కర్ణించుకదా? ఆమె ఆత్మేశ్వరుణ్ణిగాక అమరలోక పరినైనా కన్నెత్తి చూస్తుందా? ఈమె ఎంతమాత్రం జానకమృతాదు. ఆమె చూపుచున్నదనటంలో అభ్యంతరంలేదు. చాగా అలోచిస్తే ఈమె దళకంచుని ధర్మపత్నిగా భావించటం తప్పుకాదనుకుంటాను. మళ్ళీ పానచాంబుడోయి పరికిస్తాను." అంటూ నిర్ణయం చేసుకుని ఆ బోటు విడిచి పానచాంబు చేదాడు. ఆటంపాటం అలసినవారిని, ముఖపానంతో మైమరచినవారిని, మద్దెక్కు, మురజిలూ రందిండ్లుగా నిద్రించేవారిని, అస్తరదాంపై అస్తమిల్లినవారిని, వానరముఖులు రోధించాడు. అనంతరం అపులమధ్యపున్న వృషభంలాగా, కరణపుల నమమపున్న గణేంద్రుడులాగా అంరపురకాంచా జనమధ్యంలో పంకిన వనశ్శ్రుతి చాటి పానచాంబు చేరగానే, మహిష సూతరపుగమాంసాలు ప్రోవులు ప్రోవులుగా పెట్టబడి చారింపుల మురుమురులలో తల చిమ్మెక్కిస్తుండగా, మిగత పెరుగులు, చుక్కలుచుక్కలుకరిచకోర సంఘం ఎరచులు, బద్దాలు, సగంలిన్న రకరకాల ఒక్క రేహ్య భోజ్యపటలాలు, ఉప్పు, పులుసు, పాదదాలు, ఎక్కిగా రీసిపెట్టిన అందెలూ, ఆకరదాలూ, పాన పాత్రలూ, పెంపి బంగారు గిన్నెలూ, ఆరులూ, ఆసనాలూ, శయ్యలూ, కరిగి లగ్నిరేకున్నా మహిష కాంచులలో నిండివున్న ప్రదేశం పరిశీలించాడు. సురకాంతలు సుమరఫలాలూ, సుమశర్మకలూ, మక్కాములు, హేమకలకాలూ, చేపలోకపానీయాల రీర్చిన బోట్లు చూచాడు. ఎంత త్రాగినా తరుగని పానదాంబాలూ, ఎంతలన్నా కొడవపడని మాంసాది భోజ్యాలూ, పగిలిన పుండలూ, దొరికే గిన్నెలూ, పాటుచున్న నీటికాలూ, యాచకులచి నిద్రించే ఏడాదియకం చూలంలన్నీ వెదకాడు. నిద్రమత్తులో ఒందోరుల ఏరయలాగికిని కన్నుకునే యాచనాంగులనూ, నల్లని, తెల్లని, చచ్చని పన్నెలలో మోహనంగావున్న మోహనాంగులను గాటంగా నెమరెడు.

పరాంగనలను చూచినందుకు పావని దుఃఖించుట

“అంత లంచానగరంలో చాను లొక్కనిదోటూ, చాను చూడని రాహులేదే. సీతమ్మ మాత్రం కనుపించలేదు. రాహుదని రావణుని రాణి వాసంలోకి కూడావచ్చి కడిగి గారించాను. ఈ పరిగోధనలో, ఈ పరిశీలనలో పరాంగనలను ఎందరినో చూడవలసి వచ్చింది. నాకు ధర్మహాని వచ్చింది. నేను బ్రహ్మచారిని. ఇంతవరకు అన్యకాంతలను పరిశీలనగా చూడలేదు. అందులోనూ ఆ సమయంలో, అంతఃపురంలో, అవశలైయున్న దేశలో చూచి పాపంచేశాను. ఈ పాపానికి నాకు నిష్కృతి వుందో లేదో?” అని దుఃఖిస్తున్న పరమ పవిత్రుడైన పావనికి చార్యనిశ్చయ దర్శన జ్ఞుడైన అంతరాత్మ శ్రద్ధోధం బుద్ధిలో కలిగింది. వెంటనే “రావణాసురుని రమణీయులను చూచింది సత్యం. అయితేయే? నా బుద్ధి చలించలేదు. మంచికైనా చెడ్డకైనా ఇంద్రియాల ద్వారా మనస్సుకిదా ప్రవర్తించేది? ఆ మనస్సు వీరరిపై సాహిత్యతో ప్రవర్తించలేదు. త్రికరణపద్ధిగా వారంరా నాకు మారలుగానే భావించాను. వారి దాహ్యశరీర వికారాలన్నీ శుభపుల చేష్టలుగా చూచాను. నేను చూడవలసింది ప్రీమూర్తి. ఆమె లంకేసునిచే అపహృతయై కొని రాబడ్డది. ఆతడు ఆమెను అంతఃపురంలోకాక అడవిలో వుంచుతాడా? అడవాళ్ళను అడవాళ్ళల్లో పెదకక అరణ్యంలో పెదకురామా? పురుషుల్లో పెదకురామా? నేను శుద్ధమైన మనస్సుతో, శుద్ధాంతం అంతా శ్రద్ధగా చూచాను. ఇది ప్రభువు కార్యం. కార్యనిర్వహణలో నియమితులకు పుణ్యపాపాలతో ప్రసక్తిలేదు. దాశరథి నామస్మరణమే అన్ని పాపాలకు తరుణోపాయం. ఇంక ఈ దివ్యరజమాని చూడక దిగిరినదేమైనా దిగిరిపున్నదేమో చూస్తాను” అంటూ, నాగకన్యలనూ, నాక గంధర్వ యక్షకన్యలనూ వెదకాడు. అక్కడా అవనిజాత పొడగట్టలేదు.

హనుమ సీతను కానక విచారింపుట

ఎంత వెదకినా సీతకాంత కనరాక పోవటంతో మారుతి మనస్సువికలమైంది. చైత్రం నన్నగిల్లింది. పరిరాపం హెచ్చింది. అంతరంగంలో అనేక భావాలు రాసాగినై. “ఈ మహానగరంలో ఇన్నికోట్ల జీవులు సుఖంగావుండగా, ఆమె జీవించివుంటే ఎందుకు

కనుపించడు? బహుశాలయైనా భర్త తాడ తెలియక, ఆయన వియోగం భరించలేక ప్రాణత్యాగం చేసిందేమో. కాక రాక్షసుడే అమె అంగీకార చూపుతే అగ్రహారాతో హత్య చేశాడేమో. విక్రమకాయ ములా, పెద్ద పెద్ద మొగాలా, చింతనిప్పులవంటి ముద్దుగ్రుడ్డు, మృగా లకువలె వాడిగల కోరలా, బంకిరందెనవంటి భయంకిర శరీరచాతులూ క్రూర శస్త్రాలూ కలిగిన దైత్యాంగనం కాంచి భయంతో ప్రాణాలు విడిచిందేమో. అమె తీయించి వుంటే ఎందుకు కనుపించడు? అమర నాథుడు ఇంత సురక్షిత స్థానంలోకాక ఇంకా ఎక్కడ చాస్తాడు? ఓంటే ఇక్కడే వుంచాచి. లేకపోతే చురచించనైనా చురచించాచి. సజీవంగా వుంటే ఇక్కడకాక ఇంకెక్కడ వుంది? అన్నిచోట్లా విడువకుండా వెదకానుకదా? చురచించినట్లు చునప్పు అంగీకరించటంలేదు. వెదకిలే కనుపించటంలేదు. అగచరులతో అంతంత పెద్ద మాటలుపలికి అంబుడి చాటివచ్చి, అభేద్యమైన అనురేఖని లంకలో ప్రవేశించి, రావణాశ్రమంలో కనరానిచోట్లన్నీ చాంచి, చివరకు సీతమ్మ కేసుం తెలియక ఏమొగంతో రవి పుత్రుని దర్శిస్తాడు? నాపై కార్యధారంమోపి, నన్నే విశ్వసించి, లశీర్వదించి, ఆనచార్చి, దూరగా స్నేహించి చంపిన రావణచంద్రుని ఏ గుండె నిబ్బరంతో చూస్తాడు? సుగ్రీవుడు ఎంత సాధుడో అజ్ఞాతి చరిష్టంబట్ల అంత క్రూరుడు. అన్నమాట చెల్లించి ఓరుతాడు. తక్కిన దిక్కుల రేగినవారు సకాలంలో రాజదర్శనంచేసి భయ విద్యుక్త ధర్మం శీర్షుకుని వుంటారు. మేమో! గరుపు చాటినా సముద్రం దరిలేకలేక పోయాం. అమె వునికి తెలిసినా, అమెను చూడలేకపోయాం. అసాధ్య మైన అద్వి తరించి వచ్చినా శ్రమ మిగిలించేకాని అమె దర్శనం కాలేదు. అమెపట్ల చునప్పు అనుభవించించక సన్న అనాచూల్యే చేస్తోంది. ఇది ఓహూకందని విషయంగా వుంది. చూడతగిన రావులన్నీ చూచాను. రిక్తు తనై తిరిగిపోతే “చూచుచూ, ఏమి చేసుకుని వచ్చా”వంటే నా కోసం తపి స్తున్న సాటివారికేమి సమాధానం చెప్పేది? లంకంచా వెదకాను. అమె చాడ తెలియలేకంటే అగచరులంచా అప్పటి కప్పుడే అనువులు విడుస్తాడు. నన్ను మెచ్చి జనన వృత్తాంతం చెప్పి ఉచ్చాహం కల్పించిన వయో

వృద్ధుడు బాంబవంటుడూ, నన్ను గురుభావంగా చూచే అంగదుడూ
అవహసించరా ఇప్పుడేది కర్తవ్యం" అని విచారించాడు.

హనుమ ఉత్సాహంతో మళ్ళీ వెళుట

మళ్ళీ దైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. “ఉత్సాహమే లక్ష్యం. ఉత్సాహమే
సాధ్యం. ఉత్సాహమే సర్వకార్య సాధనం. కాబట్టి ఆ ఉత్సాహాన్నే
అశ్రయిస్తాను. శ్రమలకుకోక ఇంకోసారి చూచినప్పటికీ చూస్తాను. నా
శ్రమఫలించకపోదు. తిరబరుద్దిగా ప్రయత్నిస్తే కార్యం సింపింప వ్యర్థమవు
తుంది; ఈసారి ఇంచాగ్రంథంగా పరీక్షిస్తాను” అని రేచి ఉత్సాహం తెచ్చు
కుని కార్యోన్ముఖుడయ్యాడు. భాగ్యహు, చెర్యాలు, కేకనాలు, ఆయుధ
శాలలు, గజదురంగ మందిరాలు, హను ప్రరేరాలు, భోజన గృహాలు,
ప్రాసారాలు, నడవటాలు, దేదికలు, దిగుడు వాల్చులు, సురస్తీరాలు, వివిధ
విచార బాస దిశేషాలు, రాజ సాధాలు విరువక హనుడు పరిశీలించాడు.
అనమాన సౌందర్యంకల వివ్యాధర కాంతల చూచాడు. పూర్వచంద్రాస్య
లై స భోగినులను చూచాడు. పంక్తిముఖుడు బలాధారంగ తెచ్చిన నాగ
కన్యలను చూచాడు. ఎంత చూచినా సేత కనుపించలేదు. చిరుగువళ్ళట్లు
తెలపారం జరిగినట్లు ఒక్కసారి అంత మహాశక్తి సంపన్నుడైన
హనుడు గతుకున్నాడు. గుండెల్లో కొండలు దొర్లిస్తే. మేధపై చేయి
వజ్రాభారాలు కరిగినై. నిరాశా నిస్సంస్కృతులు ఎంతయిరాండవంచేస్తూ
మనస్సును వికలం చేసినై. తనకుగల చైవీకరులన్నీ పరిశీలించిన
గాతరీవాని కనురట్టువలె కానుపించినై. అపార సముద్ర అంధునం
అనవసర ప్రయగా అగుపించింది. మహాకృష్ణం సమక్షంలో కాదు పన్నిన
సయ్యలన్నీ ప్రాగినవాని ప్రేలుడులాగా తోచినై. వెంటనే నిరూపం
చిగాడు.

హనుమ ప్రహారంచేరి సేత కానరామిని ముఛించుట

సరాసరి ప్రాహారం చేయకున్నాడు. గతవర్తమాన సంగతులన్నీ
ఒక క్రమబద్ధంగా ఆలోచించసాగాడు. ఇంద్ర పుత్రునిచే నిరాహారుడై
ముఖ్యముగా కర్మరంధ్రం రంధ్రమయి కలి పుత్రుడు మహాస్థిలో

పిచ్చరించడటం సంభవించానని సంభవమైంది. నిగూఢంగా రావణునిచే
 లవహృతం కాదనిన వానికిపోత పట్టినా, మృగాలా మూచించటం
 స్వర్గలో జరిగింది జరిగింది. జటాయువు చెప్పినట్లుగా విడిచింది,
 సంపాది చెప్పటం విడిచింది అనుసంధానం. లోకైక మురేంద్రుని
 శ్రీరాముడు తన్నుదూతగా ఎన్నుకొనడం వింతలలో వింత. కాని జరిగి
 వదిలం, లంకీజిని జయించి లంకలో ప్రవేశించి రాత్రించటం కనుగొన్న
 రహస్యాన్నేషణం చేయటం హారంలో లేదు. భవిష్యత్తులోరాదు. ఇన్ని
 లసాద్యాలు సాక్ష్యం లయనమృదు, సంపాది చెప్పిన మాటలు ఎందుకు
 అనవ్యాయుతై ఆరదానవన్నీ ఋషి వార్యాలే కదా? చూడా గాధ
 తెలుగుగానే తెక్కలు మొలచినప్పుడు సీతమ్మ కాదా ఎందుకు తెలియదు?
 అది రావణుని గృహంలో ఉన్నదన్నప్పుడు ఉన్నదేమో. తరువాత
 ఆమె అంగీకరించకపోతే ఇంకెక్కడై నా ఇంచించ వచ్చునుగా? ఆమె
 రాక్షసియైన జనమని చూడకు. రాక్షసంప్రది చక్కనిది. ఈ
 ముప్పుని, వార్య వర్తల వికటినిన ప్రాచీన ఆశ్రయమందా? అనం
 ధవం. ఆమెను జలాత్కారంగా వానిరావటంలో కీర్తి చెంది
 సముద్రంలో విడిచిదేమా? అయితే సంపాది సీతాదర్శనం అవుతుందని
 ఎందుకు చెప్పాడు? ఇక్కడనే విషయం వింత ఆలోచించిరా విడిపడటం
 లేదు. అనుసంధానం కానందుకు అనుకుంటు వదిలించవచ్చు. తమ సాధ్యానికి
 లవంఅని చెప్పని రాక్షస స్త్రీలు ముంగవచ్చు. చరిత్రయోగం భరించ
 లేక ఆమె చేహార్యం చేయవచ్చు. ఇందులో ఏదీ అనంధవం కాదు.
 అన్నీసంభవారే. ఎంతమూలనామె కనుపించలేదన్న దుఃఖం క్రిహీనుణ్ణి
 చేస్తున్నా, ఎక్కడో అంతరాంతరాల్లో “ఆమె తీరించినప్పటి. కనుపి
 పిస్తుంది. ఇంకోసారి ప్రవృత్తింబు” అన్న ఆకాశిరసం గోచరించటం
 అశక్యంగా ఉంది. మళ్ళీ చెదకనా? ఎక్కడ చెదకనా? అన్నీచూచిన
 చోట్లో కదా? దాండ్లర్థ విధేవంలేకుండా ఆకుదానినందరినీ చూచానికిదా?
 అనుమానం లేకుండా తెలుసుకొన్నా వోచించానే. ఇంకెక్కడ చూడేది?
 జలరాశి గర్భంలో ముంచిం నిర్మించి అందులో ఉంచాడేమో. అది
 ఎన్నటికీ జరుగనివని. సాగరము మైనాకుని వార్తా నాకు తెలుగుదా?

లంకికి లంకలోనే సీతపున్నట్లు సూచించింది. తిరిగి కిష్కింధను పోనా ? అమె కనుపించేవరకూ ఇక్కడే దెదకినా ? వ్యర్థంగా చురలటం అనర్థాలకు కారణం అవుతుంది.

రామునితో సీతలేదని చెప్పలేవచ్చే అనర్థాలు

హనుమ యోచించుట

అమె కనుపించలేదని చెప్పలే అనేక విషయాలకు కారితీస్తుంది. చెప్పకపోలే దోషం వస్తుంది. చెప్పనా ? చూసనా ? ఈ విషయవర్తితీలో ఎంచేసింది ? ఏది కాలార్థమైన సీతి ? అన్యోన్య విచక్షణగా పున్న తెందుబలమైన దాచాల సమన్వయం సాగేదేనా ? వారిచివాటటం, లోపం లేకుండా లంకలో దెదకటం, రావణుని చూడటంవల్ల ఏ ఫలం కలిగి నట్లు ? సీతకు కనుపించలేదని చెప్పటానికే పనికివస్తే. అందు వల్ల పుణ్యమా ? పురుషార్థమా ? నేను కిష్కింధనుపోలే దానయి, రవిపుత్రుడూ నన్ను ఏమంటారో ? రామలక్ష్మణులు ఏమంటారో ? జానకీలేమి కనుపించలేదని చెప్పగానే రామచంద్రుడు ప్రాణాలు విడు వడా ? ఏ ఆకలితో ఇంతకాలం నిరీక్షించాడో ఆయాశ ఆపియాశ అయిరే సహించగలదా ? అన్న చురచేస్తే, ఆయనే సర్వంగా సమ్మిస సౌమిత్రి జీవిస్తాడా ? సోదరుల చురణదార విని పరుకు భక్తుడు భరతుడు బ్రదుకురాదా ? భరతుడులేక శత్రుమ్మురుంటాడా ? కొడుకుల చాపు చూచి వృద్ధులైన తాసల్యా సుమిత్రా కేకయ పృత్రికలు వెంటనే ఆసుపులు విడుస్తారు. కృత మెరిగిన వాడూ, దాన తన్ననివాడూ, మేలు పొందిన వాడూ అయిన సుగ్రీవుడు తనదిమట దుక్కుడు చురచేస్తే రామసహి స్తాడా ? ఆతడు కూడా అంతుపట్టాడు. బహుశాలానికి భర్త సుఖం లభించేదని సంతోషిస్తున్న చురు వరి చనిపోగానే సహగమనం చేస్తుంది. కాని తీవ్రం చుట కిష్టపడుతుందా ? వారి చురణంతో క్షంగిపోయిన తార రవిపుత్ర మరణించాచి ఇంకా భూమిపై నిలుస్తుందా ? తండ్రి లేక, తల్లి లేక, మన తండ్రిలేక అంగదుడుమాత్రం, ఎందుకు బ్రదుకుదాంవిస్తాడు ? భర్త లదాపుతో సరస్వరం కూడబలుకుకుని భార్యలందరూ చస్తారు. భార్యలతోపాటు

బిడ్డలు చచ్చారు. క్రింద నాశనం కాగానే వనవరులు దిక్కులేక చెట్టుకూ గుట్టుకూ చేరుకుంటారు. వానర వల్లభులు వావంగానే వారి వారి ఆశ్రయం దొరుకుతారు. వారివారం భృగుపాతంతో కొంచెం, పరిపాతం కొంచెం, మంట్రో కొంచెం, విషభక్షణంతో కొంచెం, నిద్రాపానంతో కొంచెం, కత్తి కోతలతో కొంచెం నశిస్తుంది. ఇప్పుడు నేను క్రిందకు వ్యర్థుడనై పోతే “హా” అనే వినుపే వినిపిస్తుంది. ఇంకెవరు వంశ నాశనం, కపికుల నాశనంనా వల్ల కలుగుతుంది. కనుక నేను అక్కడికి పోత పోవటమే ఉత్తమం. నేను పోకపోతే నా శక్తి సామర్థ్యాల్నికీ సమర్థకం కలవాళ్ళు కనుక నా రాతకోసం నిరీక్షిస్తూ అయినా బ్రదుకుతారు. ఇదే మంచి ఆలోచన.” అని హనుమ ఒక నిశ్చయానికి వచ్చి చుట్టూ పునరాలోచన చేయసాగాడు.

హనుమ ప్రాణత్యాగం చేయాలని తలంచుట

“నేను క్రిందకు పోను. అంత మాత్రంతో అయినచేయండి? నా అనధికారం ఇటుట వదులుతుంది. దోష శిక్షించబడరాదా? సింహరామ సమాగమం జరుగుతుందా? వానరులూ, వానరేశ్వరునికి కీర్తి గౌరవాలు దమ్మతనం ఇంతకూ అయి కనుపించలేదుకదా? కనుపించనప్పుడు నేను పోయి లాభం ఏముంటే? అంతా విషాదాంతం అవుతుంది కదా. పోక వంచనతో, చిత్రవధ అయినవారిని చేయటకంటే పోయి జరిగిన సంగతి చెప్పి వచ్చేవరికాదుం ఎదుర్కొనడం మంచిదికదా? కాదు నేను తీవ్రంగా అపమంగళం జరుగరాదు. తీవ్రంగా మోసగించరాదు. అన్నింటికీ నేను అత్యంతాగం చేస్తే చేస్తే చరిష్కారం జరుగుతుంది. అందుకు తరచానుద (చేతపడింది తినటం) గానో, ముఖానుద (నోడ్లొకటింది తినటం)గానో ఎదో ఒక చెట్టు ఆశ్రయించి, జీవచ్ఛ దిన్నించి, వానప్రస్థుడనై తీవ్ర శేషం గడుపుతాను. ఇది చూడ నవంజనంకాలేదు. కొంతకాలమైనా బ్రదక వలసి వస్తుంది. నేను వెంటనే మరణించాలి. అందుకు అడవికి పోయి చిట్టకగిరిని అందులోనికి పోరాను. రవిజుని మంత్రినై, రాముని చూతనై, వాయుపుత్రుడనై, చేవరంచే దివ్యమైన పరాలు పొందిన వాడనై జానకి చేవిని కానకి వ్యర్థ ప్రయత్నంనై తీవ్రంగా

కిన్న, స్వామి కార్యార్థం చావటం సర్వవిధాలా ఉచితమైనది. ఇదే చేస్తాను. అంత కాల ప్యవధి మాత్రం ఎందుకు రావాలి? మోగాగ్ని స్వస్థించి అందులో ఆహారం అవుతాను. నా మరణ లక్షణం ఏదీని ముసీంద్రులు, రోజులు సంతోషిస్తారు. అయ్యో! నాకు చావు లేదేమో! ఈ వరం కూడా నాకివ్వాలి అయిందే. మరి ఏం చెయ్యాలి? ఏమి స్ఫురించటం లేదే! అయ్యో! శుభావహాలనియ్యి, చంద్ర చంద్రికామధ్యమై, యుగో విభవాభిరామయ్యై, నిద్ర లేక పోవుటచేత వీరమై నాకు కీరీడ మైన ఈ రాత్రి జనక పృథ్వికను చూడకుండా వృథా అయిపోతున్నదే. ఈ రాత్రిని అర్థవంతంచేసి తీరాలి. ప్రాణాలు వదలటం చంద లక్షణం. నేనెందుకు చావాలి? బ్రతికి ఉంటే బాధలు పడయవచ్చని చెప్తున్నారు. సీతమ్మ కనరాకపోలే పోనీ, శ్రూరుదైన రావణుని పేరు లేకుండా చేస్తాను. ఇరవై కంఠాలకు తోక చుట్టి సూర్యామడలదారం సముద్రంపై యుత్తానికి బరి పడుపును ఈర్ష్యనట్లు ఈర్ష్యకునిపోయి రామభద్రుని పాదాలపై పడచేస్తాను. దైవం నాకింత శక్తి కోరకుండా ఉన్నంతోనే ప్రసాదించినందుకు ఫలం సాధిస్తాను. చరాచర జగత్తును సంక్షోభ పరుస్తాను. రావణుని ముగ్ధభూతంలో, పాద రాజనంతో మర్చించి అస్మదాది బాధ వాటి నోటనే క్రేక్కిస్తాను. చాటు రోషంతో లంకంతా మారణహోమం చేస్తాను. సర్వనాశనంచేసి రామదర్శనానికి పోతాను. నన్ను మనసారా ఆయన అనుగ్రహిస్తాడు.”

హనుమంతుడు అశోకపసం చూచుట

అని ఆతా నిరాశలనుభవ్య, ఉర్వాహ నిస్సృహలనుభవ్య సముద్రం తోని నావవలె కొడుముట్టాడుచున్న హనుమకు కొంత మారులో ఒక ఉద్యానవనం కనిపించింది. “ఇది నాకింతకు పూర్వం అగుపడలేదే! ఇవి అక్కడవున్న సంగతికూడ నాకు తెలియదు. వీన్ని మాత్రం ఎందుకు వదలిపెట్టాలి? వీన్నిబూదా చూచి అనంతరం చెరుకగిన కార్యం నిర్ణయం చెయ్యకుంటాను. ఇదే నా చివరి పరిశోధన. నా భావిషీదానికి ఇచ్చేమంది చెడల నిర్ణయంలో నికషం. అదిగో ఆ దీపం రథమక్కున మెరిసింది. వీరడిగా వున్న ఆ ప్రదేశం చెరువులోకి వచ్చింది. ఈ సంఘటన నాకు

దారి చూచి నుండి. నేను చేయబోయే తడసారి యత్నం తప్పక సిద్ధిస్తుందని చెప్పరా వుంది. ఓ అదృశ్యచేతల్లా రా. హిమమ ఇచ్చే అంజలి గ్రహించండి. అదిత్య మేను చురుకులుంటు నా ప్రవాహాలు. ముమ్మాట్రులకు సుమస్కారాలు. మీరు నా సర్వార్యానికి సుప్రసన్నులై బోహదం చేయండి. ఈ యత్నంతో జానకియై వార్త తెలిసి వీరారి. లేదా రావణునితో అంతా నానందించి వీరారి. ఇదే నా నిర్ణయం. ముమ్మాటికి ఇదే నా నిశ్చయం" అంటూ ఉద్వాహంతో లేచి "శ్రీరామ లక్ష్మణులకు కీయమామ్య. సీతనుగల లవ వాదం. సుర్యచంద్రులకు, ధర్మదేవతకు, ఇంద్ర చురుకుల మామర దుద్రులకు సమోదాచాలు. కవిబ్రహ్మకు, స్రుతిమాతకు, మహర్షులకు ప్రణమలు" అని అందరికీ యైక్ష్మి నామధికం పలికించాడు. అశోక వనంపై చూపులు నిల్పాడు. భయంకర రాక్షసగణం ఒరిచేసింది పుండలం చూచాడు. స్వర్గలోని సాందర్యం అంతా ఒకచోటకున్న ఆ ఉద్యానంలో వాయువు మెల్లమెల్లగా పీస్తున్నది. కావంతా మున్న దైత్యులందరూ అప్రమత్తులై పున్నాడు. "విద్యులకు తప్ప దిగిరినవారికి అగోచరంగా వుండే సూక్ష్మరూపం భరించి ఆ వనంలో ప్రవేశిస్తాను. ఓ దృశ్య చూస్తులారా. అదృశ్య చూస్తులారా. నా అనంత బ్రహ్మ చర్యవ్రతంచేత సాధించిన ఫలమంతా ఒకంగాబట్టి కళ్యాణమూర్తులైన సీతారాములకు సంధానయత్నం చివరసారిగా చేయబోతున్నాను. మీరంతా విశ్వశ్రేయస్సుకోసం జానకీమాతను నాకు దర్శనం అయ్యేట్లు చేయండి. లేదా మీరిచ్చిన శక్తులతో మిమ్ముల పీడించవలసి వస్తుంది." అని తీవ్రంగా సంకల్పించి "ఎప్పుడు జగన్మాతను సేతను చూస్తాను? ఆమె పాదాలకు భక్తితో ఎప్పుడు నమస్కరిస్తాను? రామప్రభు క్షేమాదంతం ఆమెకు అనందకరంగా ఎప్పుడు చెప్పరాను?" అన్న శలంపులులొందక పెట్టగా హిమమ అంతా ప్రారాధించటి అశోకవన ప్రారాధన చేశాడు.

హిమమందుడు అశోక వనంలో ప్రవేశించుట

ఆ విధంగా హిమమ అశోకవన దర్శనోద్వాహంతో వసుప్రాచారంచేరి దానిచుట్టూ తిరిగి ప్రవేశించేసే ద్వారం వద్దకు వచ్చాడు.

అన్నేషము అనుకూలంగా తన చూపు సంగ్రహించు చున్నాడు. అందులోకి చొరబడ్డాడు. ఆ వన సాందర్యానికి చకితుడై కనకాలం నిల్చాడు. పిసంతుడు విశ్వంలోవున్న పూతోటలన్నీ విడిచి చక్కదే విడిచి చేరాచా అన్నట్లు, సాల, తమాల, తక్కులహించాల, కోదాల, కాశోకి, రసాంచంపికి, కపిమథానేక కనునీయ వృక్షలరా శోభితమై, నమన ప్రాచీనంబ తర్జుణమై యున్న అనోక వనంలో ప్రవేశించి, వింతలు కొరకే విహగి మృగాలతో, ఉపవనాస్కర తాలి వలె అరుణంగా వున్న రేచిగుళ్ళతో, అరులతో, బ్రాహ్మలతో, పిందెలతో, దోరపండ్లతో, పండిన ఫలాలతో నిండిన పెమ్మలెగల వృక్షలను చూచాడు. కోకిల కేరీజల విహంగాది నానా భవతుల సంచారకలరవంతో శ్రవణపేయం చెప్పున్న అనోక వనంలో వైశేషిని దెదకటం మొదలు పెట్టాడు. చెదిరే ముందు ముఖంగా నిద్రిస్తున్న పక్షిలను అడలించాడు. అదిలేచి భయంలో కూలుసాగిస్తే కొన్ని అరాచానికి ఎగిరిపోతుంటే ఆ రెక్కల గారికి చెట్ల పూలన్నీ జలజల చాంతొచ్చిస్తే. చాలిన పూలరాసుల నడుమవున్న పావని పుష్పాలు నిండిన పర్వతం వలె కనుపించాడు. అందులో చెట్టుచెట్టుకూ, తీగతీగకూ లిడుగుతున్న హనుమంతుని అవి అన్నీ వనంతుడు పచ్చినట్లే మురిసిపోయిస్తే. పుష్పభరితమైన పుడమి రత్నాభరణ భూషితమైన రమణీయవలె ప్రకాశించింది. పరిశోచిస్తూ చాటుతున్న పవన పుత్రుని దేగానికి పూలు అతనిపై దారి ఆమోచాంజలి అర్పిస్తున్నై. చాలిన ఆకులతో పూలతో, పండ్లతో నిల్చిన వృక్షలు, జూదంలో కల ధనమంతా ఓడి దైన్యంతోవున్న జూదరులవలెవున్నై. కతున సంచారం వీటిపోగా, స్కందమూర్రావళేషంగావున్న భూతాలు సకల బంతు దుష్ట పరివారం పరిత్యజించిన గృహస్థుల్లాగా ఇంపుసాంపు లేక బిడ్డుమంటూవున్నై. అంతకు పూర్వం పింతో హృద్యంగావున్న అనోక వనంక్షీర వానరవర వాలహస్త చరణాహుతిలో, విరిసిన కేశపాశంతో, వీడిన కంఠుకబంధం, చెదరిన కుంటుడు పత్రరేఖలతో, అరణభాంకురగాధరదకపోలస్తూ వరంతో విహ్వల వన జవరాచివలె అయింది.

హనుమంతుడు అశోకవనంలో

విపరీతంగా విహరించుట

వింధ్యచల శిఖరాగ్రంలో వనంలో కూర్చున్న షేఖూం ఆ గడపల అనిం చెట్టును చెరుకొంటేను హనుమే తీగ గుంపుల పొంకం, దింకం చెరుకొంటాడు. ఆ విషయం విహారంలో వసుమత్యంలోవున్న మగరాలు రావిన జేదొకంటూ, వెంటపైది చెరులతో కప్పిన విశ్రాంతినిచ్చే అసనాంటూ, మంచి నీళ్ళతో నిండిన రొంతులనూ, మునిముసుసోపానామండ పాలనూ, మోక్షీత విద్రుతులంతాం నిరరాకూంములనూ, స్వామికడుట్టి మాంనూ, తీరన మనోజ్ఞహుతులనూ చక్రచక్రాంగ షట్కదకూజిత సరోవరాంనూ చూచాడు. ఆవనంలో ఒక వంక విచిత్ర హతాంతో బుద్ధులట్లుగా శిలలతో నిర్మించిన కృతక కేళివన వర్షలం కనుగొన్నాడు. ఆ కొండ శిఖరం నుంచి క్రిందికి పాటుతున్న సెండేబుడు చూచాడు. అది కోవంతో భర్త రాడపై నుంచి దిగి విసురుగా పోతున్న కోవన పైన భార్గవర పైంది. తీరన వృక్ష కాణులు వంగి నీళ్ళను అడ్డగించగా వెనుకకు మరులుతుండే కోవంతో రేచిపోతున్న ఆకోమలాంగిన వారిందే చుట్టాలవర, కాంతించి మరలే సరివర చర్చించాడు. ఆ సెండేబిడి అల్లంర చప్పులో బహుజీ పుష్పభరితమైన రాసాదాన్నిరాంచాడు. చిత్ర విచిత్రానేక రత్నస్థగిత సోపానపంక్తులతో, పరిశుద్ధ శిఖరలంతో, తృప్తిమ వనాలతో, తృప్తినిర్మించిన సోపానం చూచాడు. చెట్టుమొదళ్ళలో చతురస్రంగా నిర్మించిన షేలిమి అడుగులను వసుమత్యంగవురు చూచి తనలోరానే పొంగిపోయాడు. గుంటలు, మిట్టలు, నదులు, చెట్లు ఒకదేమిటి? అన్నీ బంగారంరంగులతో వెలుగుతున్నాయి. ఆ శ్రవణమానా నితి రాసుకూడ షేరువర్షర తరచులతో వెలిగేచేడి వెలుగులాగా వెలుగు తున్నానని భావించాడు. ఆ స్పర్శవర్ణ రుచాలమధ్య బంగారుమువ్వల మ్రోతను నిరంతరం మ్రోగిస్తూ, అచ్చెరుపు కొల్పుతున్న శింశుపావ నీడుమాన్ని చూచాడు. అసంతరం నుదుచిర కోమలాంతుర పల్లవ సుసంవన్నమైన శింశుపావగం అధిరోపించాడు. ఇక్కడ నుంచి ఈ వన మంతా పరికిస్తానని తలంచి నలుదిక్కులు కలయచూచాడు. రామచర్యన లోల, రమ్యశీల, జనకపుత్రి, చాచుగత్రి, సద్గుణ సముపేత, సీత ఈ

మహాప్రవాహనానితలంపడుదాబ్బులంటానీతరప్పర వస్తుంది. బహుశా అంత భరో
 శాంతారంలో రింసిపుంకలంచేత ఈ వనరామిణిమరించూచినుచ్చుటచేద
 కుండా వుండవచ్చు. అందుచేతనే నా వస్తుంది. వస్తుందేమిటి? అనలు
 ఇండులోనే వుంటుంది. అయినా, వనంశలయా, మృగాలయా, పురవారికా
 పుయూరాది దిహంగాలయా అమినాభావ సంబంధం. ఆ కారణంవల్ల ఆమె
 ఇక్కడతరప్ప ఇంకెక్కడా కాలం గడచింది. చింతా సంధాన భావనయైన
 జీవితానికి ఈ అశోకవనం తీవ్రంపోసి మళ్ళీ సంతోషం చిగురించు
 చేస్తుంది. ఆ కారణంచేతనే నా ఆమె ఇప్పుడే వుంది వుంచారె. నారాకర
 పూర్వం ఇక్కడపున్న వనేచదులపై ఆమె ఏంకో వాల్సల్యం చూపించి
 పున్నట్లు చూసేప్పుడు రోస్తుంది. అది నర్తకం కావచ్చు. సంధ్యాకాలంలో
 సంద్యా వందనాదికాలు తీర్చుకుంటానీ అయినా ఇక్కడికి ఆమె రాక
 తప్పదు. రాక్షసరక్షితమైనా, అంతా సుగంధరసాక ఈ ప్రదేశం ఏంకో
 టిల్లానంగానూ, టివారంగానూ, ప్రభావంగానూ, ప్రభావంతంగానూ
 వుంది. కాదు దేమిటి ఈ అశోకవనం అన్నివిధాలా అనుభూతంగా
 వాసయోగ్యంగా వుంది. ఆమె తీవ్రించి వుండే, రావణుడు ఆమెను
 లంకలోనే వుంచితే ఇక్కడనే ఆమె వుంచారె. ఉంటుంది. నా శ్రమ
 పర్చిస్తుంది. నారాకర చరిత్రం అవుతుంది. నా నేప రామ సుగ్రీవులకు
 మెప్పు కలిగిస్తుంది. సమస్త నాజాతి అంతా ప్రాణవారం అంటూ ప్రళయ
 సిస్తుంది. అంటూ సంతోషంలో పొంగిపోతూ, ముఖ్యకారణం గుణ
 రుణపున్న కంఠపా వృక్షగ్రాహకానికి విగితాదు.

అశోకవనంలో హనుమ నీతను వెదకుట

సంతాన కలిత సంరానంచేరా, రాక్షస హనుమానించేరా, దివ్య
 గంధరసాభ్యుదయ సౌమ్యాభ్యుదయంచేరా, సందనవన సుందరతచేరా,
 కోకిలాలాపన కోలాహలించేరా, కనకాంబుకోర్కెల గణించేరా, సలలిత
 మృగ వక్షితుల కలికలించేరా, ప్రాసాదహవాప్యగ్రహించేరా, రంగు
 రంగుల కంఠగళించేరా అవలించిన పలురావులచేరా, సర్వమురుభిల్లో భూది
 కాదే పలువృక్షించేరా, సర్వమురుభరామనరంగా ప్రాణికోటి సౌఖ్యం
 ప్రసాదించే శక్తిమంతమైన సాధన సంపత్తిచేరా, విశ్వకర్మ బుద్ధి

వైధవమంతా చెలపెట్టి అద్వితీయంగా నిర్మించిన అశోక వనాన్ని పావని పారచూచాడు. పికసిందిన అశోకాలు ఎర్రని కాంతులతో చెరిగి పోచూ అపహోపయాచూచాంతుల అవహాసింది చుట్టల దీప్తితో మంత నాలు సలుపుతుండగా మారుల చుర్రుగోధనం చేశాడు. రాయతున్న పూలు భూషణాలురాగా ఒకే సమయంలో చీకలు తలలాడిస్తూ చెక్కలు విప్పు కొనగా, పూలన్నీల ఆరెక్కల్లో తిప్పుపడి సర్వంవాసంచేసి కలులుకుతో నిర్మిత గృహానుంపలె పుష్పవిహీనమైనవాటతో చూడుచూ పోడగట్టగా మహాకవి మునిసిలో రత్నమైన సీతను అన్వేషించాడు. ఒకవైపు పుష్పపంచరిత భారంతో నేలకు పంగుతున్న కొమ్మలగుం అశోకాది వృక్షాలలో పరిశీలించాడు. ఇంకోవైపు తునుమిత కరీకారాలు, క్రొన్న నలు కరిగిన కింకురచూచానూ, చినగలన పుష్పదాలనూ, పొన్నలనూ, చంపలాంనూ, ససిగంకాల తుంభసన్నద చారునగలనూ వానరశ్రేష్టుడు విదువక సీతను వెదరాడు. కాటక రంగు చెట్లు కొన్నీ, ఎర్రని రంగు వృక్షాల కొన్నీ, తెలుపురంగు భూమిచూచు కొన్నీ, చేల సంఖ్యలో పుండి, నందన చెత్రరథవనాలకు నాణ్యతబోచిస్తూ ద్వితీయగండమాదవ పర్వతంపలె ఛాసిందే అశోకవనంలో అంజనాచక్రడు క్రమంగా బరిశో థించిచూస్తూ వనమధ్యంలో తైలానంపలె ఇచ్చెట్లు చిగవచ్చుచెట్లు, తప్త సువర్ణ వేదికలూ, కనకరత్నమడక సంభ సహస్రాలూ కలిగి చెన్నా రెడి ఒక దివ్యహుర్యం చేరువకు చేరుచున్నాడు. అక్కడికి రాగానే హనుమ అక్క ఎండుకో ప్రసన్నమైంది.

హనుమంతుడు సీతాదేవిని చూచుట

ఆ మేడవైపు హనుమ చూస్తుంటే శుభ సూచకంగా చిటి కన్ను, కుడి భుజం ఒక్కసారి అదిరి అగిపోయింది. ఎక్కడ లేని సంతోషం తనకే కల్గినట్లునిపించింది. ప్రయాణ ప్రారంభం నుంచి అప్పటి వరకు తను పొందిన శ్రమలూ పరించినట్లు శరీరం చేరికపడింది. “అమ్మయ్యా. చని వెరవేరింది.” అని ఛావించి పిర్లళ్ళానను వదలి ఆ హుర్యన్ని బాగ్రత్తగా చూచుచు చూడటం మొదలు పెట్టాడు.

ఆ మేడకు నమివంతో శింకుపా వృక్షం వుంది. అది ఏంతో చునో జ్ఞంగా వుంది. దాని నీడలో సుందరాతి సుందరంగా చలువరాళ్ళతో ఒక వేదిక వుంది. ఆ వేదికపై మానస చీరతో, దృఢహృదిన చిత్రంతో, ఇంతైనా గ్రాసం లేకపోవటంతో, చిక్కిపోయిన శరీర వివేచితో, పై పైచూచిచూచి వదలే నిశ్చాసారలో, గురుకుష్టుహానికి కూడ వీలు కలిగించని దేహచ్ఛాయతో, హోచిచూచు సంభన్తు హారాశనార్చిగరి ఆకనంలో నెలవంటలాగా, గాసిపెట్టే కర్కశ రాత్రించుకాంతలడుద్య, ఎంతో శ్రమ చేసిదాని నిర్లయించరాని తపయస్థితో, ముఖవారంతో ద్రుంగి కృశిస్తున్న ఒక కాంతను కనిపల్లభుడు కనులారా చూచాడు. అమె శరీరం భాగిభాసరంగా వుంది. కనులాయలేని కొండులాగా, అలంకార రహితంగా పీతవర్ణంగల ఒంటిపీరతో కుజగ్రహం పట్టిన రోహిణిచందంగా, దాని పత్తయై, తపస్వినియై వున్న ఆమె హను ముందుని హృదయం ప్రసీహితం చేసింది. కాలువలైచాచే కన్నీళ్ళు మొగడుండా కిక్కలంచేయగా, ఎడతెగని అలోచనలకు చిక్కి, శోకంతో స్రుక్కి, ఎప్పుడు చెక్కిచెక్కి ఏడుస్తున్నదాన్ని, అయినవారి మొగా లకు కరపై కరకు కక్కసిగుంపు మొగాయచూచి దెగచుటదేదాన్ని, వేట కుక్కల దానివడిన ఆక లేకివలె అల్లాడేదాన్ని, నల్లత్రాచువలె జరునా రుసు చాటుతున్న ఒంటిజడతో వున్నదాన్ని, శరత్కాలంలో ప్రాతర్వేగ తారదవుల్లో వుండే ఊరిజంలాగా వున్నదాన్ని చూచి హనుడు నిశ్చేతను డైనాడు.

హనుమ నీతను చూచి తనలో తర్కించుకొనుట

కొంరనేపటికి తెప్పరించుకొని “అయ్యయో! ఎంత దానికాలం వచ్చింది? వ్యసనం అంటే ఏమిటో ఎరుగని ఈమె వ్యసన పడుచుంది. తోగదాగ్యాంతో, సుఖ సంతోషాలతో ప్రొద్దు పుచ్చవలసిన ఈమె దురంతయైన చింతతో వీనాతివీనయై కక్కసుంచుద్య నిద్రాహారాదుమాని జీవిస్తుంది. ఇప్పటి ఈమె పరిస్థితిచూస్తే, భర్తృవియోగ చారంతో వాధపడుతున్న సీతమాతయే అనిపిస్తుంది. అనాడు ఏ చూడంగలకాంతమ బావలుడు బిలాత్కారంగా మింటకొని పోతుంటే మేం పర్వతంపై నుండి

మూలమో అమోహా శామోహా భేదం వినుపించు" లేదనుచున్నాడు. నిండు చంద్రుణ్ణిదోరిన నెమ్మొగంగలవాని, చనువ్వువలనన్న కనుదాటులవాని, లావణ్య మోహనంబులంగలవాని, నిరుదలైన నీలమనెరులవాని, నిలువలాన్ని కాదనే పెదపులవాని, సింహానుచ్ఛాన్ని పోరిన సమంతలవాని, కిన్నెదిర్చిన పాదాలు కలవాని, పద్మాంబులతో కన్నులు కలవాని, కలది మించిన సాంబత్త్యం కలవాని, చంద్రదీపంలాగా జగతికి చలనమింపజేసినాడే చూపులుగలవాని, రాజసివర పున్నవాని, నేరే బడియున్నవాని, పాప (పాము) వేషవర నిట్టాట్టుతున్నవాని, మద్యాచారహరీతి నిహరమైన ఆశను పోరిన సీతను చూచి మూరు బుడబుడచి పడచుచున్నది తంత్రతో బాటుమట్టాచుడు. "చిత్తమొండ్రియామొగ్గిలన ఈమె మంచనూహించుచు కాయమెట్టులో మరుగుబడిన విలువలరేన పర రాంతిహీనంగా పుండటం బరికినే దానుబట్టి అనే దాపం గడిగా కలుగుచున్న"చని ఒకసారీ, "బుద్ధుడైన రాజునుచే లుచూరలై కోని రాజునిన దారిలో లంగీకరించక నిర్బంధించబడిన సాన్ని పండుకు కాదా"చ"చని వేరాకసారీ పూహించాడు. తర్కవిరక్తాలనుభ్య చాలానేను మధనపడి చివరకి ఈమె శ్రీరాముని సరియైన మాదాత అనే నిర్ణయా వికి దానకశ్రేణుడు వచ్చాడు.

హనుమ రాసు చూచిన శ్రీ సీతగా నిర్ణయించుట

అద్యాసం పోవడంతో ఆత్మలో విస్మయికన్న చదువులాగా విగత సంస్కారులకు వేరే అకంఠచ్చే పడలాగా సంకేహస్పృహగా పున్న ఆమెపునికి మాటరి కొన్ని హేతువులతో కొలవసాగాడు. "రామ భద్రుడు కానకీ కరించే అభరదాలవైనం మారపుడు చెప్పాడు. అది అన్నీ చెట్టుకొమ్మల్లో ప్రేలాడుతున్నై. కష్టమూ, పొగడలా, కర్మకంకణాల మొదలైనవి హుసిపోయిన పెట్టుకొనినది దరించడం చేత స్వామిచెప్పిన కీరిగా గుర్తుబడివున్నై. మేం యుక్తమూలాద్రిపై పుండగా క్రిందపడచేసిన సాముల్లో కొన్ని ఇక్కడ పున్నై. కొన్ని అక్కడ పున్నై. రెండుకరివి చూస్తే ఒకేరకంగా పున్నై. అది రాక అభరదాల దించిన పీఠచరగులో ముడివైచి పడచేసింది కదా? ఆ

చీరముక్క రంగుకూ, ఈ చీరరంగుకూ భేదంలేకపోగా పలుకు భాగం వారం చినిగిపుండి. ఈమె చీరమాసిపున్నా సరిగినదోట ధూపోయి వారం కనుపిస్తున్నందున సర్వవిధాలా ఈమె రామచర్మి అనుకొనుటకు రగిపుండి. ఈమె రాముని హృదయేశ్వరియే. చూర విప్రవాసాపరమై రాముని హృదయంలో ఎప్పుడూ పాదుకుందా వుండి. రాముని లంగ సౌష్ఠవంవలనే ఈమెకూడా ఆ సౌష్ఠవమే కలిగిపుండి. భార్యభర్తలు అనుచూప లావణ్యంకలవారు కావటం దుర్లభం. అదే వీరిరువురిలో అద్భుతగ్రుద్దినట్లుండి. ఇట్టి శుభలక్షణ లక్షిత కనుకనే రాముడు విద్యాగ భారం భరించలేక పోతున్నాడు. ఈమె కూడ పరినివాసి పరిరక్షిస్తూంది- ఇంత మనోనిగ్రహంగల వారంకాబట్టే దాశరథి భార్యను శంకింపక ఆశతో బ్రదుకుతున్నాడు. ఆపదలో అంగనను కాపాడలేకపోవినన్న కాటు బొంబం, నన్ను నడుచున ఇల్లాలికి ఇన్నిపాట్లు వచ్చినే అన్న అన్మళంస్యం. అర్థాంగిని కోల్పోవినన్న చోకం, ప్రియ నా చెంరలేదన్న ఉంటిరనం రాముని హృదయాన్నిపట్టి పల్లారుపుచుందై. ఆ భావాలే శ్రీజనాను కూలంగా మారి ఈమెను వాణిస్తున్నై. అందుకే ఇచ్చరూ జీవించి పున్నాడు. ఇటువంటి అర్థాంగిని కోల్పోడి బ్రదికాదంటే రామునిలో ఎంత మనో నిగ్రహంపుందో తెలుస్తూనే వుండి. జగద్యయంకర కోడండధారి ఏనాటి నైనా కాపాడకపోతావా అన్న ఆశలోనే ఈమె జీవించిపుండి. చూడవల సిన ఆమెను చూడకలిగాను. ఇది సంతోష కారణమే. కాని, ఈమె జీవ స్థితిచూస్తే ఇది భరించరాని దుఃఖకారణం కూడా అయింది. ఎదివీమైనా ఈమె జీవించి నాకు దర్శనం ఇచ్చింది. ఇదేచాలు. ఈవైన చేయవలసిన కార్యం ఇక నిర్వయటంగా, నిర్విఘ్నంగా, నిరాటంకంగా నెరవేరుస్తాను. సర్వ చేవతలు నా మొరలాంకించి సంతోషంతో సాయపడ్డారు. అదర్శ దంపతులైన సీతారాముల అనునందానం నాచేర చేయించి పరమేష్టి నాజన్మకు వారికార్యం కలిపించాను." అని క్షణకాలం చూసుకు అనంత నృత్యం చేశాడు.

హనుమంతుడు సేత స్థితికి ముఖించుట

అతి కష్టమైన అవసరము ఆలోచించిన విష్ణుడు ఆమెను రాము వర్ణిగా నిర్ణయించుకొని శ్రుతు భరితం దొరికిందని ఆనందంతో నృత్యం చేశాడు. అంతలో ఆమె పున్న పీఠస్థితి చూచి బహుశాని వాదతో పరిచయం పొందసాగాడు. “అయ్యో! ఎక్కడ పుట్టింది? ఏవిధంగా పెద్ద గింది? ఎక్కడ మెట్టింది? నాగటిచాలులో యజ్ఞ సంకల్ప వీక్షిస్తున్నానని జనక చక్రవర్తి అయోనిజగా దొరికింది. ఆమె ఆ చంద్రుల ప్రేమ సంస్కారములతో పెద్దగింది. అసాధ్యమైన శవధనుస్సు అవరీలగా అడుగులు పెట్టగలిగింది. లోకోత్తర సాంవర్యమూర్తియై, మహేశ్వర కోదండ భండన పట్టివున్న రామచంద్రుని పాణిగ్రహించి ఇవ్వకుండా వంశలో ప్రవేశించి, చిన్నతనంలోనే సాక్షి చుట్టూ శిరోమణిగా పేరు మోసింది. భర్తతో అడవికివచ్చి అదర్శ గృహిణిగా అలరారింది. ఈమె కేనా ఈ ప్రాచురిచే నిర్బంధం, ఈ ముక్కూ రక్కసి గుంపుల వీరసం? ఈ సురుమార తనువల్లకేనా భర్తృ వియోగవాద ప్రభంజనం? ఈ అహర్యంభవ్యకేనా అన్నపానసుఖయన చూరం? నిరంతరం ఎక్కి ఎక్కి కన్నులు ఉద్వి పున్నవి. మొగం కళ రొంగింది. ఈ తల్లి ఏ యాశలో ఇంతలాంటి శరీరభారణ చేసిందో ఆ ఆలోచనే రామచంద్రుడు కూడ జీవం దార్చి పున్నాడు. అహో! ఎమి వీరి అన్యోన్య ప్రేమానురాగ వైభవం! ఇంతటివారికే ఇంతటి కష్టాలువస్తే, గుంహీనులు పడేవాదలకు అంతేముంటుంది? ఈమెను చూస్తే నా గుండె రతుక్కుపోతుంది. దళ రథుని కోడలు, రాముని పత్ని, జనకుని పుత్రి ఈమెకే శోకం రప్పర పోలే విడి ఎంతమరతి క్రోధిణియమో! అందుకే “ఎంతవారై నా వివిధబుధే” అన్నాడు పెద్దలు.

రాముని వ్యవసాయం, సాముద్రి చురం తెలిసింది కనుకనే శోకంతోనైనా, వానలకు దేవ వాహినిలాగా కలకపడటంలేదు. రాము నకు సీతా, సీతకు రాముడూ ప్రాయంలోనూ, శీలంలోనూ, సాముద్రి లక్షణాలలోనూ, సద్భవశంలలోనూ తగి పున్నారు. ఈ శాంత కోసం కదా రాముడు ఒక్క వాదంతో వారిని వదిలించింది? ఈ సుశీలకోసంకదా రావణునితో సమానుడైన కణిండుజ్ఞి కాలుని పురం కాపుంపించింది? ఈ మానినికోసంకదా అనిరొద్దుకైన విరాధుని అంతం చేసింది? ఈ ఆమ్మ

కోసంకవా పచ్చిల్లుచేం రక్కసుల చూపుమాపించి: ఈ సాచ్చికోసంకవా
 ఖరమాషణ త్రిశరాదుల ఖండించింది: ఈమె కోసమేకదా అలభ్యమైన
 కిష్కించా వైభవం అంతా రవిపుత్రునికి రాముడు చేర్చింది: ఈ మూత
 కోసంకవాశతయోజన విస్తీర్ణసాగరం నేనుతరించింది: లంకనుదర్శించింది
 ఈమెకోసం శ్రీరాముడు ఈ విశాల విశ్వాన్ని దహించినా తప్పులేదని
 నేను తలంచుతాను. “త్రిభువనరాజ్యమేలా? సీతమ్మమేలా?” అంటే
 ఈమెలోని ఏ ఒక్క అంశానికైనా అది చాలదంటాను. ఈమె ధర్మ
 శీలురూ, మహాబ్రహ్మరూ, మిథిలానాథురూ అయిన జనమని పుత్రిక
 సీతయే. సంశయంలేదు. ముమ్మాటికి ఈమె సీతయే. నా అంతర్వాణి
 లవునని చెప్పటాంది. ఇంక చల్లని తల్లిని, ఇంక భర్తృప్రేక్షక
 టీవిని రాముడు కోరటం యుక్తమే. దప్పికలో రహించే పాంథుడు
 చలువ పందిరినేకదా కోరుతాడు. రాజ్యద్రష్టుడు మళ్ళీ రాజ్యం పొందిన
 చందంగా, రాముడు సీతనుపొంది రహించునుగాక. చుట్టాలు దూరమైనా,
 భౌతిక సుఖాలపంచ బంగాళమైనా, భరించరాని కష్టాలు వచ్చినా,
 “ప్రాణనాథుడు దైత్యుని దునిమి తన్ను తప్పుక గ్రహిస్తా”దన్న
 ఆశతో అయ్యయ్యో, ప్రాణాలు గుప్పిటబట్టి బ్రదుకుతూంది. చుట్టా
 మూగి చాచిస్తున్న సురవైరి కాంతలవంక చూడదు. పుష్పఫలద్రు
 మాలను చూడదు. సుందరమైన అశోకవనాన్నీ, అందమైన హర్ష్యాలను
 చూడదు. ఆమె చూస్తున్నది హృదయనాథుడైన రాముని రాకను. అది
 ఆదర్శమోషాదులకి యుక్తమే. ఎన్ని భూషణాలున్నా సతికి భర్త
 కంటే మించిన భూషణాలవి కానేరావు. ఆ భూషణం దూరం కావటంతో
 మట్టిలో చూడకల్గంలాగా ఈమె సర్వం మరుగుబడింది. రాముడు ఎంత
 ఇంద్రియ నిగ్రహంకలవాడో ఈమె సాహచర్యం లేకుండా ఇంతకాలం
 జీవిందటమే చెప్పడంది. ఇంకొకదైతే మరణించటమో, మతివ్రమణం
 పొందటమో జరిగేది. రామలక్ష్మణుల రక్షణ మధ్య సుఖంగా జీవించే
 ఈమె, ఈ వికృత శరీరాలుకల రాక్షసాంగనల నడుమ ప్రాకరమృగాల
 మధ్య నిలిచిన లేటిలాగా చెట్టు మూలంలో కూర్చొనిపడింది. విధిలేది
 అసాధ్యం తప్పచూస్తే? మంచుగప్పిన తమ్మిపూవువలె కాంతిదాసి
 దుఃఖ పరంపరతో తప్తం అవుతున్న ఈమె పురుష చక్రవాతాన్ని పాసిన

పెంటి చక్రవాకంవలె వీసకతో చుండుచూచి. ఈమె దుఃఖాన్ని చూస్తుంటే లోకచర్యం ఎదుగున నాకే దుఃఖం అగటలేదు. ఇక రాముని సంగతి చేరే చెప్పటం ఎందుకూ పూతతో వ్రాలిన కొమ్మలుగల ఈ అశోక వనం, మలయమారుతం, చంద్రచంద్రికావీతం ఈమె మస్కరా వనసు మరిచుకొనెంచి ఇంచా శోచాన్ని ఇనుమకించచేస్తున్నై. ఈమె సీత. ఇట్టి కాలం ఈ మహానగరంలో ఎక్కడా కనుపించలేదు. ఈమె మహా వత్సప్రళ కనుకనే దుబ్బుద్ధిలో కొనితెచ్చినప్పటికీ చేసేదిలేక చెరలోపెట్టాడు. ఇంచా కొంతకాలం వేచిచూస్తాను" అని హనుమంతుడు శిశుపా వృక్షంలో దాగాడు. ఆమె చుట్టాపున్న వారావరడాన్ని నిశితంగా చూడ మొదలుపెట్టాడు.

హనుమంతుడు సీతకు రాపున్న

దైత్యరాంతల చూచుట

హనుమంతుడు కడుజాగరూకుడై ఒడలెల్లా కన్నులు చేసుకుని ఆమె ఏ సీతిలో వుంటే, ఎలా నిర్బంధించబడివుంటే, పరిశీలించే సమయంలోనే, వీలాంబువులో రాజురథాళంలాగా, గగనం అవరథాగాంతరంలో తెల్లకలవల కాంతితో చంద్రుడుతోచాడు. పాపని సకార్యాపిత్తోడుపడదలచాడో అన్నట్లు దాసురసిర్మల శేఖోరాసులు రాజం చల్లాప్పు సట్లుగా చంద్రుడు చంద్రికలను పెడజల్లాడు. ఆ పెన్నెల వెలుగులో భారంతో మునిగే నావవలె దుఃఖంతో నవయుచున్న నాగదేవాలనవలూ మిన్నను, రాముని పరిణాగను చూచాడు. ఆమెను చూచిన తర్వాత ఆమె నికటంలో అసేనవైపున్న అవరకాంతలను చూచాడు. వారంతా, "ఏష్యీ అకర్ణ, ఎకకర్ణ, కంఠకర్ణ, కనుదీర్ఘ కంధరలు, విచిత్రనాసిక, లంఘనరథ్నస్త్రకేసిని, శిరోముండిక, ఊర్ధ్వరాయ, వీర్ణదంష్ట్రిక, లంఘన, కేశ కంఠక, లంఘనానుక, లంఘనృ, లంఘనకర, లంఘనదన" అనే వికట నామాలతో విద్యుత్ క్రుర్రోరుట్టా మడచినమోరాలతో కూర్చునివున్నాడు. ఇంచామరుగుజ్జులు, వామనలు, మిట్టపండ్లవాచు, పొద్దు తిద్దినవాచు, ముక్కిరులు, పింగాక్షలు, బోహిరోడివాచు, పిక్కరులు, రావులు, పింగళలు,

క్రోధనలు, చాలామన హుంహుట ముదరహస్తలై, కలహాద్రయలై, అజుగమహిష శవాశ్మశిస్కలై వారికి రాపుష్పనాడు. వ్యాఘ్రములు, ఉష్ణగజమోటరాంఘ్రులూ, నిభాతమూర్ఖులు, విరాంఘ్రు ఏకకర్ణులు, అశ్వకర్ణికులు, ఖరకర్ణికులు, హస్తకర్ణికులు, గోకర్ణికులు, హరికర్ణికులు, వాళ్ళపై అక్కామీ చేస్తున్నారు. "అతినాన, తినాన, చ్యుతనాన, ఉదరనాన, రిర్యన్నాన, నాగనాన, పాదచూకిన, హస్తపాద, గోపాద, మహాపాద, వీర్వజ్ఞు, వీర్వనఖ" అనేపేర్లుగల దనుజరాంతలు వై మూడువరుసల వాళ్ళపై మోహించి పున్నాడు. ఎంత మేధావికైనా అనుమానం ఎంత తెలివితక్కువ వాడిగా చేస్తుందో ఈ సంఘటన ముజపుచేస్తుంది. అపారమైన పారావార మధ్యంలో తన లంక చేరుచుంది. అందులోకి లంకాధిదేవత అనుమతి లేకుండా చీడకూడా రాదు. అలావస్తే అమె తనను ముందుగా తెలుపుతుంది. తెచ్చింది మత్స్యరాంతను. ఉంచింది మత్స్యదేశమైన అశోకవనంలో. అది చాలక పరస్పర చరికిలనామధ్యలైన నాలువరసల న కంచరరాంతలండు, శత్రు పాటులను అమె పారిపోకుండా రావణుడు రాపుష్పెట్టాడు. అందే అతణ్ణి అనుమానం ఎంత క్రిందికి దిగజార్చిందో లేకతెల్లంగా తెలుస్తుంది. వాళ్ళంతా కల్లుర్రాగుడూ, రక్తం ఒళ్ళంతా పూసుకుని అగ్నికుండాల వలెవున్న మిడిగుడ్లలో అమెచుట్టూ, చెట్టుచుట్టూ రాపుష్పంకటం రాచాడు. ఆ పూహా రచనను చూసే అశ్వర్యపడ్డాడు.

హనుమ సీతాదేవిని చూచి సంతోషించుచు

ఆ భయంకర దృశ్యం నడుచు చెట్లు శ్రీనీకటో, వనమచే వగచే దాన్ని, మాసివెనవీటచున్న చెంట్రివంచాన్ని, కాంతి తరిగినదాన్ని, కాంతిని చాసినదాన్ని, హాషకాలను పూర్తిగా చరిత్రుణించినదాన్ని, భర్తృసురాగం పరచు చూషగా దామించేదాన్ని, పుష్పంపోగానే పుడమి పై రారే చుక్కవంటిదాన్ని, రావణాబహ్మరయై బంధువులకు దూరమైన దాన్ని, సింహం అమగానిర్చిన కరిదేలాంటిదాన్ని, వాచని కారవంచే తంఘ్రలు వదులై ధూగ్రమ్మిన వీణ వంటిదాన్ని, నికంతరం చరినానుం ద్రుమకురు దోహదంగా ప్రుతికేదాన్ని, రాక్షస స్త్రీలు నిరకే నడుప వాక్య

అను పెడచెవిపెట్టేవాన్ని, అరన్నీరదవృతమైన చంద్రరేఖవలెపున్న
వాన్ని, హ్రూరగ్రహం దువ్యరోనున్న రోహిణిపేర చెనట్టిక్కిసిగుంపుతో
చిక్కుచున్నవాన్ని, పూరుకారిన తీగవంటివాన్ని, దుమ్ముక్రమిల్లిన మేను
గలవాన్ని, మరదలోని పద్మంవలె కాంతి తోచీతోచనివాన్ని చివరంట
మాసివిరిగిన చీరగలవాన్ని, కొంతరాలం నిశ్చలంగా కొంతరాలం
చలనంగా రేకిరళ్ళవలె చూడేవాన్ని, చూడేవాళ్ళ కడుపు లిరిగే దైన్యం
కలవాన్ని, స్వీయశీలం రక్షణగా కలవాన్ని, చెగడుబడ లేక పిల్లలా
విక్కులు చూడేవాన్ని, వృక్షపల్లవాలువాడేట్లు వేసినిట్టాట్టయిచిడేవాన్ని,
రోపలవున్న దుఃఖ సముద్రం దొంగుతుంటే వచ్చే అలలవలె శ్వాసలు
వదలేవాన్ని, నవనీన, సాములులేకున్నా, సహజ సాంబర్యం కోలు
పోనివాన్ని, సీతాదేవినిచూచి చించారుల హృదయుడై, అనంద దుఃఖాశ్రు
సమ్యేకసంగా హనుమ రామలక్ష్మణుల సైరిస్తూ శంఖహవ్యవ మధ్యంలో
ముక్తిగి వివిధ్యక్యాక్యాల్లం ఆరోచించసాగాడు.

అనురేశ్వరుడు అశౌకపనానికి పచ్చుట

అశౌకపనంలో బ్రవేశించినవాడి అక్కచి సుందర వృక్కాలనూ,
విశ్వతర్క నిర్మిత విచిత్ర కృత్రిమ చిత్రాలనూ, అక్షరాల హర్యాంమ
మరిగించి వానకీసిగాంచి, ఆమెదుసిరికి వగచి కర్తవ్య నిరయానికి
హనుమ కదంగే వేళకు, కొంచెం రేక్కుపెగా రాత్రి అంత గడిచి
పోయింది. ఆన నియంలో లంకలో నుంచి పడంగ వేదవిమలా, ముఖ
క్రియామానుషులు వీరువనే మేల్కొంది దోషం లేకుండా నడిగిద్విధి
యిక్తంగా వేస్తున్న బ్రహ్మమోష వాయిదీసడెవచ్చి హనుమ శ్రవ
ణేంద్రియల్నబుంచేసింది. అబ్రహ్మరాక్షసుల వేదమంత్రి మోషుకు పూర్వా
చరచరి మేలుకొని అంబరసు మనోదమం వెడలగా సీతారాంధ్రై
మనుష్యుడోగా, రాగమరపితుడై, అతిద్రమించి వస్తున్న రామధావ
చరంపర ఇంతైనా అజమకోరేర వెంటనే ఉచితరాల్యాలు పూర్తిచేసి,
తనకుగం ఉత్తమ లక్ష్మి వేలించేలాగా సర్వాభరణాలలంకరించుకుని,
కుసుమిత పరితలలిత సర్కుజ సంతానంచేరా, కంటికి కనునీయంగా
దోచే విహునిత పుష్ప సంభూత విలాస వానిత రాసారషండంచేరా,

శకుంతలకుంభంబుచేత, ఈహా మృగ భూమిచేత, దృష్టిబోహ
రంగా అమర్షిని రత్న కాంచన తోరణరాజిచేత, బహుమృగశీర్షమై,
గళర్పణచిహ్నమై, నిత్యసూర్యమై, చోదావింశతమైన ఆశోకవనం
ప్రవేశించాడు. సహస్రాక్షిని అనుసరించే అమరగంధర్వ సతులవలె
వందమంది అరవి నేవిస్తూ అమర త్రీలు చామరహస్తలై నడిచాడు.
రంగారు బంగారు భృంగరాల్లో జలం నింపుకొని కొండకు కోసులాం
గురురాగా, మరికొందరు మండలాగ్రాలు, మణిమయానలా, మణిసారిలో
ఘమవును పూరించి వాళ్ళను అనుసరించాడు. ఒక నుండరి, రాజహంస
వలె, రాకాకంఠునివలె ప్రకాశించే చక్రం పట్టింది. ఒక కలకంఠి, పైకి
దండం దరించింది. కూర్చే కన్నులతో కులకాంతలు వరిచేసిందిరాగా,
మేఘాల వెంట నడిచే మెరపుల్లాగా ప్రియాంగునలు నడుస్తుండగా పంక్తి
కంఠుడు వనితో ప్రవేశం చేచాడు. ఈ విధంగా అనుకోకుండా, వ్రీహి
కొప్పులూ, రావినపూలూ, పూతలూ, చూరిననరాలూ, విడురమంపులూ,
మత్తు కింపులూ, చెడుటట రడిసిన శరీరాలూ, తెగిన రత్నాభరణ
హారాలూ, జేపురు కన్నులు, చెయవంపు చిన్నెలు, మేలైన పన్నెలు
మెరయించే అవయవాచారకల అంగనామణులతో, రాగం ముందుకునెట్టగా
రావణుడు రామవర్మిపై కామంతో మోహ్యంపహించి, మర్యాద మట్టగించి
నమిపించాడు. ఆ రావణుని రాకతో ఆశోకవనమంతా కరకీపిచా సహ
స్రంతో కళకళలాడింది. అరవతిరోహించి వచ్చిన గజం నడిచేటప్పుడు
ఇరువైపుల చేసిన బంగారు గొయనుల గండలమోతలు కపిపీఠుడు
విన్నాడు. ఆ భృద్విదైపుచూచి, చార్వర సమీపంలో నిర్విసంకేతముణ్ణి
ఆహ్వానించే వనరక్షణాధికారులబలగం పట్టే మణిపీఠ కాంతుల్లో మనస్క
రుతులాగా కనుపిస్తున్న పీఠుణ్ణి దర్శించాడు. మానుషు చూచే సమ
యంలో అమృతపేస సన్నిధిమై నే న్వేర వననాన్ని కేయతో నవరిస్తూ,
భుజబలంతో రుద్రులు చేరని చెప్పతగిన వింతతి భుజాంతో వెయగు
రీతుతున్న రావణుని చూచా చూడటం జరిగింది. రానింతకు పూర్వం
అంతఃపురంలో నిద్రావస్తూ సున్న అనురుం నాయకున్నే చూచాడు.
ఆ మూర్తికీ, ఈ మూర్తికీ ఎంతో భారతమృగం వుంది. కాంచనరాంబీ
చందనమై కింకిజీం సన్నభృంకుధ్యలో సర్వాభరణహామయమై

పట్ట మహాబలవాసుడై, రామచానుడై కనుపించిన విశ్రవాసుని కుమారుడు నిర్మలాచారంలో చారకంమచ్చ దోచకకాపుట్టడైవెరిగే చంద్రుడు పరె పున్నాడు. “అహో! ఈతడా రావణుడు? ఈతడా ఈ లంకాపిఠి? ఈతడా రామచంద్రునితో నిష్కారణ వైరం తెచ్చుకున్న పీడుడు? ఇంద్రుని లోకైక సుందరుడు వలదివలపించేవాడుందగా ఈ ప్రాజ్ఞుడు అగ్నిని వరిపెంలో ముడిచేసినట్లుగా మహాసాన్నిని కలాత్కారంగా పంపిడు కొనితెచ్చాడు? ఈ అసమయంలో ఇక్కడికివెండుడు వెచ్చాడు? పించేయ తండాడు? చేచిచూస్తాను” అని లోపల తక్కించి అ మహాపీడుని రేణుప్రవాళంలో విగళరేణుడై చూచుచు అతడు కను పించే చోటులోచేరి చచ్చున్నాడు. రావణుడు కూడ నవించాడుకై నీర పున్న ప్రదేశాన్ని సమీపించాడు.

రావణుడు సేరాదేవిని చేరదోపుట

ఉన్న వైభవమంతా ఒకకపోస్తూ అకంఠరంగా వస్తున్న అమర నాభుని అంతరూరంలో చూచిన అవసీకాత ఓరుగారికి పెదవే అరటి చెట్టుపర వెనుకటూ, ఉదరం చాచుపుటూ, వజ్రేణులూ ఊరుండుక్కలో చాచుకుని ఘోరంగా ముఖంతో కుమిరిపోసాగించి. ఉత్సాహం, ఉద్రేకం ఉరకదాచేస్తూండగా రాకానిమూకం రక్షణలో పున్నవాన్ని, జలవిలో తండ్రిందపుడున్న తరణిపోరినవాన్ని, కటికనేపై అసీనురాలై పున్న వాన్ని, త్రెంచిచేసిన తీమెనుదోరినవాన్ని, అనమాన సంసిద్ధివ్రతంగల వాన్ని, మాతలోగూడిన మేనుతో ఉప్పుటన్నవాన్ని, తన కష్టాలకు అం తంలేదని కంటికికెడు పీళ్లుగా ఏర్పేవాన్ని, గొప్పకులంలో పుట్టి, గొప్పగుణాచరించై, వివివశంచేత కాపుటపుట్టి, నీడలోదృపుట్టి జర్మగా ఉదసిన పరివ్రతపర లోలోపం మరగేవాన్ని, అల్మేళ్ళకుని కోపం అహర్నిశలు ఎదురుచూస్తూ, వస్త్రాదనే సంకల్పహయంతో తీవర రథం ఈమెస్తున్నవాన్ని, సమసిన యశస్సునూ, అదరం చూచని శ్రద్ధనూ, పరిత్యజయైన పూజనూ, భగ్గుడైన అశనూ, చెల్లాచెదులైన లాభమునూ, చాచిన కడుంమునూ, కాలేచిక్కునూ, చీకటితోకూడిన వెదురుకునూ, నివాళుంలో ఎరిసిపోరి, హతహత వైన్యంవరె, ప్రతి

హత కానసంఘీతి, రామాగ్రస్త చంద్రుని చాతి, శాంతానందంధంగి,
అపరిమళ చేదిక చాచ్చున, గజ సంఘోషంచే తళతళమూలితమైన కాసా
రం చాచ్చున, కట్టతెగిన రటాకం గతి, కృష్ణపక్ష చంద్రుని దేవ,
భయంతో, చోకంతో, ఉపవాసాలతో, గ్రీష్మకాల సదివలె ముక్కించి
వెలవెలపోతున్న సీతామాతను, “నా భర్తకు రేజం చెప్పించి, ఈ
దశగ్రీవుణ్ణి సదాందవంగా సంచరించినప్పుడు కొనిపోయే సమయం
ప్రసాదించండి దేవతల్లారా!” అంటూ బెగడిల్లిపోతున్న వానరీని దుర
దృష్టం చూపు కట్టివచ్చినట్లురావణుడు చెబాడు. ఆమె దివ్యతేజస్సుకూ,
అపూర్వ సాందర్యానికి ఆనందించాడు.

రావణుడు సీతకు తన కోరికను తెలుపుట

“ఓ చారుహాసినీ! ఎందుకు నన్ను చూచి ఇంత భయపడుతున్నావు?
నీ లావణ్య శరీరం ఎందుకు కుంచించుకుంటున్నావు? ఇక్కడ పరులెవ్వ
రున్నారూ? వీళ్ళంతా పరిచారటలే. పరిచారెవరే. నా మాటను సూటిగా
పాటించు. చూపవలెనో నీవు శ్రేయశాలపు. నన్ను బహుశాకరించు.
మీ మానవులారే, మా రాజులకులె నే రాజులూ లేరు. ఇంక నీకు
భయమెందుకు? సంకోచం ఎందుకు? నేను లోక భయంకరుడనే రావచ్చు.
నీపట్ల ప్రసన్నుడనేకదా. పరచార గమనం, పరచారాపహరణం మూడో
సులకు కులవర్మం. ఇది ఇట్టిదైనా నీవు అరాచిపు. అందుచే నిన్నింత
వరకు అంటలేదు. రామాగ్ని నన్ను చాటుస్తున్నప్పటికీ, నీ అంగీకారం
కోసం అగాను. నన్ను యథాచాటుంగా రామించు. నా ఎడ కరుణామతివై
ప్రవర్తించు. నీవు ఎంతమాత్రం భీతి చెందవట్టు. ప్రసాద చృష్టితో
నన్ను సంతాపనం చేయి. వ్యర్థంగా వెతలపాలురాకు. త్రివిషలాల్లో సాటి
లేని దైత్యవంగుల లంతా నగరంలో, కోరిలే అసాధ్యాన్ని సాధ్యంచేసే
అవశ్ర క్రికను పరాక్రముడైన రావణుని సమక్షంలో ఏకదేటివై, కటిక
నేర శయ్యగా, పస్తులందటం నాకు సంతోషమూరాదు, నీకు ఉచితమూ
రాదు. ఈ మానస చీర, సంస్కారంలేని శరీరం ఎందుకు భరించినట్లు?
ఎవరికోసం భరించినట్లు? నీవు కోరిలే దివ్యమైన హాషదాలు లేవా?
అనర్థ చీని చీనాంబరాలులేవా? చందన లేపనాలులేవా? సుందరమందిరాలు

లేదా, కాదుదేను కల్పవృక్ష చింతామణులు నీ పాదాల నాశ్రయించువాఁ యుట్టితే చాలారాం వర్జితుండి. ఇతనైనా తెలివి తెచ్చుటని నన్నా నందపెట్టి నీవానండించు.

నీరు తెలియకుండా ఎంతోవారం వృథాచుట్టూండి. దానితో నీ యావనిం అదవి కాచిన వెన్నెలలా వృథంగా నశిస్తూండి. వదా కాంఠో వచ్చే ప్రవాహం శరక్కాంఠోరాదు. పోయిన యావే నం పొందటం నీ తరమా? నా తరమా? తుదకు బ్రహ్మకు తరమా? నిన్ను చూస్తుంటే ఆ విచార నిన్ను సృష్టించిన అనుభవం నీరంపే అంద కత్తెను సృష్టించలేక పోయాడనిపిస్తుంది. అట్టిదో నిన్ను శ్రమతో తెచ్చి వృథాగా ఎంతవారం చీగించుతాను? లోకంలోని సౌందర్య వతులలో నా కంటికి నచ్చిన వారిని, నా మనస్సు మెచ్చినవారిని నహస్ర సంఖ్యలో లంకకు తెచ్చాను. కాని వాళ్లు నీవరే నా దూపు నీ శరీరంపై ఎక్కువనిలిస్తే అక్కడే అగిపోయేట్లు చేయలేకపోయాడు. నిన్నుకూర్చి చెప్పటానికి ఎందుగిలండి? నీ అనుగ్రహం మిగిలింది. నా ప్రాప్తం మిగిలింది. లోకాలన్నీ పాలించే చేవరలు నాయాధాని వడులు. చూసవులు నా జాతికి అశనం. నిన్ను నిగ్రహించి బ్రదికే తలంపు ఏ ప్రాణికి ఇంతవరకు కలుగలేదు. అటువంటి శక్తిసంపద కరీ నేను ఒక సామాన్యుడుగా నిన్ను అర్థిస్తున్నాను. నీ మెత్తి లోక విధిచిపెట్టు. నాకు పత్నిచికమ్ము. నాకైకూర్చిన లంగనాజనంలో తల మానికంపరే రసరాదు. వీకె నాసర్వస్వంవారపోస్తాను. నిన్ను సంగ రంలో నిర్మించు తలంపుతో దండె రివ నే, చిరిగినదక్కేదూ, రపు తుదూ, ఊడదానిన గుర్రాదూ, హరినలేదూ, దారిన ఆంఠాలాదూ, విరిగిన చింట్లూ, ప్రేలాట జట్టూ, తదబివరచే పదములూ, కంపంతో కదలిపోయే హృదయములూ, పిలుకుమాలిన సేసలూ, పీపు పెంబిలైన హతప్రాణులూకలిగి శత్రురాజులు వీరులై పాలిపోయినారెవరినీ, వీడులై నన్ను నీలువలించలేదు. ఇవి జగమెరిగిన సత్యం. అర్థరహితంగా, అసందర్భముగా అత్మస్తుతి చేసుకోవటంరాదు. కన్నులరాంపే తీరేట్లు నిన్నులాంచవలెననే అర్థం నన్ను తర్జిరపెట్టుటూండి. పట్టిటిజలంతో స్నానంముగించు. పరిచారికలుకూర్చే పరిమళద్రవ్యాలతో నీ శరీరాన్ని

నుగంధించేము. దేవరావననాలు దరించు.దివ్యహాషణాలుతాల్పు. నాఅళ
భరించగా,నీచునునుంలసింజగానివిరేష్టధోగాలు ప్రాజ్యంగాఅవడమించు.

వా తెలివి ఒక్కవలురు జలుతు. నీ కోరిక ఏదోచెప్పు. నను స్తు
సముద్ర ఒరిచేస్తేల వరామండలం నీ వాస్థారం వానంచేస్తాను. నాప్రే
నీవు హరిహాపిస్తే నీ బంధుకోటి అంతా నీవు ధోగధాగ్యాలతో నిష్టు
ల్యంగా వుంటుంది. నా నర్మనమ్మస్త్రీ, కలిమి, కీర్తిచూడు. నీ వర్త
జనాడును. చీరాంబుడును. సుపరిచాయు. నిన్ను వదలిన రక్షార ఇంకా
ఇంతరాలం జీవించివుంటాడని ఆశరోపున్నావా? బ్రదికివుంటే నీకోసం
ప్రయత్నం చేయదా? ఎక్కడవున్నావో తెలుసుకుని ఒక్కసారి అయినా
వచ్చి చూడదా? నీ చుగుడు ఓడువు. నా రేణువును కన్నెత్తి చూడనై నా
చూడలేదు. ముందుధాగంలో బలాకలు మోహరించగా వాడు కాంబడం
వట్టంగా గ్రమ్ముకొంటే రాకాజ్యోర్పును ఎవరై నా చూడగలదా? స్పృత
కావ్రవకరగరమైన హిరణ్యకశిపుని కీర్తిలాగా నీ రాముడు నా హస్తం
లోనుంచి నిన్ను మళ్ళీ పరిగ్రహించలేదు. అందలుచించే చిరునవ్వుతో,
నుందరమైన పలువరన కన్నించగా, ఆకర్ణాంతలోచనలతో గరుత్మం
తుడు కేరిహానాన్ని హరించినట్లుగా నా మనస్సును నీవుహరిస్తున్నావు.
మానస బంటివీరతో, నీరాకక, పెండ్రుకలు జవగట్టగా, అలంకృతులేమీ
లేక అనిమానంతో అల్లాడుతున్న నిన్ను రలంచినప్పడెల్లా
అనురాగపాత్రలైన నా ఆశ్రేణ్యులను ఆనందింప చేయలేకపోతున్నాను.
నాకాంతలు నను స సదుదావాసలు. వారికీశ్వరివై హాయిగా కాలంగడవక,
ఆ కుడె న ఆత్మపతికోసం ఆరాటంపడరావెందుకు? లక్ష్మీదేవిని దేవ
రాంగనలు సేవించునట్లు నా పుత్రమాంతుపురకాంతలు నిన్ను సేవి
స్తారు. నీరిరా మోకాలు అడ్డకు. విశ్వంలో లత్యల్పంగావున్న అనర్హ
వస్తునముదాయం అంతా నా లంకలో వుంది. ఆ సంపదతో నన్ను నీ
వాసునిగా పరిగ్రహించు. నీ రాముడు నాతో చేతితో సరిపోలుతాడు ?
రవంలోనా? బలంలోనా? షరాక్రమంలోనా? విర్రంలోనా? విద్యలోనా?
యశస్సులోనా? కాంతినా? వట్టిఅడియాసలుమాని నేనై చేరవచ్చిన
నడవరాకాన్ని స్థాకంచేసుకో."అంటూ చరివరివిధాల ఆమె మనస్సును
అమరనాథుడు ఆకిట్టకో చూచాడు.

నీతాచేది రావణునకు ముద్దులు చెప్పుట

లంకేమీమ నిశ్చంకగా అనుచిత భాషదాదు గీర్ణరస్యరజరివర
అపందంగా నయమగా, ఆ మూటలువిన్న జానకీ దుర్గవద్దు, వేషమోనయై
కంపితగాత్రమై, అక్కరో పరిని సంస్కరించి, అప్రపులు కనుదోయి
జారగా, హీనస్వరంతో, గరిపోతను చేతగెకొని ఇరుపులిరువ్వు అర్థుగా
మండునట్లుపెట్టి, వానిని పైద్రేణించి చర్మనరీతిగా రావణునకు తన
మనసులోని మూట చెప్పిపాగించి. “ఓరి! భూరకమృతా! నీవు చేసిన
నీచరాచారానికి సిగ్గుపడక, నా వజ్రవచ్చి ప్రగల్భాలు ఎరుచున్నావా!
నీవు తెచ్చినవారంతా కన్యలు. వారు నీకు దానీయనారు. మరి నేను
కన్యనా? బలకాంతనా? భారతస్త్రీ తన కన్యారత్నం ఒక్క పురుషునికే
విధివిహితంగా వర్తించేస్తుంది. బహువిక్రం జరిగితే ఈ భారతీ,
పుణ్యహామిరీ మర్యాద్యం. ఈ కర్మభూమి స్త్రీలంద్రై, మహాతుల తన
శృంగీర్షి, రాజుల స్వార్థరహిత సత్యధర్మ సామర్యదేవు, “సర్వేజనాః
మమిదోభవన్తు, భద్రంకర్ణేద్యుమృణు యాచుదేవా, భద్రం పశ్యేమాక్ష
విర్యజిత్రా” అనే మంత్రారావంతో మనకే పారసంతానంపై అచారమి
పుంచి. అంచితే నావణు మనస్సునిర్వి నానం కోరితెచ్చుకోరు. నీపై
మరుగునతో చేసిన మగుపుల సమానంగా ఆవరించి తత్పరంగా ప్రత్యా
సంజహించు. దారిని పాంకై అర్పించినట్లు, పాశాత్తులు పుణ్యం కోరి
వట్లు నన్నునీవు ఆశించటం. నేను పుణ్యవంశంలో పుట్టాను. పూజ్య
మైన వంశంలో మెట్టాను. ఎకపత్ని నియమంపట్టాను. ఇటువంటిదాన్ని
అకార్యంచేసి పాపం కట్టుకుంటానని తలంచరు. తెలిసిన మూర్ఖుడవు.
వ్యభిచారిణివాడవు వాగుతున్నావు. నేను సాధిని. నీ భార్యను కాను.
వరకాంతను, ఇది తెలుసుకుని సామమార్గంలో సంచరించు. పని పెట్టు
కొని తేరతేరకువచ్చి నన్ను దాదించి ఇంకా పాపం మూట పెద్దది
చేసుకోకు. చేసిన చెడ్డ పనికి చక్కారావంపడి.

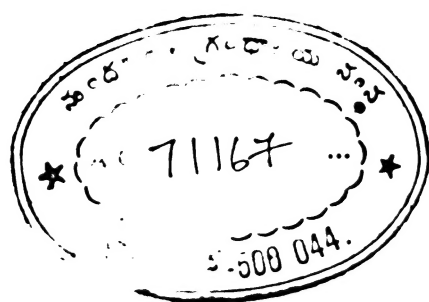
నీ భార్యలు నీ వెటువంటివారో. లోకంలోవారికి వాళ్ళ భార్యలు
వాళ్ళకు అట్టివాళ్ళే. ఇంచుట నీ చరిత్రే డివాహరణంగా పోతుంది సొంత
భార్యలతో నుడించు. బలవంతుడనని దాదించి కొరమాలిన పనిచేస్తే,
నీకంటే బలవంతుడు నీకు కాని పని చేసి కష్టం కల్పిస్తాడు. లోక
ధర్మం సామూహ్యంగా నమ్మకం మీద నడుస్తుంది. ప్రభువులు ఒకచోట

పుండి కావనాలు చేస్తారు. అంతేకాని ప్రతి వ్యక్తిని, ప్రతిక్షణాన్ని అంటిపెట్టుకుని తిరగరు. ఆ కావనం అనునది ఏ మంచి తియగుతుంది అని మనుష్యులు సమీక్ష ఆచరించాలె. భార్య శిలంపై భర్తూ, భర్త వర్తనంపై భార్యకూ మధ్య పుండి ఉడుపులనే తలపి సమీపించడే సమ్యకం. నీదేత అపహృతనైనా, నా భర్త నా శీలాన్ని శంకించడు. నాకై యత్నం చేయక మానకు. దీర్ఘరాను కళ్ళు మూసుకుని పాలు త్రాగుతూ లోకం చూడలేదని లంచినట్లు నీవు వాచిస్తున్నావు. వెలి వాళ్ళంతా ఇలాగే వాచిస్తారు. స్థావర జంగమాతలకియైన ప్రకృతిమూడ కుండా, ఆ ప్రకృతిలోని అయిదువంటి నీవు చేయకలవా? ఈ వాటికి నీ దురాగత కార్యం నావతికి రెంపేడింటుంది. ప్రవృత్తియే త్వరలో జరగనే జరుగుతుంది. సందరించే ఇంద్రియాలలో చందలది తుదై ఎవరుకట్టకున్న తాంతకు ఎగురల పెడతాదో అకాలబుడ్డే, బ్రహ్మ, సంపద, బుద్ధి, చివరకు అముపుమాడ పీడిపోయింది. నీ ఇందువుల్లోకానీ, నీరాజ్యంలోకానీ పెద్దవాళ్ళ లేరా? వాళ్ళయినా నీకు బుద్ధి చెప్పలేదా? వారు భయపడితే నీవె నావారిని ఆశ్రయించరాదా? నీ దురాచారం చూస్తే నీవు తోచించేరా? పెద్దల మాట విగవనీ, దురహంసాలివనీ, నీస్వార్థకోశం జాలినే బలిచేయటా నిక. జంకవనీ లేదుంటుంది. నీకు వివాహాలం సమీపించడమే ఉన్న విటరీతవార్యాలతో వాచిస్తున్నావు. కత్తిద్రేటును ముసగకొమ్మను అడ్డంకోసం ఆశ్రయించినట్లు, దుష్టాన్నే హాళిరదైన నిన్ను నీవాతితలా ఆశ్రయించి నాశంకోసం ఎదురుచూస్తుంది. నీ బాష్ట్యంవల్లపీకేరాక నీ కులానికంతా ఉత్పాతం వస్తుందనియైనా పూహించవేం? యుగయుగా లుగా ప్రసిద్ధిచెక్కిన లంచానగరం నీ ఒక్కని వోషానికి ఆహతికాదో తుంది. దూరదృష్టిలేకుండా స్వీయాపిచారంకోసం, స్వీయప్రాణల్యం కోసం చేయకాని అత్యధ్యులను చేసేవ్యక్తి కద సే అంతవరకు ఆశ్రయం చినవారే “పీచా వచరింది” అని సంతోషిస్తారేకాని కష్టంలే నా సానుభూతి చూపడు. పైగా ఒండగలు, చేదుకలు, విందుదొడవిలాసాలతో గడుపుతారు.

శ్రీ రామచంద్రార్చనము.

సమెత్తు రామాయ సంశ్యదాయ, సమెత్తు రేవై శివతాతకాదై.

సమెత్తు వారత్య భువేరదాయ, సమెత్తు వరీక భవాయ తనై.

ఎమెస్కో వర్క్ రమాయం

నాటకం కోట వజ్రాచార్యులచే

Volume Seven

Price Rs. 5/-

COVER PRINTED AT SUPREME ARTS, HYDERABAD-500 020